İÇİNDEKİLER

IV. BÖLÜM
Gladyatör Türleri ve Oyunların Sonu

Kısaltmalar

AE:	Année Epigraphique.
CIG:	Corpus Inscriptionum Graecarum.
CIL:	Corpus Inscriptionum Latinarum.
CTh.:	Codex Theodosianus.
D.-S.:	C. Daremberg-E. Saglio (Ed.), Dictionnaire des Antiquités.
DNP:	Der Neue Pauly.
IGR:	Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes.
ILS:	Inscriptiones Latinae Selectae.
KP:	Der Kleine Pauly.
LTUR:	Lexicon Topographicum Urbis Romae.
PIR²:	Prosopographia Imperii Romani².
RAC:	Reallexikon für Antike und Christentum.
RE:	Pauly's Realencyclopaedie der classischen Altertumswissenschaft.
RGA:	Reallexikon der germanischen Altertumskunde.
RhM:	Rheinisches Museum für Philologie.
SEG:	Supplementum Epigraphicum Graecum
ZPE:	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik.

Önsöz ve Teşekkür

Bu kitap fikir olarak, çok öncelere dayanan bir ilginin, daha doğrusu bir tutkunun sonucu olarak filizlendi. Kitabın kendisi iki yıldan fazla süren bir çalışmanın ürünüdür, ama antik sosyal tarihe duyduğum merak akademik kariyerimin başlangıcına, on beş yıl kadar öncesine uzanır. Bu yıllarda Antikçağda'ki sosyal rant gruplarına karşı ilgimin artmasında ve bu tarz çalışmalara yönelmemde değerli Hocam Prof. Dr. Bülent İplikçioğlu'nun çok önemli bir yeri vardır; kendilerine şükranlarımı ifade etmeliyim. Bu konudaki ilgimin daha derin boyutlara ulaşmasında emeklerini asla unutamayacağım bir diğer kişi ise Doktora Babam Prof. Dr. Ingomar Weiler ve çalışmalarım sırasında her konuda desteklerini gördüğüm kıymetli eşleri Prof. Getrudt Weiler'dir; kendilerine çok şey borçluyum. Eşine az rastlanır bir akademik ruh ve insani sevecenlikle bana kapılarını açan, *Karl Franzens-Universität Graz*'daki *Institut für Alte Geschichte und Altertumskunde*'de uzun yıllar çalışmama imkân veren ve zengin kitaplığından faydalanmamı sağlayan kıymetli hocam, elinizdeki bu çalışmanın meydana gelmesinde de büyük pay sahibidir.

Bu kitapta kullanılan kaynak ve literarürün çoğu, yıllar önce doktora yaptığım sırada Viyana Üniversitesi Epigrafi Enstitüsü ve Graz Eskiçağ Tarihi ve Kültürleri Enstitüsü kütüphanelerinden toplanmıştır. Viyana'daki, özellikle Graz'daki çalışmalarım sırasında bana her türlü yardım ve kolaylığı gösteren değerli dostlarım Prof. Dr. Peter Mauritsch, Dr. Werner Petermandl, Barbara Mauritsch-Bein ve Theresa Aigner teşekkürden çok daha fazlasını hak ediyorlar. Bana, yalnızca bu çalışmamda değil, hemen her konuda yardım ve destek veren kıymetli dostum Dr. Christian Wallner'e, saygıdeğer eşleri Pina'ya ve dünya tatlısı kızı Melina'ya derin şükran borçluyum. Kitabın yazımına başladığım dönemden bugüne kadar, her türlü yerli ve yabancı yayınların temininde, kitabın teknik altyapısının oluşturulmasında, ana metnin birçok kez okunarak düzeltilmesinde büyük emeği geçen sevgili kardeşim Kansu Ekici'ye çok müteşekkirim. Yazım aşamasında karşılaştığım birçok problemin çözümünde, metnin büyük bir titizlikle okunmasında ve çok sayıda yeni makale ve kitabın temininde, her zaman yardım ve desteğini gördüğüm kıymetli dostum Dr. Fikret Özcan'a içten minnet ve şükran borçluyum. Yoğun iş temposuna aldırış etmeden, her seferinde büyük

bir ciddiyet ve samimiyetle beni dinleyerek, yapıcı eleştirilerde ve katkılarda bulunan kıymetli bilim insanının dostluğu benim için çok büyük bir ayrıcalıktır. Taslak metni, okuma zahmetine katlanan ve önemli uyarılarıyla çalışmaya büyük katkılar sağlayan değerli arkadaşlarım Dr. Muttalip Özcan'a, Dr. Cafer Gariper'e, Dr. Hakan Karagöz'e, Dr. Bülent Şen'e, ve Ali Bulgurcu'ya sonsuz teşekkürlerimi ifade etmeliyim. Özellikle Kibyra bölgesinde ele geçirilen ve şu anda Burdur Müzesi depolarında saklanan çok sayıda yayımlanmamış gladyatör figürlü yağ kandillerini hiçbir karşılık beklemeksizin bu kitapta kullanmama izin veren ve bunların tarihlendirilmesi konusunda katkılarda bulunan değerli arkadaşım Hüseyin Metin'i şükranla anmalıyım.

Kitapta kullanılan arkeolojik belgelerin çoğu (mezar stelleri, rölyefler, kandiller v.b.) ilk kez bu çalışmada yayımlanmış olup, oldukça zor bir sürecin ardından bir araya getirilebilmiştir. Ülkemizde bu konuda zengin oldukları bilinen müzelerin, arkeolojik malzemelerin yayımı ve paylaşımı konusunda çok daha bilinçli ve yarar sağlayıcı siyasalarla davranmaları en temel beklentimizdir. Şüphesiz bu tür çalışmaların insanlığın ortak mirasının zenginleştirilmesine sağlayacağı katkı yaşamsal öneme sahiptir.

Çalışmamız esas olarak dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kısa bir terminoloji verilmiş; Roma'da gladyatör oyunlarının kökeni ve ortaya çıkış nedenlerine ilişkin tartışmalar değerlendirilmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde gladyatör oyunlarının yapısı ve anlamının evrimi üzerinde durulurken, yaygınlaşmasında göze çarpan unsurlar ve stratejilere ilişkin ayrıntılara yer verilmiştir. Bu bölümün sonunda, imparatorların gladyatörler ve gladyatör oyunlarına ilişkin politikaları irdelenmiştir. Kısa tutulan ikinci bölüm, tamamıyla vahşi hayvan dövüşlerine ayrılmış, Cumhuriyet ve İmparatorluk Dönemleri'ndeki vahşi hayvan dövüşleri ve hayvan tedarikine ilişkin ayrıntılar tartışılmıştır. Daha kapsamlı konuların yer aldığı üçüncü bölümde ise; gladyatör oyunlarının organizasyonu, gladyatör temini, dövüşlerin yapıldığı mekânlar, gladyatörlerin eğitiminin yanı sıra, sağlık ve sosyal yaşam koşulları da incelenmiştir. Kadınlar, cüceler, engelliler ve farklı cinsel eğilimdeki kişilerin arenalarda dövüştürülmesine kısaca değinilmiş, bunun yanında imparator kültü ve gladyatör oyunları arasındaki ilişki tartışılmıştır. Dördüncü ve son bölümde, gladyatörlerin giysileri, silah ve zırhları,

dövüşçü türleri ve muhtemel rakipleri anlatılmıştır. Son olarak gladyatör oyunlarının ortadan kalkmasının ana nedenleri ele alınmıştır. Kitapta kullanılan antik kaynakların kısaltmaları *Der Neue Pauly*'in kısaltma cetveli esas alınarak oluşturulmuş, burada yer almayan kaynak kısaltmaları, Lidell-Scott'ın kısaltma cetveli esas alınarak yapılmıştır. Kullanılan antik yazarların eserleri ve tercümeleri kitap sonunda ayrıca gösterilmiştir.

Kitaptaki olası maddi hatalar tarafıma ait olup, her türlü yapıcı eleştirinin kitabın sonraki baskılarında büyük bir titizlikle değerlendirileceğini içtenlikle ifade etmek isterim.

Giriş

Roma'nın gündemine ilk kez, farklı sakral ve profan nedenlere dayalı olarak, M.Ö. 3. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelmeye başlayan gladyatörler, aralıksız olarak M.S. 5. yüzyıla kadar antik sosyal yaşamın en vazgeçilmez figüranları olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Gladyatör dövüşlerinin Roma'da hangi nedenlere bağlı olarak ortaya çıktığı konusunda kesin bir şey söylemek mümkün olmamakla birlikte, toplumdaki ceza mantığına, şiddet algısına ve ona dayalı seyir zevkine uygun bir biçimde yayılmış olduğu kesindir. Roma'daki ilk gladyatörlerin savaş esiri olması, toplumdaki intikam duygusunun seyir zevkini nasıl tetiklediğini anlatmaya yeterlidir. İcra ediliş yöntemi ve insani boyutları ne derece tartışmalı olursa olsun, gladyatör oyunlarının sıradan halk tarafından şiddetle talep edilmesinin ardında yatan psikolojik neden, meraka dayalı seyir zevkidir. Seyirciden gelen talep bu olunca, organizatörlere sadece gözden çıkarılmış ve arenalarda öldürülecek figüranları temin etmek görevi kalmıştır. Sahneye, bu ilişkiyi kendi politik çıkarları doğrultusunda kullanmak isteyen kurnaz politikacı ve devlet adamları da çıkınca, gladyatörlere duyulan ihtiyaç ve onlardan beklentiler daha da artmıştır. Söz konusu ihtiyaçlar ve beklentiler gladyatör kaynaklarındaki çeşitliliği artırmış, bu da gladyatörlüğün kurumsallaşmasına yol açmıştır. Kurumsallaşan bu yapı etrafında ise çok geçmeden antik toplumun en önemli sosyal rant gruplarından birisi ortaya çıkmıştır.

Gladyatör dövüşleri ve vahşi hayvan gösterileri, agonistik yarışma veya şenliklerden kesinlikle ayrı tutulmalıdır. Bu ayırıma dayanak oluşturacak çok fazla neden mevcuttur. Söz gelimi, gladyatör ve vahşi hayvan dövüşleri toplumdaki vahşi ve acımasız seyir içgüdüsünün dışa vurumu şeklinde ortaya çıkmışken, agonistik yarışmalarda centilmenlik ve etik değerler baskındır. Her iki etkinliğin antik toplum tarafından algılanma biçimleri arasındaki farklılık bir diğer öncelikli ayırım nedenidir. Her iki gösteri şeklinin aynı toplum tarafından talep edilmiş olması, bu iki organizasyonun aynı kategoride değerlendirilmesi için yeterli değildir. Nitekim agonistik organizasyonlarda başarılı olan atlet, müzisyenler toplumda en üst derecede saygıyla karşılanmış olmalarına karşın; gladyatörler ve vahşi hayvan dövüşçüleri yankesiciler, fahişeler ve pezevenklerin içresinde

bulunduğu meslek gruplarıyla bir tutulmuştur. Tek başına bu tasnif bile gladyatörlerin tamamen farklı bir sosyal grupta değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Gladyatör oyunlarının kökeniyle ilgili çok sayıda teori ileri sürülmesine rağmen, ortaya çıkışındaki esas amacın suçluları cezalandırmak olduğu kabul edilmelidir. Cumhuriyet Dönemi Roması'nda dövüştürülen ilk gladyatörlerin tamamının savaş esiri, azılı katil ve kaçak kölelerden oluşması bunun açık kanıtıdır. Gladyatör gösterileri, başlangıçta, düşman savaş esirlerinin intikam uğruna ve ölümüne dövüştürülmesinden ibaret iken, çok geçmeden zengin Romalıların cenaze törenlerini süsleyen bir eğlence aracı haline gelmiştir. Bu durum gösterilerin politik değerinin toplum tarafından kısa sürede keşfedildiği anlamına gelmektedir. Bu keşifle birlikte, gösteriler varlıklı aile üyelerinin kendi politik emelleri doğrultusunda kullandıkları etkili bir enstrümana dönüşmüştür. Diğer taraftan, gösteriler nedeniyle sıradan halka sunulan bedava yemek, eğlence ve çeşitli hediyeler, erken dönemlerden itibaren sıradan insanların gösteri merkezlerine akın etmesine yol açmış ve böylece sıradan halkın gözünde gösteri ya da oyun ekmekle aynı anlama gelir olmuştur. Öyle ki, zamanla, halk için gladyatör oyunlarını seyretmek ve bu vesileyle verilen şölende doyasıya yiyip içmek, kendisini kimin, nasıl yönettiği meselesinden çok daha önemli hale gelmiştir. Nitekim bu durumun farkında olan G. Gracchus, Sulla, Pompeius ve Caesar gibi kurnaz politikacılar bu tarz oyunları halkı yönetmede ve kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmede önemli bir enstrüman olarak görmüşlerdir. Öyle ki Cumhuriyet Dönemi politikacılarının arzuladıkları stratejik kamu görevleri için aday olduklarında, halkın teveccühü uğruna gladyatör oyunları düzenleme sözü verdikleri anlaşılmaktadır. *Senatus*un tepkisine ve yeni yasal düzenlemelere başvurmasına rağmen, Iulius Caesar'ın bunu görmezlikten geldiği bilinmektedir.

Gladyatör ve vahşi hayvan dövüşlerinin halk üzerindeki etkisi Augustus tarafından da göz ardı edilmemiştir. Uzun süren iç savaşlar dönemini başarıyla sonlandıran Augustus'un, bilinçli bir tercihle her türlü atletik, müziksel ve tiyatral gösterilerin dışında, sayısız vahşi hayvan ve gladyatörü arenada dövüştürdüğü gözlenmiştir.[1] İcraatlarını

---

1 Kyle 1998: 76-77.

anlattığı *Res gestae* adlı eserinde, aile üyeleri şerefine halka, defalarca vahşi hayvan ve gladyatör dövüşleri düzenlettirdiğini gururla ifade etmektedir.[2] Augustus'un gösteri ve oyunlar konusundaki bu politikasının, sonraki imparatorlar tarafından da devam ettirildiği görülmektedir. Roma İmparatorluk Çağı, her alanda olduğu gibi gösteri ve şov dünyasında da gözle görülür bir profesyonelliğin oluştuğu dönemdir. Bu çağda hem agonistik şenliklerde, hem de vahşi hayvan gösterileri ve gladyatör dövüşlerinde, tam bir profesyonelliğin hakim olduğu görülmektedir. Bunun en açık kanıtı her meslek grubunun kendi örgüt şemsiyesi altında toplanmış olmasıdır. Söz konusu örgütlerin ana üssü her zaman Roma olmuştur. Her şeyin imparatorun iki dudağı arasında olduğu bir dönemde böyle bir seçimin zorunlu olduğunu tahmin etmek hiç de zor değildir.

Gladyatör gösterilerinin yaygınlaşmasında göz önünde bulundurulması gereken önemli bir diğer etken, imparator kültüdür. Cumhuriyet Dönemi'nde neredeyse parası olan her insanın düzenleyebildiği gladyatör gösterileri, İmparatorluk Dönemi'nde yalnızca imparatorlar tarafından veya onların izniyle düzenlenen ayrıcalıklı bir etkinliğe dönüşmüştür. Eyaletlerdeki imparator kültü başrahiplerinin en önemli ödevleri, halk için imparator adına gladyatör ve vahşi hayvan gösterileri düzenlemek olmuştur. Bu tarz görevler, eyaletlerdeki varlıklı aile üyeleri tarafından üstlenilmekteydi. Eyaletlerdeki imparator kültü kutlamalarını, kentlerin imparatora duydukları derin minnet ve şükran duygusunun bir ifadesi olarak görmek gereklidir. İşlerin iyi gittiği M.S. 1.-3. yüzyıllarda bu tür görevler için kent elitlerinin birbirleriyle yarışmış oldukları bilinmektedir. Ne var ki, M.S. 3.-4. yüzyıllarda sürekli hale gelen Pers Savaşları, Batı eyaletlerindeki barbar istilaları, depremler ve salgın hastalıklar elitler dâhil toplumun her kesimini ekonomik yönden daha kötü şartlarda yaşamaya zorlamıştır. Bütün bunlara Hıristiyanlık taraftarlarıyla paganlar arasındaki huzursuzluklar da eklenince, Roma eski görkeminden çok şey kaybetmiş ve dolayısıyla, Roma'nın eski parlak günlerini sembolize eden gladyatör ve vahşi hayvan gösterileri de yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. Nitekim Geç Antik Dönem'de görülen ekonomik krizler, köle kaynaklarındaki azalma ve yüksek enflasyon gibi nedenler, toplumda büyük rağbet gören gladyatör dövüşlerinin yapılmasını her geçen gün biraz daha

---

2 Aug. *res Gest.* 22-23.

zorlaştırmıştır. Diğer taraftan, Hıristiyanlık öğretisinin toplumda etkili olmaya başlamasıyla birlikte, Hıristiyan yazarların ve din adamlarının gladyatör dövüşleri konusunda yaptıkları sürekli ve sert eleştiriler de imparatorların gladyatör okullarını kapatmalarına ve dövüşleri yasaklamalarına zemin hazırlamıştır. M.S. 4. yüzyıldan itibaren peş peşe çıkarılan yasalarla önce Hıristiyanların, daha sonra da kılıç cezasına çarptırılan hükümlülerin cezalarının arenada dövüşmek yerine, maden ocaklarında çalışmaya çevrildiği anlaşılmaktadır. Sonuçta, M.Ö. 3. yüzyılın ikinci yarısında Roma vatandaşlarının ilk kez karşılaştığı gladyatör oyunları, toplumsal yaşamda ortaya çıkan ekonomik, siyasal, dinsel ve sosyal değişimlere bağlı olarak M.S. 5. yüzyılın ilk yarısından itibaren tamamen ortadan kalkmıştır. Hıristiyan yazarların, gladyatör oyunlarına göre daha az eleştirdiği vahşi hayvan gösterileri ise M.S. 6. yüzyılın ilk yarısına kadar devam etmiştir.

Antik toplumun sosyal yaşamında önemli bir yer tutan gladyatör ve vahşi hayvan dövüşlerini, doğrudan konu alan özel bir kaynak mevcut değildir. Suetonius tarafından yazıldığı bilinen *Ludicra historia* (Oyunlar Tarihi) ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır. Bu nedenle gladyatör ve vahşi hayvan dövüşlerine ilişkin bilgilerimiz, sayı ve çeşit açısından oldukça farklı türden antik kaynaklara dayanmaktadır. Bunlar arasında antik yazarların eserleri, yazıtlar, biblolar, heykeller, mezar stelleri veya rölyefler, mozaikler, yağ kandilleri ve vazolar önemli bir yer tutmaktadır.

En güvenilir kaynaklarımız, şüphesiz antik yazarlar ve onlardan günümüze kalan eserlerdir. Antik yazarların eserleri arasında tarih ve felsefe yazıları, söylevler, mektuplar, eleştiri yazıları, kronikler v.s. önemli yer tutmaktadır. Çeşitli vesilelerle eserlerinde gladyatörlere ve vahşi hayvan gösterilerine ilişkin bilgiler vermiş olan antik yazarlar arasında ilk sırayı Valerius Flaccus, Titus Livius, Polybios, Yaşlı Plinius, Cicero, Seneca, Tacitus, Cassiodorus, Cassius Dio, Horatius, Suetonius, Plutarchos, Martialis, Iuvinalis, Eusebius, Tertullianus, İsodorus gibi yazarlar almaktadırlar. Ayrıca, Historia Augusta'daki imparator biografileri bu konuda önemli bilgiler vermektedir. Son olarak çok sayıda Roma hukukçusunun hazırlamış olduğu *corpus*larda (digesta, codex Theodosius v.b.), gladyatör ve vahşi hayvan dövüşlerine ilişkin düzenlemeler mevcuttur.

Antik yazarların eserleri dışında ikinci önemli kaynak türümüz, gladyatörlere ait onur yazıtları ve mezar stelleridir. İmparatorluğun

Batı yarısında olduğu gibi, Doğu'sunda da yapılan yüzey araştırmalarında ve arkeolojik kazılarda bunlardan binlercesine rastlanmıştır. Bu yazıtların çoğu, üzerinde yaşadığımız Anadolu topraklarındaki antik kentlerde yapılan yüzey araştırmalarında ve kazılarda bulunmuştur. Gladyatör yazıtları diğer yazıt türlerine göre daha kısa ve mütevazı bir şekilde düzenlenmiştir. Bu tarz steller üzerinde, çoğu zaman yalnızca gladyatörün adı ve bir de türüne uygun zırh ve silahlarla tasvir edilmiş bir kabartması yer alırdı. Mezar stellerinde yapılan ayrıntılı betimlemeler, bu alanda çalışan araştırmacılara inanılmaz bilgiler sunmaktadır. Değişik türdeki gladyatörlerin giysileri, zırhları, silahları ve ideal rakipleri, yalnızca bu tarz stellerdeki betimlemeler yoluyla anlaşılabilmektedir. Fakat, Ephesos, Miletos, Bodrum, İzmir, İstanbul, Antalya, Aydın, Aphrodisias, Kyzikos, Pamukkale (Hierapolis), Amasya, Perge, Side, Burdur, Kibyra, Isparta, Antiocheia/Yalvaç v.s. gibi kentlerde bulunmuş ve kaynak değeri yüksek bu tarz stellere ilişkin ciddi bir görsel ve yazınsal *corpus* henüz yapılamamıştır.

Bunun dışında üzerinde gladyatör ve vahşi hayvan dövüşü sahneleri bulunan çok sayıda rölyef mevcuttur. Anadolu kentlerinde ele geçirilen bu rölyeflerin birçoğu, maalesef Avrupa'nın farklı kent müzelerine dağılmış durumdadır. Gladyatör rölyeflerinin en güzel örneklerden biri yakın dönemlerde Kibyra antik kentinde bulunarak, Burdur Müzesi'ne konulmuştur. Aynı müzede vahşi hayvan dövüşü ve boğa güreşlerinin betimlendiği başka stel ve rölyefler de bulunmaktadır. Fakat söz konusu rölyeflerin keşfedilmesinin üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen, henüz yayımlanmamış olması ve bu konuda hiçbir Türk araştırmacının yardımına başvurulmaması hayret-i muciptir. Burdur Müzesi'ndeki rölyeflerin hemen hemen hepsi bu çalışmada ilk kez ciddi bir analize tabi tutulmuş ve değerlendirilmiştir.

Bunların yanı sıra, son yıllarda Anadolu'nun birçok antik yerleşkesinde yürütülen kazılarda çok sayıda gladyatör motifli yağ kandilleri bulunmuştur. Oldukça küçük olan bu tarz kandiller üzerinde, farklı türden gladyatör dövüşü betimlemelerine rastlamak mümkündür. Bu arada, bunların birçoğu kazı raporlarında belirtilmekle birlikte, henüz kapsamlı bir incelemeye tabi tutulmamıştır. Dünya müzelerine dağılmış halde bulunan binlerce gladyatör biblosu da kaynak değeri açısından yadsınamaz öneme

sahiptir. Bu eserlerin birçoğunun menşeinin de Anadolu olduğunu burada ifade etmek gereklidir. Bunlar bir yana, Burdur'a bağlı Kibyra antik kent sahası içerisindeki nekropolde ele geçirilen yüzlerce kandilden çoğunun üzerinde farklı türden gladyatör dövüşçülerinin betimlendiği motiflerin yer aldığı görülmüştür. Farklı zamanlarda farklı kişiler için kullanılmış olduğu tespit edilen bu mezarın, başarılı birkaç gladyatör için de kullanıldığı tahmin edilmektedir. Kaynak değeri açısından tasvir edilemeyecek derecede zengin olduğu görülen söz konusu mezardan çıkartılan kandillerden yüzlercesi, kıymetli araştırmacı Hüseyin Metin tarafından titiz bir çalışmanın sonucunda temizlenmiş ve sınıflandırılmıştır.

Konuyla ilgili diğer bir kaynak türü, İmparatorluk sınırları içerisindeki her eyalette dağınık halde bulunmuş olan mozaiklerdir. Gladyatör stelleri, rölyefler ve yazıtlar yönünden zengin olduğu bilinen Anadolu'da, gladyatör ve vahşi hayvan konulu mozaiklere çok fazla rastlanmamıştır. Bu tarz mozaiklerin en iyi örnekleri İspanya, Afrika, Almanya ve İtalya'da görülmüştür. Gladyatör ve vahşi hayvan dövüşü betimlemelerinin en güzel örneklerini Pompeii'deki duvar resimleri, Tunus'taki *El Cem* Mozaiği, Madrid'deki *Symmachius* Mozaiği ve Saarland'taki *Nennig* Mozaiği v.b. oluşturmaktadır.

I. BÖLÜM

Oyunların Kökeni ve Politik Önemi

A. Roma ve Oyunlar

Roma halkının eğlence anlayışının merkezinde yer almış olan *munera gladiatoria* (gladyatör oyunları)[3], düzenlendiği ilk günden itibaren toplumda yoğun talep görmüş, giderek her Romalının eğlence anlayışının ayrılmaz parçası haline gelmiştir.[4] Kökeni nereye ve hangi halka dayanırsa dayansın, Roma kültürüyle yadsınamaz ölçüde özdeşleşmiş görünen gladyatör oyunları, tüm Akdeniz dünyasına, Afrika, Anadolu ve Avrupa'ya, Romalılar tarafından tanıtılmış ve ihraç edilmiştir. Roma kültürünün merkezinde yer alan şiddet ve kan üzerine kurulu seyir zevki, Yunan kültürünün en temel karakteristiği olarak görülen sportif yarışmalara, nitelik yönünden açık bir tezat teşkil etmektedir. Bu tezat iki kültürün en ayırt edici ve en tanımlayıcı karakteristiğini oluşturmaktadır.

Romalılar, gladyatör oyunlarıyla henüz tanışmamışken de kent için önemli görülen tanrı ve tanrıçalar onuruna farklı oyunlar tertip etmekteydiler. Bunlar arasında en dikkat çekici olanı *ludi magni* (büyük oyunlar) veya *ludi Romani* (Roma oyunları) adıyla bilinmektedir[5]. *Ludi Romani* olarak kaynaklarda sıkça karşılaştığımız oyunlar, Roma tanrılar dünyasının başı *Jupiter* (Jupiter Optimus Maximus) onuruna kutlanmaktaydı. Bu oyunlar genellikle savaş meydanında Roma ordusunun elde ettiği galibiyete karşılık, *Jupitere* sunulmuş olan bir tür adaktı.[6] Nitekim Roma ordusunun elde ettiği askeri başarılar, halkın dört gözle beklediği kamu şenlikleri için de önemli bir finansal kaynak sağlamaktaydı.[7] Cumhuriyet Dönemi'nin başlarından itibaren komşularıyla sürekli savaş içinde olan Romalılar, rakiplerinden elde ettikleri ganimetleri ve savaş tazminatlarını halk ve tanrılar için düzenlenen oyunlarda harcama yolunu bir gelenek haline getirmişlerdir. Söz konusu oyunlar, Roma Cumhuriyet Dönemi festival takviminde de yer almaktaydı. *Ludi Romani*, daha ziyade

---

3 Kyle 1995: 181.

4 Wiedemann 2001: 11.

5 Thuillier 1996: 32-33.

6 Futrell 2006: 2.

7 Futrell 2006: 2.

Roma lehine sonuçlanmış savaşların hemen ardından ve belirli bir takvime bağlı kalmaksızın organize edilmekteydi.[8]

Roma'nın eğlence dünyasına, Cumhuriyet Dönemi boyunca, her geçen gün yeni bir anlayışın eklendiğin çok açık bir şekilde görmek mümkündür. Özellikle girdikleri savaşlardan başarıyla çıkmasını bilmiş olan önemli komutanlar, Roma'ya geldiklerinde görkemli bir *zafer şöleni* (*triumph*) düzenleme hakkına sahip olmaktaydılar.[9] Bu uygulama, zafer kazanmış her Romalı komutana halk için görkemli oyunlar, vahşi hayvan gösterileri ve gladyatör dövüşleri düzenleme sorumluluğu ve fırsatı vermekteydi. M. Fulvius Nobilior, M.Ö. 187 yılında Yunanistan'da elde ettiği başarısı onuruna halka büyük bir zafer şöleni ve geçit töreni düzenlemiştir. Tamı tamına on gün süren zafer kutlamalarına çok sayıda aktör, sporcu, gladyatör ve *vahşi hayvan dövüşçüsü*nün (venator) katılmış olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle sporcuların bu tarz kutlamalarda ilk kez boy göstermiş oldukları sanılmaktadır. Bu anlatılar, Roma'nın fetihlerinin artmasıyla kutlama ve oyun anlayışında da ciddi değişiklikler yaşanmış olduğuna işaret etmektedir.[10]

M.Ö. 336 yılından itibaren *ludi Romani*, devletin resmi festival takviminde yer almaya ve giderleri de devlet tarafından karşılanmaya başlanmıştır.[11] Oyunların organizasyonundan devlet adına *aedilis curulis* (Aediller Kurulu) sorumluydu.[12] *Aedil*ler'in en önemli görevlerinden biri de kamu yararına gerçekleştirilen festivalleri organize etmekti.[13] Bu tarz kamusal faaliyetler, Roma'nın en düşük

---

8 Futrell 2006: 2.

9 Hispania Ulterior'dan zaferle dönen General Metellus Pius'un düzenlediği zafer şöleni buna güzel bir örnek teşkil etmektedir. Sall. *hist.* 2, 70.

10 Liv. 39, 22.

11 Wiedemann 2001: 11.

12 Cic. *Verr.* 2, 5, 36.

13 Cicero, *aedil* olarak seçildiği zaman özgür Roma vatandaşları ve avam tabakası için düzenlemekle sorumlu olduğu *ludi Romani* kapsamındaki yükümlülüklerini şöyle sıralamıştır: Roma'daki özgür erkek ve kadınlar için kutsal *Ceres* festivalini tertip etmek, Roma halkı ve avam tabakası için Prenses *Flora* törenlerini düzenlemek, Roman'ın en eski ve en önemli tanrıları ve tanrıçaları *Jupiter*, *Juno* (Jupiter'in eşi; evlilik tanrıçası) ve *Minerva* (akıl tanrıçası) için yapılması öngörülen festivallerin tümünü başarılı bir şekilde organize etmek. Bk. Cic. *Verr.* 2, 5, 36.

memurları olarak görülen *aedil*ler için kendilerini halka tanıtma olanağı sağlamanın yanında, daha yüksek görevlere layık olduklarını da gösterme fırsatı vermekteydi. Nitekim bu tarz organizasyonlarla halk nazarında iyi izlenimler bırakan Roma yöneticilerinin, üst düzey memuriyetler için daha avantajlı bir konum elde etmiş oldukları açıkça görülmekteydi.[14] Roma vatandaşları ve avam tabakası için gladyatör ve vahşi hayvan dövüşleri tertipleyen zengin Romalıların da benzer avantajları göz önünde bulundurarak hareket etmiş oldukları anlaşılmaktadır. Buna en güzel örnek, Scipio Africanus'un M.Ö. 213 yılında *ludi Romani* için kendi cebinden yüklü bir miktar para ödeyerek *editor* (düzenleyici) olmasıydı.

Erken dönemlerden itibaren düzenlenen *ludi Romani* yanında, başka oyunlardan da söz etmek gereklidir. Bunlardan en önemlisi *ludi circenses* (araba yarışları) olarak bilinen yarışmalardır. *Ludi circenses*, *ludi Romani* kapsamında düzenlenebildiği gibi, ayrı bir şekilde de organize edilebilmekteydi. Roma İmparatorluğu'nun geleneksel oyunları arasında gösterilen *ludi circenses*, M.Ö. 4. yy.dan itibaren Roma halkı tarafından yoğun bir ilgiyle izlenmiş ve bu ilgi imparatorluğun tarih sahnesinden silindiği yıllara kadar devam etmiştir. Muhtemelen bu yarışlar da *ludi Romani* kapsamında gerçekleştirilmekteydi.[15] Aynı yüzyıllarda Roma'nın eğlence programına *ludi scaenici* (sahne sanatları) adı altında yeni oyunların da katılmış olduğu gözlenmiştir. Ayrıca, Roma'nın festival takviminde başka oyunlara da rastlanmaktadır. Bunlar arasında *Jupiter* onuruna düzenlenen *ludi Plebeii* (Pleb oyunları)[16], Apollon onuruna düzenlenen *ludi Apollinares* (Apollon oyunları), büyük anne onuruna düzenlenen *ludi Megalenses* (Büyükanne oyunları) ve Flora için kutlanan *ludi Florales* (Flora oyunları)[17] en dikkate değer olanlarıdır.[18]

Programa yeni dâhil edilen bu tür oyunlarla birlikte, devletin oyunlar için ayırdığı bütçe bir hayli yükselmiş ve yaklaşık 760.000 *Sesterse* ulaşan oyunlar bütçesinin tamamının devlet tarafından

---

14 Cic. *Mur.* 19, 38.

15 André 1994: 143; Thuillier 1996: 37; Futrell 2006: 2.

16 Liv. 23, 30.

17 Mart. *epig.* 8, 67; Jennison 1937: 2, 42; Aymard 1951: 77-79.

18 Mart. *epig.* 4, 46; 5, 84; 7, 53; 11, 2; André 1994: 205.

karşılanması bir hayli zorlaşmıştır.[19] Burada devreye politik kariyer yapan Roma'nın varlıklı aile üyelerinin girmiş olduğu anlaşılmaktadır.[20] Bu kişilerin politik geleceklerini garanti altına almak için bu tarz pahalı işleri üstlenmekten hiç bir zaman kaçınmadıklarını Cicero belirtmektedir.[21]

B. Gladyatör Oyunlarının Köken Sorunu

Latince'de *gladius* sözcüğü kılıç anlamına gelmekte olup, onu ustalıkla kullanan profesyonel dövüşçüler, *gladiator* olarak adlandırılmaktaydı. Yunanca'da *monomachos* veya *hoplomachos* kelimeleriyle ifade edilen *gladiator*, tüm batı dillerine olduğu gibi Türkçeye de Latince'den transfer edilmiştir. Oyun, Latince'de farklı birçok sözcükle ifade edilmekteydi. *Ludus/ludi* (oyun/okul) ve *munus/munera* (oyun/oyunlar)[22] en yaygın olarak kullanılan sözcüklerdi.[23] Romalılar *ludi* sözcüğünü daha ziyade sahne sanatları, sirk gösterileri ve araba yarışları için kullanmaktaydılar.[24] Terminolojik değişikliğe uğrayan *ludi*, sonraki yüzyıllarda sadece *gladyatör okulu* anlamında kullanılmaya başlanmıştır.[25] M. Tullius Cicero[26] tarafından yapılan tasnifte, Romalıların geleneksel kutlamaları arasında gladyatör oyunlarının sayılmadığını görmekteyiz. Buna karşın tiyatrodaki müzik ve sahne sanatları, *circus*taki sportif

---

19 Michaut 1911: 356; André 1994: 143.

20 André 1994: 143.

21 Cic. *off.* 2, 16, 56.

22 Tertullianus, Latince'deki *munus* (görev, ödev) ve *officium* (yükümlülük, taahhüt, ödev) sözcükleri eşanlamlı olduğunu belirtmektedir. Tert. *de spect.* 12, 1-2.

23 Weiler 1981: 239-253; Wiedemann 2001: 12; Meijer 2008: 22-23.

24 *Ludi* sözcüğü Latince'de eksersiz, oyun, okul vb. gibi oldukça farklı anlamlara gelmekte olup, burada, araba yarışlarının da içinde yer aldığı kamuya açık sahne oyunlarını ifade etmektedir. Weiler 1981: 239-253; Thuillier 1996: 37-38; Wiedemann 2001: 12.

25 Wiedemann 2001: 12.

26 Cic. *leg.* 2, 38.

müsabakalar, araba ve at yarışları genellikle *ludi publici* (halk şenlikleri) adı altında sınıflandırılmıştır.[27]

Latince'deki *munus* (oyun) sözcüğünün çoğulu olan *munera*, amfitiyatrolarda düzenlenen oyunları ve gladyatör dövüşlerini ifade etmekteydi.[28] *Munera* köken itibarıyla devletin düzenlemiş olduğu resmi oyunlar olmayıp, varlıklı Roma vatandaşlarının vasiyetleri gereğince yerine getirilmesi zorunlu özel bir ödevdi.[29] Öte yandan bu vatandaşların çoğu kamuya mal olmuş kimseler olduğundan, onlar onuruna düzenlenen gladyatör oyunları çok geçmeden kamusal nitelik kazanmıştır. Principatus Dönemi'nde ise, Romalı zengin vatandaşların sıradan halka vermesi gelenek haline gelmiş olan *munera*, giderek *princeps*in kamu için yerine getirmesi gereken en önemli ödevler arasına girmiştir. Bu aşamada gladyatör oyunları imparator kültü çerçevesinde yapılan törenlerin vazgeçilmez ve en önemli öğesi haline gelmiştir. Yunan-Roma dünyası içerisinde yer alan bölgelerde ele geçen binlerce yazıt bu gerçeği hiçbir tartışmaya mahal vermeyecek şekilde kanıtlamaktadır.

Gladyatör oyunları şekil açısından Roma kültürüyle özdeşleşmiş görülse de, kökeninde yatan ölü kültü ve insan kurban etme geleneğinin, Akdeniz dünyasındaki tüm halklar için yaygın bir uygulama olduğunu vurgulamak zorundayız.[30] Önceleri doğrudan ölüme mahkûm edilen savaş esirleri, kısa süre sonra ellerine silah verilerek dövüşmek [dövüşerek ölmek] zorunda bırakılmışlardır. Bu değişikliğin ardından Romalıların cenaze defin programları da oldukça farklılaşmış ve gladyatör oyunları zengin aristokratların *cenaze törenleri*nin (munera funebria)[31] vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir.[32] Öyle ki, ölünün kendi mirasıyla ya da onun yakınları tarafından vakfedilen paralarla gerçekleştirilen oyunlar, çok geçmeden

---

27 Wiedemann 2001: 12.

28 Wiedemann 2001: 12; Meijer 2008: 24.

29 Wiedemann 2001: 12.

30 Cenaze törenlerinde insan kurban etme geleneği Romalılar dışında Etrüskler, Yunanlılar, Keltler (Gallialılar) ve İberliler'de rastlanmıştır. Schneider 1918: 760; Malten 1924: 300-340; Weismann 1981: 24.

31 André 1994: 144; Thuillier 1996: 40-41.

32 Serv. *Aen.* 3, 67.

Roma'da saygınlığın ifadesi olarak algılanmaya başlanmıştır[33]. Gladyatör oyunlarını yalnızca cenaze törenlerinin bir parçası olarak görmemek gereklidir. Nitekim Damascuslu Nikolaos'un anlatılarına kulak verilecek olursa, Romalıların, gladyatörleri özel eğlence programları çerçevesinde de kullanmış oldukları anlaşılmaktadır.[34]

Gladyatör oyunlarının, Roma'da oldukça uzun bir geçmişe sahip olan *circus*[35] oyunlarından çok daha sonraları ortaya çıktığı bugün için artık kesin olarak kanıtlanmıştır.[36] Roma'daki ilk oyunlar M.Ö. 264 yılına Q. Fulvius ve Appius Claudius'un *consul*lüklerine rastlamaktadır.[37] Bu organizasyonun Iunius Brutus Pera'nın oğulları tarafından ilk kez Roma'daki *forum Boarium*da[38] gerçekleştirildiği, kaynaklar tarafından da doğrulanmaktadır.[39] Oyunları tertipleyen Decimus Iunius Brutus ve kardeşi, Büyük Brutus'un torunlarıydı. Halka açık yapılan oyunlarda, sadece üç çift gladyatörün dövüştüğü ve bunların tümünün tutsak olduğu bilinmektedir.[40] Buradaki ilk dövüşçülerin *bustuarii* olduğu anlaşılmaktadır. Roma'daki tüm aristokrat ailelerin ölen üyeleri için yapılan cenaze törenlerinin benzeri, Iunius Pera'nın oğulları tarafından da gerçekleştirilmiştir. Bu

---

Roma'daki önemli ailelerin mensubu olan kimseler için organize edilen *cenaze törenleri* (ludi funebres) sadece ilgili aile üyelerini değil, aynı zamanda tüm kentte yaşayan halkı da ilgilendiren bir organizasyondu. G. Ville'nin de belirttiği gibi, aslında her kent bir aile, her aile azda olsa bir parça kent demekti. Buradan hareketle cenaze definleri dolayısıyla verilen yemekli davete tüm kent vatandaşları davetliydi. Ville 1981: 16; Thuillier 1996: 29, 40-41.

34 Varlıklı Roma vatandaşlarının dostları için düzenledikleri şölenlerde doyasıya yenilip içildikten sonra, sıra birbirini acımasızca boğazlayan gladyatörleri seyretmeye gelmekteydi. Kan ve şiddetin kaçınılmaz olduğu çılgın gösteriler özel konuklardan bol alkış toplardı. FGrHist 90 F 78; Athen. *deipn.* 4, 153-154a.

35 *Circus*ta düzenlenen oyunlar genellikle yüksek rütbeli memurlar tarafından ve devlet kontrolünde yapılmaktaydı ve masrafların önemli kısmı *aerarium*dan (devlet bütçesi) karşılanmaktaydı. Wiedemann 2001: 11.

36 Auguet 1994: 19; Wiedemann 2001: 11.

37 Liv. *epit.* 16; Val. Max. 2, 4, 7.

38 *Forum Boarium*, Tiber Nehri ve Palatin Tepesi arasındaki bir yer almaktaydı. Burası bir tür hayvan pazarıydı ve zaman zaman bu tarz gösteriler için de kullanılmaktaydı. Hopkins 1983: 3-4; Wiedemann 2001: 14; Meijer 2008: 30; Fields 2009: 23.

39 Liv. *epit.* 16; Val. Max. 2, 4, 7; Serv. *Aen.* 3, 67.

40 Auguet 1994: 19; Wiedemann 2001: 14-15; Futrell 2006: 6, 53-54; Meijer 2008: 30.

Roma'da saygınlığın ifadesi olarak algılanmaya başlanmıştır[33]. Gladyatör oyunlarını yalnızca cenaze törenlerinin bir parçası olarak görmemek gereklidir. Nitekim Damascuslu Nikolaos'un anlatılarına kulak verilecek olursa, Romalıların, gladyatörleri özel eğlence programları çerçevesinde de kullanmış oldukları anlaşılmaktadır.[34]

Gladyatör oyunlarının, Roma'da oldukça uzun bir geçmişe sahip olan *circus*[35] oyunlarından çok daha sonraları ortaya çıktığı bugün için artık kesin olarak kanıtlanmıştır.[36] Roma'daki ilk oyunlar M.Ö. 264 yılına Q. Fulvius ve Appius Claudius'un *consul*lüklerine rastlamaktadır.[37] Bu organizasyonun Iunius Brutus Pera'nın oğulları tarafından ilk kez Roma'daki *forum Boarium*da[38] gerçekleştirildiği, kaynaklar tarafından da doğrulanmaktadır.[39] Oyunları tertipleyen Decimus Iunius Brutus ve kardeşi, Büyük Brutus'un torunlarıydı. Halka açık yapılan oyunlarda, sadece üç çift gladyatörün dövüştüğü ve bunların tümünün tutsak olduğu bilinmektedir.[40] Buradaki ilk dövüşçülerin *bustuarii* olduğu anlaşılmaktadır. Roma'daki tüm aristokrat ailelerin ölen üyeleri için yapılan cenaze törenlerinin benzeri, Iunius Pera'nın oğulları tarafından da gerçekleştirilmiştir. Bu

---

Roma'daki önemli ailelerin mensubu olan kimseler için organize edilen *cenaze törenleri* (ludi funebres) sadece ilgili aile üyelerini değil, aynı zamanda tüm kentte yaşayan halkı da ilgilendiren bir organizasyondu. G. Ville'nin de belirttiği gibi, aslında her kent bir aile, her aile azda olsa bir parça kent demekti. Buradan hareketle cenaze definleri dolayısıyla verilen yemekli davete tüm kent vatandaşları davetliydi. Ville 1981: 16; Thuillier 1996: 29, 40-41.

34 Varlıklı Roma vatandaşlarının dostları için düzenledikleri şölenlerde doyasıya yenilip içildikten sonra, sıra birbirini acımasızca boğazlayan gladyatörleri seyretmeye gelmekteydi. Kan ve şiddetin kaçınılmaz olduğu çılgın gösteriler özel konuklardan bol alkış toplardı. FGrHist 90 F 78; Athen. *deipn.* 4, 153-154a.

35 *Circus*ta düzenlenen oyunlar genellikle yüksek rütbeli memurlar tarafından ve devlet kontrolünde yapılmaktaydı ve masrafların önemli kısmı *aerarium*dan (devlet bütçesi) karşılanmaktaydı. Wiedemann 2001: 11.

36 Auguet 1994: 19; Wiedemann 2001: 11.

37 Liv. *epit.* 16; Val. Max. 2, 4, 7.

38 *Forum Boarium*, Tiber Nehri ve Palatin Tepesi arasındaki bir yer almaktaydı. Burası bir tür hayvan pazarıydı ve zaman zaman bu tarz gösteriler için de kullanılmaktaydı. Hopkins 1983: 3-4; Wiedemann 2001: 14; Meijer 2008: 30; Fields 2009: 23.

39 Liv. *epit.* 16; Val. Max. 2, 4, 7; Serv. *Aen.* 3, 67.

40 Auguet 1994: 19; Wiedemann 2001: 14-15; Futrell 2006: 6, 53-54; Meijer 2008: 30.

tarz cenaze törenlerinin esas gayesi, ölünün ve geride kalan aile üyelerinin kamuoyundaki prestijini artırmaktı.[41] Bu sayede aristokrasi, ölünün politik mirasını kendi amaçları doğrultusunda kullanmış olmaktaydı. Örneğin Marcus Antonius'un *forum*da Iulius Caesar için düzenlenen cenaze töreninde yapmış olduğu politik söylev, gladyatör oyunları tertip etmekten daha az bir etki bırakmamıştır.[42] Özellikle aristokrat Romalı ailelerin, Cumhuriyet Dönemi boyunca kendi yakınları için düzenledikleri cenaze törenlerini, diğer ailelere karşı tam bir politik şova dönüştürdüklerini belirtmek gereklidir. Aileler için cenaze törenleri birbirleriyle boy ölçüşme vesilesi sayılmaktaydı. Bu nedenle cenaze törenlerinde hiçbir masraftan kaçınılmamış, halkı hoşnut kılmaya yönelik her türlü yemek ziyafeti, yarışma ve gladyatör dövüşü düzenlenmesi dışında, ölmüş aile büyüklerinin balmumundan yapılmış maskları da taşınmıştır. M.Ö. 208 yılındaki Petelia Savaşı'nda ölen M. Claudius Marcellus'un cenaze töreninde, Claudius sülalesinden 600 kişinin balmumu maskının taşındığı bildirilmektedir. Bu tarz masklar, ölmüş olan kişiye benzetilir ve sağlığında hangi görevlerde bulunmuşsa, ona göre süslenir veya giydirilirdi.[43]

Yukarıda da belirtildiği gibi oyunların ilk kez Roma'da düzenlenmiş olduğu kaydı, oyunların kökeninin de doğrudan Roma olduğu fikrini akla getirmemelidir.[44] Onlar da bu oyunları, muhtemelen kendi çağdaşı olan başka toplumlardan görerek Roma'ya ithal etmişlerdi.[45] Bunun yanında, Romalıların daha erken dönemlerden itibaren ölüler için düzenledikleri cenaze merasimlerinde[46], insan kurban etme geleneğine sahip olduklarını ve bunun zamanla yumuşayarak, gladyatör oyunlarına dönüştüğünü

---

41 Wiedemann 2001: 15.

42 Iulius Caesar'ın cenazesi mezara götürülürken, Antonius onun onuruna *forum*da bir konuşma yapmış, halkın bundan etkilendiğini görünce konuşmasını daha da sertleştirmiş, halkı Caesar katillerine karşı ayaklandırarak Roma'da önemli bir politik güce erişmiştir. Bk. Plut. *Marc. Ant.* 14.

43 Pol. 6, 53.

44 Her halükarda Roma menşeli olmadığı anlaşılan gladyatör oyunlarının, Etrüsklerden mi; yoksa Campanialılar tarafından icat edilerek, Etrüskler üzerinden Roma'ya mı geçtiği konusu, bilimsel olarak tartışılmaya devam edilmektedir. Tert. *de spect.* 12.

45 Schneider 1918: 760.

46 Cenaze oyunları ve ölü kültüne ilişki olarak bk. Malten 1923: 300-340.

gösteren kayıtlar da mevcuttur.[47] Varlıklı vatandaşların cenazeleri onuruna düzenlenen *munera* tamamen özel bir teşebbüstü[48] ve birçok uzmana göre, Romalıların esas geleneksel oyunu gladyatör dövüşleri değil, *ludi* ve *circus maximus*taki araba yarışlarıdır.[49] Geleneksel araba yarışları M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren düzenlenmeye başlanmıştır. Roma'nın kent devletleri arasında sivrilerek hâkim güç haline gelmesinin ardından, araba yarışlarına ek olarak diğer sahne sanatlarının da toplum hayatına girdiği ve etkinliklerin çoğu zaman devlet tarafından desteklendiği anlaşılmaktadır.

Resim 1. M.Ö. 570-560 yıllarına tarihlenen yukarıdaki amfora üzerinde yer alan sahne Neoptolemos'un Polyxena'yı kurban edişini betimlemektedir. (British Museum, Schefold 1993: 334, fig. 381'den).

Tertullianus'ın naklettiği gibi, Etrüsklerin ve Romalıların kendi ölülerinin acılarını dindirmeye yönelik olarak icra ettikleri insan kurban etme geleneğinin kökeninin, M.Ö. 8. yüzyıla kadar gittiği tahmin edilmektedir (Resim 1). Benzer geleneğin, Troya önlerinde savaşan Akalı kahramanlar tarafından da bilindiği aşağıdaki dizelerden anlaşılmaktadır[50]:

---

[47] Serv. *Aen.* 3, 67; 10, 519.

[48] Futrell 2006: 4.

[49] Wiedemann 2001: 11.

[50] Hom. *Il.* 23, 170–182.

Patroklos'un dokuz köpeği vardı,
onlar artıklarla beslenirlerdi sofrasında,
Kesti Akhilleus ikisinin boğazını, attı yığına,
Yanlarına on iki Troyalı çocuğu da kattı,
on ikisini de tunçla öldürdükten sonra.
Yüreğinin tek isteği, canlara kıymaktı.
Sonra da, bütün bunları silsin süpürsün diye
Yaktı ateşin yıkıcı gücünü.
Arkasından ağlaya ağlaya başladı ağıta:
Selam sana, Patroklos, selam Hades'e dek!
Verdiğim bütün sözleri getireceğim şimdi yerine.
Ulu canlı Troyalılar'ın on iki soylu oğlunu
Yutacak alevler seninle birlikte [A. Erhat-A. Kadir].

Homeros'un dizelerinden anlaşıldığı üzere Achilleus, Troya önlerinde hayatını kaybeden dostu Patroklos onuruna bir cenaze töreni düzenlemiş ve onun intikamını on iki Troyalı çocuğu kılıçtan geçirerek almıştır.

C. Gladyatör Oyunları ve Etrüskler

Roma'da düzenlenen ilk gladyatör dövüşlerinin mucidi Etrüskler olduğu fikri tartışmalı da olsa, kabul edilebilir görünmektedir.[51] Kostümlerinden hareketle, Romalı olmadıkları açıkça anlaşılan arenadaki ilk dövüşçülerin, bugün için Etrüsk kökenli oldukları büyük oranda kabul görmektedir.[52] Etrüsklerin, gladyatör dövüşlerini dini bir

---

[51] Athen. *deipn.* 4, 153 v.d.

[52] Nikolaus von Damascus [FGrHist 90 F 78]; Athen. *deipn.* 4, 153-154a; Malten 1923: 328-329; Bloch 1958: 135; Richardson 1964: 229; Bloch 1966: 80; Heurgon 1964: 292; Carcopino 1967: 208; Grant 1970: 11; Masson 1973: 71-72; Grant 1978: 89; Weismann 1981: 24; Pailer 1987: 140; Auguet 1994: 19; Mouratidis 1996: 111; Futrell 2006: 4; Meijer 2008: 21.

ritüel şeklinde yaptıkları ve bu yolla kaybettikleri savaşçılarının ruhlarını teskin ettiklerine inandıkları düşünülmektedir.[53] Aynı geleneğin, sonraları yarımadanın büyük bir bölümünde hâkimiyet tesis etmiş olan Romalılar tarafından da benimsendiği görülmektedir. Bu durum, çok sayıda Romalının kendi cenaze törenlerinde gladyatör dövüşleri tertip edilmesini vasiyet etmesinden ve bunun için büyük miktarlarda paralar ayırmasından da kolayca anlaşılmaktadır.[54] Zaman zaman ayrılan paranın, ölen kişinin arzu ettiği dövüşler için yetersiz kaldığı durumlar da olabilmekteydi. Nitekim kardeşinin, ölümünün ardından bıraktığı vasiyeti gereğince yapılmasını arzu ettiği cenaze töreni için ayrılan paranın yetersiz kaldığı bir durumda, meşhur Scipio Aemilianus'un devreye girerek azımsanmayacak ölçüde para desteği vermesi, bu duruma iyi bir örnektir.[55]

Damascuslu Nikolaos ve Sevillalı Isidorus tarafından aktarılan, oyunların Romalılara Etrüskler vasıtasıyla geçtiği fikri[56], Etruria'da açılan ve M.Ö. 3. yüzyıla ait olduğu anlaşılan birçok mezar kabartmalarıyla da güçlenmiştir.[57] G. Ville'nin tezine göre, gladyatör oyunları Güney İtalya'daki Etruria'da M.Ö. 4. yüzyılın sonu, M.Ö. 3. yüzyılın başlarından itibaren yapılmaya başlanmıştır.[58] Ona göre, Romalılar bu oyunları Etrüsklerden almışlardır, ama bu durum bu oyunların mucidinin Etrüskler olduğunu kanıtlamak için yeterli değildir.[59] Oyunların mucidinin Etrüskler olduğu, ne Damascuslu Nikolaos ne de Tertullianus ve Sevillalı İsodorus tarafından açıkça

---

53 Tert. *de spect.* 12, 1-4.

54 Vasiyet yoluyla para bırakarak, cenaze töreni yapılmasını ve gladyatör oyunları düzenlenmesini arzu eden kimsenin esas gayesinin, kendi anısını halk nazarında canlı tutmak olduğu anlaşılmaktadır. Gladyatör oyunlarının, kişinin ölümünden kısa bir süre sonra yapılması gerekiyordu. Öte yandan, M.Ö. 2. yüzyıldan itibaren Roma dünyasında, düzenlenen gladyatör oyunlarının resmedilerek halk hafızasında canlı tutma modasının da ortaya çıktığı görülmektedir. Gladyatör ve vahşi hayvan dövüşü sahnelerinin anlatıldığı sayısız duvar resmi yanında, zengin mozaik tasvirlerinin ve kabartmalarının da Roma dünyasında yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Wiedemann 2001: 24, 25-26, Res. 1, 2a, 2b; Grant 1970: 14.

55 Grant 1970: 16.

56 Nikolaus von Damascus [FGrHist 90 F 78]; Athen. *deipn.* 4, 153-154a; Mouratidis 1996: 111.

57 Schneider 1918: 761.

58 Ville 1981: 3-8.

59 Ville 1981: 2; Mouratidis 1996: 113.

belirtilmiştir.[60] Etruria mezarlarında bulunan kül kavanozları üzerindeki tasvirler, ilk dövüşçü grubunun *bustuarii* adıyla bilinen gladyatörler olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymuştur.[61] Latince'deki *bustuarii*, köken itibarıyla *bustum* sözcüğünden türetilmiştir.[62]

Öte yandan Lucania ve Campania'da ortaya çıkarılan yeni mezar resimlerinde, Etruria'dakine benzer biçimde, M.Ö. 4. yüzyıla ait olduğu anlaşılan gladyatör sahnelerine rastlanmıştır.[63] Bu yeni keşifler oyunların köken sorununu daha karmaşık hale getirmiştir. Mezar odalarının duvarlarında görülen, hakem eşliğindeki dövüşçü sahnelerinin gladyatörlere ait olduğu doğrulanmış ve Romalıların bunu Etrüsklerden değil, doğrudan Campanialılardan almış olduğu fikri daha da güçlenmiştir.[64] M.Ö. 4. yüzyılın ilk çeyreğine kadar, Campania Bölgesi'ndeki siyasal hükümranlığın Etrüsklere ait olduğu gerçeğinden hareketle[65], buradaki gladyatör oyunlarının Etrüsklerle ilişkilendirilmesi de kabul edilebilir bir yaklaşım tarzıdır.[66] Fakat çok geçmeden bu bölgedeki Cumae ve Capua gibi kentlerin Samnitler tarafından fethedildiği bilinmektedir.[67] Diğer taraftan oyunların Roma'ya, Samnit halkı üzerinden geçtiğini ileri süren modern araştırmacılar da vardır.[68] Gladyatör oyunları üzerinde çok ciddi bir Campania etkisinin olduğu açıktır.[69] Söz konusu bölgeye karşı uzun aralıklarla üç kez savaş açan Roma'nın, buradaki yerli halktan,

---

[60] Isidor. *orig.* 10, 159; Tert. *apol.* 15, 5; Heurgon 1964: 292-293; Ville 1981: 3; Mouratidis 1996: 113.

[61] Serv. *Aen.* 10, 519; Auguet 1994: 19.

[62] Ölünün yakıldığı yer anlamındadır. Eisenhut 1979: 974; Ville 1981: 3-4; Auguet 1994: 19.

[63] Mouratidis 1996: 113; Meijer 2008: 24.

[64] Meijer 2008: 22-23.

[65] Pol. 2, 17, 1; Strab. 5, 4, 3; 5, 4, 8; Frederiksen 1984: 20, 130-132.

[66] Schneider 1918: 761; Baldson 1969: 248-249; McKay 1972: 153; Pallottino 1975: 101; Ville 1981: 3-8; Auguet 1994: 248-249; De Vries 1996: 62-68; Mouratidis 1996: 113-117.

[67] Liv. 4, 37, 1; 4, 44, 12.

[68] Salmon 1967: 60; Grimal 1974: 268; Salmon 1982: 1-13; Mouratidis 1996: 113-117.

[69] Frederiksen 1984: 323; Mouratidis 1996: 115-117; Futrell 2006: 4.

kültürel olarak önemli ölçüde etkilendiği de bir gerçektir.[70] Gladyatörler arasında oldukça sevilen bir tür olan *Samnit* tipi dövüşçünün kostümünde, bu etkiyi görmek mümkündür.[71] Kültürel etkileşimin savaş sırasında yakalanan esirler yoluyla daha da artmış olabileceği tahmin edilmektedir.[72] Silius Italicus'un anlatılarından, Roma'nın müttefiki olan Campanialıların ölümüne gladyatör dövüşleri düzenleyerek, Capualılara gözdağı verdiği anlaşılmaktadır.[73] Öyle ki, içkili şölenlerde dövüştürülen esirlerin çoğunun sofrada öldürüldüğü, cansız bedenlerinin davetlilerin tabak ve kadehleri üzerine yığıldığı kaydedilmiştir. Tutsakların maruz kaldığı bu tarz acımasız uygulamaların esas amacı, Capualıların moralini bozmaktı.[74] Bunlar bir yana, Alalia Deniz Savaşı'nda (M.Ö. 540) ele geçirilen Kartacalı ve Yunanlı savaşçıların, *Caere* (Cerveteri) halkı tarafından acımasızca taşlanarak öldürülmesi[75] ve aynı şekilde M.Ö. 358 yılında tutsak alınan 307 Romalı esirin *forum Tarquinii*'de kılıçtan geçirilmesi, Etrüsklerdeki insan kurban etme geleneğinin uzun bir tarihi geçmişe sahip olduğunu ortaya koymaktadır.[76]

Fakat daha sonraları esir alınan kişiler doğrudan kılıçtan geçirilmek yerine, birbirleriyle eşleştirilerek, arenalarda hayatları uğruna dövüşmek zorunda bırakılmışlardır. Böylece, Etrüsklere ait olduğu bilinen birçok örf, adet ve uygulama da olduğu gibi, gladyatör oyunlarının da Romalılar tarafından benimsendiği yüzyıllar boyunca sürecek ve bütün Akdeniz Dünyasına (İspanya, Afrika, Yunanistan, Anadolu) yayılacak olan yeni bir gösteri ve eğlence türüne kaynaklık ettiğini görmekteyiz. Dolayısıyla gladyatör oyunları, ilk başlarda her

---

70 Mouratidis 1996: 115-117; Fields 2009: 26.

71 Samnitlerin Roma tarafından ağır yenilgiye uğratılmalarının ardından, müttefikleri olan Campanialılar esir düşen Samnitleri kendi eğlencelerinde dövüştürmüşlerdir. Samnit kıyafeti ve silahlarıyla donatılarak dövüştürülen esirler, kısa süreden en popüler dövüşçü tipinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Campanialıların eğlence amacıyla düzenledikleri gladyatör dövüşleri, sonraki yüzyıllarda Capua'yı İtalya'da en önemli gladyatör okullarının bulunduğu merkez konumuna yükseltmiştir. Liv. *Per.* 16; Liv. 9, 40.

72 Heurgon 1964: 292; Mouratidis 1996: 113.

73 Sil. Ital. 11, 51.

74 Sil. Ital. 11, 51.

75 Grant 1970: 11-12; Fields 2009: 21-22.

76 Liv. 7, 15, 10; 19, 2-3; Fields 2009: 21.

ne kadar Etrüsklerin ölü kültü anlayışından kaynaklanan bir gösteri türü olarak kabul edilse de daha sonraları, İmparatorluk Çağı'yla birlikte sadece soylu Romalıların cenaze defin işlemleri sırasında yapılan rutin bir gösteri niteliğinden sıyrılarak ve tüm Akdeniz dünyası halkının en fazla rağbet gösterdiği çılgın bir ölüm şovuna dönüşmüştür.[77]

Gladyatör oyunları Roma halkı için düzenlenen yegâne organizasyon değildir. Bunun yanı sıra, atlı araba yarışları, vahşi hayvan ve sirk gösterileri gibi heyecan verici birçok organizasyonu da saymak mümkündür. Bütün bu oyunlar, Roma'daki *forum Boarium, amfitiyatro, circus maximus ve colosseum*da halka açık bir şekilde ve belirli bir plan çerçevesinde yapılmaktaydı. Roma'daki sıradan halk, oldukça erken dönemlerden itibaren, belirli yerlerdeki gösteri merkezlerinde düzenlenen bu oyunlara büyük ilgi göstermiş, bu durum İmparatorluk Çağı boyunca artarak devam etmiş ve sayıları yüz binleri bulan sıradan seyircinin amfitiyatrolara veya diğer şov merkezlerine akın etmesine yol açmıştır.

D. Cumhuriyet Dönemi Politikacıları ve Gladyatör Oyunları

Yukarıda kökenine ilişkin ayrıntılı bilgi verdiğimiz gladyatör oyunlarının ortaya çıkışının, ölü kültüyle ilişkili olduğu kabul edilmekte ve Roma Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarından itibaren esas düzenleniş amacından saparak, tamamıyla profan bir eğlence ve gösteri organizasyonuna dönüştüğü anlaşılmaktadır.[78] Bu yönüyle oyunlar, zaman içinde, yalnızca esas ortaya çıkış amacından uzaklaşmakla kalmamış, aynı zamanda önemli bir politik araç haline gelmiştir. Nitekim başlangıçta, kendi yakınlarının cenazeleri dolayısıyla düzenledikleri gladyatör oyunlarında birbirleriyle boy

---

77 Gladyatör oyunlarının tüm İtalya ve Akdeniz dünyasına hızla yayılması, bu bölgelerin *romanizasyon*uyla (Romalılaştırma) paralel düşünülmesi gereken bir durumdur. Romalılar, askeri ve siyasal etkilerini kısa bir sürede İtalya Yarımada'sı dışına taşımalarının ardından, oyunların popülerliğinde hızlı bir artışın yaşandığı görülmektedir. Wiedemann 1997: 56.

78 Kökeninde kültsel bir anlam olduğu şüphe götürmeyen oyunların, kısa sürede aşamalı olarak önce profanize olarak profesyonelleştiği, ardından da para kazanılan bir meslek grubu haline geldiği görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Aigner 1988: 203, 201-220.

ölçüşen Roma aristokrasisi, Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarına doğru oyunları, tamamen politik bir gövde gösterisine dönüştürmüştür.[79] Romalılar için gladyatör oyunu tertiplemek, ölen şahsın şatafatını ve zenginliğini kamuoyuna ifade etmenin ve onun anısını ölümsüz kılmanın en kestirme yolu olmuştur.

Roma'da, özellikle M.Ö. 3. yüzyılın sonlarından itibaren sıkça düzenlenmeye başlanan gladyatör oyunları, daha çok politik ve mali açıdan güçlü ailelerin tekelindeydi.[80] İlki M.Ö. 264 yılında Roma'da düzenlenen oyunların peşinden[81], çok geçmeden diğerleri de gelmiştir.[82] Ünlü politkacı M. Aemilius Lepidus'un onuruna M.S. 216'da düzenlenen oyunlarda tam olarak 22 çift gladyatörün dövüştürüldüğü bilinmektedir.[83] İki kez *consul* ve *pontifex* görevlerini üstlenmiş olan M. Aemilius Lepidus'un cenaze töreni, Lucius, Marcus ve Quintus adlı üç erkek evlat tarafından tertip edilmiştir. Oyunlar her zamanki gibi *forum*da yapılmıştır.[84]

Roma'nın tanınmış ailelerinden olan ve Cornelius sülalesine mensup Genç Scipio'nun, ölen babasının ve amcasının anısına, İspanya'daki Carthago Nova'da M.Ö. 206 yılında bir *munus* düzenlediği ve burada isteyen kılıç dövüşçülerinin bir plan dâhilinde arenaya çıkabildikleri kaydedilmektedir.[85] Bunun ardından M.Ö. 200 yılında M. Valerius Laevinus'un ölümü münasebetiyle, Roma'da düzenlenen oyunlarda yirmi beş çift gladyatörün[86], M.Ö. 183 yılında Publius Licinius için düzenlenen oyunlarda altmış çift gladyatörün[87] ve ünlü Romalı Komutan Titus Flamininus'un babası onuruna M.Ö. 174 yılında tertip ettirmiş olduğu oyunlarda ise, otuz altı çift gladyatörün üç gün boyunca dövüştürüldüğü, kaynaklar tarafından

---

79 Liv. 2, 36; Morgan 1990: 14-36.

80 Schneider 1918: 761-762.

81 Val. Max. 2, 4, 7; Thuillier 1996: 40.

82 André 1994: 150; Wiedemann 2001: 14.

83 Liv. 23, 30, 15.

84 Futrell 2006: 6.

85 Liv. 28, 21, 1; Val. Max. 9, 11; Thuillier 1996: 40; Wiedemann 2001: 52.

86 Liv. 31, 50, 4; Thuillier 1996: 40; Wiedemann 2001. 15.

87 Liv. 39, 46, 2

kaydedilmiştir.[88] Ayrıca, Aemilius Paulus'un oğulları tarafından babaları onuruna M.Ö. 160 yılında düzenledikleri muhteşem *munus*u da bunlara eklemek gereklidir.[89]

Burada genel hatlarıyla ifade etmeye çalıştığımız, tanınmış ve zengin Roma vatandaşlarının organize etmiş oldukları gladyatör oyunlarının, zaman içinde Roma halkı tarafından en beğenilen ve yoğun ilgi gösterilen bir eğlence türüne dönüştüğü anlaşılmaktadır. Roma'daki ayak takımının gladyatör oyunlarına göstermiş olduğu bu yoğun ilgi, çok geçmeden Doğu'nun Helenistik kralları tarafından da fark edilmiş ve onlar da politik nimetlerinden yararlanmak üzere çok geçmeden bu türden oyunlar düzenlemeye başlamışlardır.[90] M.Ö. 174 yılında IV. Antiochos Epiphanes tarafından Hellen dünyasına transfer edilen gladyatör dövüşlerinin, çok geçmeden Doğu'da da büyük ilgiyle karşılandığı ve Anadolu'da sevilen bir etkinlik haline geldiği bilinmektedir[91], Doğu'da düzenlenen gösterilerde dövüşen gladyatörlerin Roma'dan getirtildiği anlaşılmaktadır.[92] Sayısız yazıt ve gladyatör rölyeflerine yansıyan bu yoğun ilgi, gladyatör dövüşlerinin nasıl sevilen ve heyecan verici bir halk organizasyonu haline geldiğini gözler önüne sermektedir.

Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarından itibaren Roma toplumunda gözlenen hızlı değişim, gladyatör oyunlarının düzenlenme gerekçelerinde de önemli değişikliklere neden olmuş ve o zamana kadar cenaze törenlerinin değişmez bir parçası olarak icra edilen oyunlar, bu andan itibaren, doğum günü ve yıl dönümü kutlamaları vesilesiyle, topluma açık olarak düzenlenen bir etkinlik haline gelmiştir. Farklı nedenlere bağlı olarak icra edilebilen gladyatör oyunları, İmparatorluk Çağı boyunca özellikle imparator ve yakınlarının halkla olan ilişkilerinde sıklıkla ihtiyaç duydukları, önemli bir politik enstrüman olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır.

Augustus Çağı'nda, Cumhuriyet kurumları ayakta kalmalarına rağmen, işlevsel özelliklerini büyük oranda yitirmişlerdi. Aynı

---

88 Liv. 42, 28, 10; André 1994: 150; Kyle 1995: 197-198; Wiedemann 2001: 15; Kanz-Grossschmidt 2002: 59.

89 Pol. 31, 28, 5-6.

90 Liv. 41, 20, 11.

91 André 1994: 152.

92 Liv. 41, 20, 11-13.

dönemde oyunların dinsel içeriklerinde ve amaçlarında da ciddi değişmelerin yaşanmış olduğu saptanmıştır. Bu dönemin temel özelliği, her alandaki yetkinin aşamalı olarak *princeps*te toplanmaya başlamasının yanında, düzenlenen gladyatör oyunlarının kontrolünün ve sorumluluğunun da onda toplanmaya başlamış olmasıdır. Burada en temel problem, devlet desteğiyle ve özel şahıslar tarafından düzenlenebilen gösterilerin finansmanının tam olarak nasıl yapıldığıdır. Kamusal niteliği ağır basan oyunların Roma halkına ait olan *bütçe*den (aerarium) düzenli olarak desteklenmesine rağmen[93], gladyatör oyunlarına bu tarz bir para yardımının yapılıp yapılmadığı bilgisine sahip değiliz. Gladyatör gösterileri her ne kadar toplum tarafından yoğun bir şekilde talep edilse de, bu etkinliklerin devletin resmi ve düzenli yapılan oyun programları arasında yer almadığı görülmektedir. Buna karşın, imparatorlar ve zengin Romalılar tarafından yeterli sıklıkta organize edildiği gerçeğini de görmezlikten gelemeyiz.[94]

Roma İmparatorluk Dönemi'nde her türlü bahane, gladyatör gösterisi düzenlemek için bir neden oluşturabilirdi. Dönem kaynaklarına yansıdığı şekliyle, kazandığı paralarla sınıf atlamış sonradan görme Roma vatandaşlarının vasiyetnameleri bu fikri doğrulamaktadır. Elde ettiği parayla toplumsal statüsünü değiştirdiği anlaşılan Staberius adındaki bir Romalının, vasiyet yoluyla mirasçılarına bıraktığı paranın kendi mezar taşına yazılmasını, eğer bu yapılmadığı takdirde kendisi onuruna en az 100 çiftten az olmayan bir gladyatör gösterisinin düzenlenmesini ve halka Afrika'nın tüm ürünü kadar buğday dağıtılmasını istediği söylenmektedir.[95] Şaka olması muhtemel bu ifadeden, parası olan her Romalının istediği sayıda gladyatörü arenaya sürmekte özgür olduğu fikri çıkartılmamalıdır.[96]

Sadece ölen şahsın değil, aynı zamanda sıradan halkın beklentilerinin de gladyatör oyunları düzenlenmesinde önemli bir etken olduğu bilinmektedir. Bu dönemde Roma'daki ayak takımının, cenazeleri münasebetiyle yalnızca aristokrat aile üyelerinden değil; aynı zamanda *consul*lük, *praetor*lük veya *aedil*lik gibi önemli

---

93 Dion. Hal. *ant.* 7, 71, 2.

94 Wiedemann 2001: 18.

95 Hor. *sat.* 2, 3, 84-100.

96 Wiedemann 2001: 17.

makamlara seçilen kişilerden de gladyatör oyunları veya yemekli şölenler talep ettikleri anlaşılmaktadır. Buna benzer bir olay Liguria Bölgesi'ndeki Pollentia şehrinde gerçekleşmiştir. Ayak takımından bazı kişiler, ölen bir Roma *yüzbaşı*sının (primipilaris) cenazesini, mirasçılarından gladyatör gösterisi düzenlemeye yetecek miktarda bir para alıncaya kadar rehin tutmuşlardır[97]. Bu olay karşısında Tiberius çok sinirlenerek kenti kuşatmış, olaya karışanları ve buna karşı koymayan ordu mensuplarını ömür boyu hapisle cezalandırmıştır.[98]

Kamuya açık tüm eğlence ve gösteri etkinliklerin köken olarak dinî karakter taşısalar bile, çok geçmeden belli bir profanizasyona uğradıkları ve giderek ortaya çıkış amaçlarından saparak bambaşka bir yapıya büründükleri bilinen bir gerçektir. Aynı durumun gladyatör oyunları için de söz konusu olduğunu savunmak mümkündür. Burada esas vurgulanması gereken, gladyatör oyunlarının başlangıçta sadece cenaze merasimlerinde uygulanan bir tür ritüel olduğu, mevcut siyasal gelişmelere paralel olarak deformasyona uğradığı ve giderek bazı kişilerin politik rekabet için kullandıkları bir reklam aracı haline geldiği gerçeğidir. Daha önce kendi aile üyelerinin cenazesi dolayısıyla düzenledikleri gladyatör oyunlarını, bundan böyle siyasî rakiplerine gözdağı vermek için politik bir şova dönüştüren Romalı aristokrat aileler, Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarına doğru artık bu oyunları, gerçek dinî çizgisinden tam olarak uzaklaştırarak politik bir yörüngeye çekmeyi başarmışlardır.

Oyunların politik arenada bu şekilde önemli olmaya başlamasının ardından, Roma Senatosu'nun konuya ilişkin yeni önlemler almakta gecikmediği görülmektedir. Özellikle oyunların ne zaman düzenleneceğine ve dövüştürülecek gladyatörlerin sayısının belirlenmesine yönelik olarak, *senatus*un yeni yasalar çıkarttığı bilinmektedir. Çıkarılan yeni yasalarla *senatus*, gladyatör dövüşü düzenleyen kişilere yeni yükümlülükler getirmenin yanında, onların devlet tarafından sıkı bir şekilde kontrolünü de sağlamıştır. Söz konusu yasaların en önemli amacı, sayıları gittikçe artan gladyatörlerin, *senatus*a karşı politik bir tehdit haline gelmesini önlemekti. Nitekim kötü ellerde bulunabilecek önemli sayıdaki

---

97 Bu olayın detaylı sosyolojik analizine ilişkin olarak bk. Hopkins 1983: 12.

98 Suet. *Tib.* 37; Hopkins 1983: 12.

gladyatörün, Roma Senatosu'nun hükümranlık alanı için tehdit oluşturabileceği yadsınamaz bir gerçekti.

Roma'da gladyatör oyunlarının politik öneminin algılanması ve bu amaç doğrultusunda kullanılması, Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarına rastlamaktadır.[99] Özellikle şehirdeki ayak takımının gladyatör oyunlarıyla hoşnut kılınarak, oylarının belirli partilere kanalize edilebileceği gerçeği, çok geçmeden birçok Romalı kurnaz politikacı tarafından da keşfedilerek, etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu durumun doğal sonucu olarak gladyatör oyunlarının sayılarında ve maliyetlerinde çok ciddi bir artışın yaşandığı anlaşılmaktadır. Oldukça masraflı olduğu bilinen bu sektör, ortadan kalkmaya başladığı M.S. 5. yüzyıla kadar, geliri yüksek grupların tekelindeki bir uğraş alanı olarak kalmıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarına doğru, gladyatör oyunlarına duyulan ilginin oldukça arttığını gören Gaius Gracchus'un, M.Ö. 122'de düzenlenen oyunları, halkın teveccühünü kazanmak için bir fırsat olarak değerlendirdiği görülmektedir.[100]

Oyunların yapılması için görevlilerin özel izleme tribünleri kurdukları ve bu tribünlerin zengin vatandaşlara para karşılığı satılacağını öğrenen Gaius Gracchus, duruma bizzat müdahale ederek *forum*da kurulan tribünleri ortadan kaldırıldığı bilinmektedir.[101] Gaius Gracchus'un bu hareketinin esas nedeni, Roma'daki yoksul vatandaşların da gladyatör oyunlarını izleyebilmesini sağlayarak siyasi bir popülarite elde etmekti. Halk tribünlüğünün o yıllarda öneminin artmış olması ve bu göreve gelmenin yegâne vasıtası olarak görülen halkın, ancak bu şekilde elde edilebileceği gerçeğini anlayan Gaius Gracchus, bu yolu erken keşfetmiş bir politikacı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Roma senatosunun, gladyatör oyunlarını askerî öneminden dolayı resmi olarak tanıdığını da burada vurgulamak gerekmektedir. M.Ö. 105 yılına rastlayan, P. Rutilius Rufus ve Cn. Manlius Maximus'un

---

99 Oyunların politik anlamına ilişkin olarak bk. André 1994: 203-208.

100 Plut. *G.Grach.* 12, 3-4.

101 M.Ö. 122 yılında Roma'da kurulan ve tahtadan yapılmış olan portatif karakterli oturma platformları, seyirci tribünlerinin Roma'daki ilk örnekleri arasında gösterilmektedir. Wiedemann 2001: 32.

*consul*lükleri zamanında, P. Rutilius Rufus'un komuta ettiği lejyon askerlerinin kılıç eğitimi için G. Aurelius Scaurus'a bağlı gladyatör okulundan kılıç öğretmeninin transfer edildiği bilinmektedir.[102] Bunda maksat, profesyonel olarak yapılan eğitimden lejyon askerlerinin de faydalanmasını sağlamaktı.[103] Muhtemelen ordunun ağır hezimetini unutturmak için aceleyle silah altına alınan ve silah eğitimi bulunmayan Romalı acemi erlerin, kılıç kullanma konusundaki becerilerinin telafisine yönelik ve bir defaya mahsus bir uygulama olduğu kabul edilmelidir.[104] Her şeye rağmen gladyatör okullarında verilen ağır silah eğitiminin, askeri eğitime yapmış olduğu katkıyı bilmeyen yoktu.[105] Marius'un ordusunda uzun süre başarılı bir şekilde legat olarak görev yapan Sulla'nın askerlerinin de gladyatör eğitimi almış oldukları sanılmaktadır.[106] Öte yandan, ünlü hatip Cicero bile genç askerlerin silah ve taktik açıdan eğitilmesinde gladyatörlerin örnek alınmasında hiçbir sakınca görmemiştir.[107]

Bunun yanında gladyatörleri bir tür özel muhafız gibi gören politikacılar da mevcuttu. Pinpirikli bir yapıya sahip olan ve halk tribünlüğüne seçilen P. Clodius Pulcher'e, gladyatörlerden oluşan özel muhafız birliğinin sürekli bir şekilde refakat ettiği kaynaklar tarafından kaydedilmiştir.[108] Catilina, Crassus, Caesar, Antonius gibi Cumhuriyet Dönemi'nin önemli politikacılarının, gladyatör birlikleriyle olan yakın ilişkilerinin temelinde yatan esas neden, hedefledikleri politikaların gerçekleştirilmesinde karşılaşacakları engelleri ancak bu yolla aşabileceklerine inanmış olmalarıydı.

---

102 Val. Max. 2, 3, 2; Frontin. *str*. 4, 2, 2; Friedländer 1920: 480; Wiedemann 2001: 16; Welch 2007: 79, 91; Fields 2009: 24.

103 Kılıç kullanma konusundaki maharetleri bilinen gladyatör eğitmenlerinden bu konuda resmi olarak istenilen yardım talebinin anlaşılması hiç de zor görünmüyor. Wiedemann 1997: 16. Modern dünya ülkelerinin gizli istihbarat servislerinin ve ordularının da bu tür dövüşçüleri büyük paralar karşılığında eğitmen olarak görevlendirdiği bilinmektedir.

104 Wiedemann 2001: 16; Welch 2007: 79.

105 Cic. *orat*. 5, 2; Veget. *mil*. 1, 2; Bell 1965: 404-422; Davies 1974: 20-26; Welch 2007: 79-82.

106 Plut. *Sulla* 4.

107 Cic. *cael*. 5, 2.

108 Cass. Dio 39, 7, 2; 8, 1.

Octavianus'a karşı giriştiği savaşı kazanacağına inanmış olan Marcus Antonius, Kyzikos'ta muhtemel zaferini kutlamak için özel bir gladyatör ordusu oluşturmuştu. Yenilmesinin ardından da ona bağlılıklarını yitirmeyen dövüşçüler, efendilerinin ölümünden emin olana kadar teslim olmamışlardı. Savaşın Octavianus lehine sonuçlanması ve M. Antonius'un ölümünün ardından, bir daha arenalarda dövüştürülmeyeceklerinin ve Roma ordusuna katılacaklarının garantisini alan gladyatörler, Quintus Didius'a teslim olmuşlardı.[109] Catilina Tertibi'nin (M.Ö. 21 Ocak 63 yılında) Cicero tarafından ortaya çıkarılmasıyla birlikte, *senatus*un, Capua'da bulunan ve Catilina'ya bağlı oldukları anlaşılan gladyatör birliklerini devlet kontrolüne aldığını bilmekteyiz. Catilina olayının Cicero tarafından ortaya çıkarılmasının ardından, isyancılara bağlı bulunan Capua'daki gladyatör birliğine, isyan için kullanılmalarını engellemek maksadıyla *senatus* tarafından el konulmuştur.[110]

Şatafatlı ve acımasız gladyatör oyunları düzenleyerek, siyasi rakiplerine meydan okuyan ve bu yolla halkın teveccühünü kazanmayı amaçlayan Romalı politikacıların başında Iulius Caesar gelmekteydi. Caesar, Romalı politikacı ve komutanlar arasında, gladyatör oyunlarıyla uğraşmaktan en fazla zevk alan ve oyunlarla en fazla ilgilenen kişi olarak göze çarpmaktadır.[111] Askeri disipliniyle tanınan Caesar'ın, Roma'da iç savaşların başlamasından önce zamanının çoğunu, Capua'da açmış olduğu gladyatör okulunda geçirdiği, buradaki eğitimleri izlediği ve zaman zaman bizzat katıldığı, kaynaklar tarafından bildirilmektedir.

Caesar, halka inmenin en hızlı ve en pratik yolunun oyunlar olduğunu anlayan ve bu durumu kendi lehine kullanan Cumhuriyet Dönemi'nin en önemli politikacılarındandır. Daha politik kariyerinin başında sayılacak bir konumdayken, tek başına veya görevde bulunduğu arkadaşlarıyla birlikte halka gladyatör dövüşleri ve vahşi hayvan gösterileri düzenlediği bilinmektedir.[112] Kapsamlı oyunların sergilenmesi için *forum* ve *capitolium*u yeniden düzenletmiştir.[113]

---

109 Cass. Dio 41, 7.

110 Sall. *Catil.* 30, 7.

111 Suet. *Caes.* 26.

112 Suet. *Caes.* 10.

113 Suet. *Caes.* 26.

Düzenlediği gösterilerin masraflarını bazen tek başına bazen de görevde bulunan meslektaşlarıyla paylaşan Caesar'ın, halkın teveccühünü kazanma konusunda o kadar paylaşımcı olmadığı ve bu nedenle *Consul* Marcus Bibulus tarafından açıkça eleştirildiği bilinmektedir.

Caesar'ın M.Ö. 65 yılında teyzesi Iulia'nın[114] ölümü nedeniyle düzenlediği cenaze töreninde, gladyatör oyunları düzenlediğine dair hiç bir kanıt mevcut değildir.[115] Buna karşın, *aedil*lik seçimleri sırasında, halka şimdiye kadar görmedikleri görkemde ve sayıda gladyatör oyunları ve vahşi hayvan gösterileri düzenleme sözü verdiği ve bunun *senatus*da büyük bir tedirginlik yaratmış olduğu bilinmektedir.[116] Caesar'ın niyetini anlamakta zorlanmayan *senatus*, bu tarihten itibaren dövüştürülecek gladyatörlerin sayılarına ciddi sınırlamalar getirmiştir.[117] Caesar ise göreve başlamasının üzerinden daha birkaç gün geçmeden yüzlerce gladyatörü satın almış ve yirmi yıl önce ölmüş olan babasının onuruna büyük bir gladyatör gösterisi organize etmiştir. *Senatus*un arenaya çıkacak dövüşçü sayısına getirmiş olduğu kısıtlamaları umursamadan, yaklaşık 320 çift gladyatörü sahneye çıkartmıştır. Arenadaki gladyatörler sayı ve kullandıkları gümüş teçhizatlar bakımından görülmeye değerdi.[118] Caesar'ın yüzlerce çift olacağını önceden ilan ettiği gladyatör gösterilerinin esas amacı, seçimlerde halka verdiği sözü yerine getirmekti. Fakat bu durum *senatus* tarafından hiç de hoş karşılanmamış, siyasi rakipleri onun, *aedil* iken kral gibi davrandığını dile getirmekten kendilerini alamamışlardır.

Caesar'ın, her fırsatta Roma halkına tiyatro, sirk oyunları, atletik spor karşılaşmaları ve silahlı dans gibi gösteriler organize ettiği ve bununla da yetinmeyip, çok sayıda vahşi hayvanın arenada kılıçtan

---

114 Teyzesi Iulia Marius'un eşiydi.

115 Teyzesi onuruna forum'da yaptığı cenaze töreni tam anlamıyla politik bir gövde gösterisiydi. Cenaze merasiminde yapılan resmigeçit töreninde, onun köleleri ve azatlıları ölmüş aile büyüklerinin *masklarını* (imagines) ve yürütmüş oldukları görevlere ilişkin nişanları taşımışlardır. Roma halkına yapılmış bu gösteri, Caesar'ın sonraki yıllarda hedeflediği planlarına yönelik ilk büyük girişimdi. Horst 1980: 106-107; Hopkins 1983: 4; Wiedemann 1997: 16; Jehne 1997: 24.

116 Wiedemann 2001: 135-136; Fields 2009: 24.

117 Suet. *Caes*. 10; Cass. Dio 43, 22; Plut. *Caes*. 55; Plut. *Caes*. 5.

118 Fields 2009: 24.

geçirildiği ve sayısız gladyatörün hayatları uğruna dövüştükleri gösteriler de düzenlediği bilinmektedir. M.Ö. 45 yılında Roma'da kızı Iulia anısına organize edilen şölen ve oyunların programı göz kamaştırırcasına zengindi.[119] Caesar bu gösterilerde hiçbir fedakârlıktan kaçınmamış, şölenin hazırlanmasına bizzat eşlik etmiş, halkın beklentisini daha yükseklere taşımak için şölende sunulacak yiyeceklerin çoğunu evinde hazırlatmıştır. Bunun dışında seyircileri dövüşleriyle kızdıran tanınmış bazı gladyatörlerin zorla arenaya getirilmelerini emretmiştir. Bu organizasyonlarda tatbiki deniz savaşlarının da icra edildiği bilinmektedir. *Campus Martius* (Mars Meydanı) ve Tiber kıyısında oluşturulmuş olan yapay göletlerde, Mısır ve Tyros donanmaları temsili olarak dövüştürülmüştür.[120]

Genellikle *forum*da yapılan gladyatör oyunlarına, sıradan halkın yanında, Roma'nın aristokrat kökenli vatandaşlarının da katıldığı anlaşılmaktadır. Senatör ve Avukat Quintus Calpenus ve *praetor* bir ailenin çocuğu olan Furius Leptinus'un arenada gladyatör olarak dövüştüğü kaynaklar tarafından ifade edilmektedir.[121] Aslında, Roma töresine göre böylesi yüksek tabakadan gelen kişilerin gladyatör olarak arenada dövüştürülmesine pek de iyi gözle bakılmazdı. En azından, böyle bir işe kalkışmanın yakışıksız olarak kabul edildiği bilinmektedir. Buna karşın atlı sınıfına mensup kişilerin bu tür bir kısıtlamayla karşılaşmadığı görülmektedir.[122]

Caesar, halka sadece gladyatör ve vahşi hayvanların kullanıldığı oyunlar düzenlemekle kalmamış, aynı zamanda bu tür oyunlar için gerekli olan mekânların yapılmasına da öncülük etmiştir. Onun her fırsatta *forum*, *capitolium*, *circus maximus*ta yapmış olduğu masraflı yatırımlar, gösterilerin yapılabilmesi için gerekli alt yapıya verdiği önemi göstermektedir. Görev yaptığı eyaletlerden elde ettiği ölçüsüz ganimetleri, hesapsızca yeni yaptırdığı *forum*un arazisinin satın alınmasında ve inşasında kullandığı görülmektedir.[123] M.Ö. 46 yılında Roma'da düzenlediği muhteşem gösteriler için[124] bir de ahşap

---

[119] Suet. Caes. 26.

[120] Suet. *Caes.* 39.

[121] Suet. *Caes.* 39.

[122] Suet. *Caes.* 39.

[123] Suet. *Caes.* 26.

[124] Kyle 1998: 77; Hopkins 1983: 4.

amfitiyatro kurdurmuştur.[125] Alt yapı için bir seferde harcadığı paranın, yüz milyon *Sesters*in üzerinde olduğu saptanmıştır.[126]

Caesar'ın gladyatörlere olan ilgisinin esas nedeni, onların askeri eğitime yapmış oldukları katkıyı daha o yıllarda farketmiş olması ve bu yolla kendisini Roma'daki politik rakiplerine karşı daha güvende hissetmesinden kaynaklanmaktaydı.[127] *Senatus* başta olmak kaydıyla, devrin önemli komutan ve politikacıları tarafından kuşku ve korkuyla izlenen Caesar'ın, gladyatörlere olan bu yakınlığının, -uzun yıllar Gallia'da Roma lejyonlarına başarıyla komuta ettiği hatırlanırsa-, tamamen askeri eğitime verdiği önemden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Sonuç olarak Caesar, gladyatör oyunlarının askeri ve politik önemini kavrayan en önemli devlet adamlarından biri olarak burada özellikle vurgulanmalıdır.

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, ölü gömme merasimi dolayısıyla yapılan gladyatör oyunlarına yüklenen dinsel anlamın giderek politik zemine kayması, arenanın işlevini de önemli ölçüde değiştirmeye başlamıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde daha çok zengin Romalı aileler, *consul*ler, *praetor*ler, *dictator*ler ve benzeri yüksek dereceli memurlar tarafından organize edilen gladyatör gösterileri, İmparatorluk Dönemi'nde sadece imparatorların tekeline geçmiş ve halkla imparator arasındaki iletişimi sağlayan en önemli politik aktivite olarak karşımıza çıkmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde *senatus* ve diğer icra kurumları arasında bölüşülen yönetim erki, İmparatorluk Dönemi'nde sadece imparator tarafından ve mutlak hâkim sıfatıyla yürütülmeye başlanmıştır. Bu durum oyunların daha büyük bir hami tarafından ve daha şatafatlı bir tarzda düzenlenmesine sebep olmuştur.

M.Ö. 1. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Roma'daki siyasi gelişmelere paralel olarak, gladyatörlerin hem politik hem de askeri önemlerinin arttığına tanık olmaktayız. Romalılar daha erken dönemlerde, gladyatör oyunlarının askeri önemini fark etmişlerdi. Muhtemelen, ancak bu şekilde mevcut Romalılık ve savaşçı ruhlarını muhafaza edeceklerine inanmaktaydılar. Devrin önemli yazar ve

---

125 Caesar, M.Ö. 46 yılında ahşap bir amfitiyatro yaptırdığı düşünülmektedir. Bk. Wiedemann 2001: 32.

126 Suet. *Caes*. 26.

127 Caesar'ın gladyatörleri politik rakiplerine ve *senatus*un aksi görüşüne karşı bir koz olarak kullanmış olduğu, Cicero tarafından da dile getitilmiştir. *Cic. off.* 3, 2.

devlet adamlarından biri olan Cicero ve diğer birçok Romalının üzerine basa basa vurguladığı Romalılık *erdem*inin (virtus) ve savaşçı ruhunun, belki de ancak bu yolla korunabileceğine inanılmaktaydı. Bu dönem yazarlarının birçoğunun, çıplak yapılan ve daha efemine bir yapı arz eden Yunan sporlarını değil, Romalı gençleri beden ve zihinsel olarak daha iyi savaşçı ve daha erdemli vatandaş haline getireceği düşünülen gladyatör oyunlarını tercih ettiği bilinmektedir. Çünkü onlar, Yunanlı sporcuların çıplak olarak yaptıkları ve yalnız sportif başarıya endeksli uğraş olarak gördükleri müsabakaların, Romalı gençleri efemine edeceğini ve savaşa olan isteklerini azaltacağını savunarak, gençlerin Yunanlıların olumsuz etkisinden korunmasının zorunlu olduğunu belirtmekteydiler.

Caesar'ın M.Ö. 44 Mart'ında *senatus*ta cumhuriyetçiler tarafından öldürülmesinin ardından, Roma uzun süren bir iç savaş dönemine girmiş ve bunun sonucunda hem rejim hem de halkın beklentilerinde önemli değişimler yaşanmıştır. Daha önce *senatus* egemenliğindeki diğer yürütme organlarıyla yönetilen Roma, uzun süren iç savaşlar döneminin ardından, giderek yalnızca *princeps*in istekleri doğrultusunda yönetilen bir İmparatorluk şeklini almıştır. Bu gerçek, halk tarafından çok sevilen gladyatör oyunlarının kaderi üzerinde de etkili olmuş ve bu döneme kadar aktif olarak gladyatör oyunları düzenleyen zengin ve soylu aktörlerin yerini, büyük oranda *princeps*in aldığı görülmektedir. Her alanda *princeps* lehine görülen monopolleşme süreci, gladyatör oyunları düzenleme konusunda da yaşanmış ve oyunları düzenleme ayrıcalığı, giderek tamamen *princeps*in tekeline bırakılmıştır. Bu noktadan sonra Roma halkını hoşnut kılma görevi tamamıyla olmasa bile, önemli ölçüde *princeps*in uhdesinde toplanmıştır.[128]

E. İmparatorlar ve Gladyatör Oyunları

Roma'da iç savaşlar döneminin sona erdirilmesinde başrol oynayan Octavianus/Augustus'un (M.Ö. 31-M.S. 14) uzun süren idaresi zamanında, halkı hoşnut kılmak için gladyatör oyunları tertip

[128] Wiedemann 2001: 18.

etmenin önemini anlamakta gecikmediği görülmektedir.[129] Augustus'la birlikte, sıradan halk, gladyatör oyunlarını kendileri için yaşamsal öneme sahip ekmekten sonra gelen en önemli gereksinim olarak görmeye başlamıştır. Bu aşamadan sonra *panem et circences* (ekmek ve oyunlar)[130], Roma halkının olmazsa olmazını işaret eden bir ifade olarak ortaya çıkmış ve değişmeden Hıristiyanlığın toplum üzerindeki etkisinin arttığı geç antik dönemlere kadar devam etmiştir. İmparatorların gladyatör dövüşlerini veya diğer benzeri gösterileri sevip sevmemeleri, sıradan halk için pek de önemli değildi. Bu nedenle İmparatorluk Dönemi'nde halk, oyunları bir imparatorun vermesi gereken en temel hak olarak görmeye başlamıştır.

Roma İmparatorluk Çağı'nın ilk temsilcisi olan Augustus, halkın bu talebinin yönetim politikası açısından ne denli önemli olduğunu anlamış ve idaresi döneminde halk için sayısız gladyatör oyunu, vahşi hayvan dövüşü ve atletik yarışmalar düzenleme konusunda hiçbir malî yükümlülükten kaçınmamıştır.[131] Augustus'un, Roma halkı için düzenlettiği oyunların sayısı, büyüklüğü ve görkemi, kendinden öncekilerle kıyaslanamayacak derecede büyüktür. Bu gerçek, Augustus'un kendi politikalarını ayrıntılı bir şekilde anlattığı *Monumentum Ancyranum* (Ankara Anıtı) adlı eserinden açıkça anlaşılmaktadır.[132] Augustus, üç kez kendi adına, beş kez oğulları ve torunları adına gladyatör oyunu düzenlettirdiğini ve bu oyunlarda on bin kadar insanın arenada dövüştüğünü, büyük bir övünçle anlatmaktadır.[133] Çok sayıda gladyatörün kendisi ve yakınları onuruna düzenlenen oyunlarda dövüştürülmesi, Afrika'dan getirtilen sayısız vahşi hayvanın arenalardaki gösterilerde boğazlanması ve tüm bu işler için harcanan büyük paralar göz önüne alınınca, Augustus'un dövüşler

---

[129] Tac. *ann.* 1, 54; André 1994: 203-208.

[130] Bu konuda yapılmış olan önemli iki araştırma için bk. P. Veyne, *Brot und Spiele*, München 1994; C. W. Weber, *Panem et Circenses. Massenunterhaltung als Politik im Antiken Rom*, Mainz 1999.

[131] Tiyatro gösterilerine, gladyatör oyunlarına, atletizm yarışmalarına, yabani hayvan dövüşlerine ve deniz savaşlarına (...) harcadığı tutar hesaplanamazdı. Bk. Aug. *res Gest.* Ek IV.

[132] Burada kastedilen oyun kavramından sadece gladyatör oyunları değil, aynı zamanda vahşi hayvan gösterileri, atletik yarışmalar, yapay deniz muharebeleri, tiyatro oyunları ve diğer başka oyun türleridir. Ayrıntılı bilgi için bk. Suet. *Aug.* 43.

[133] Suet. *Aug.* 43; Aug. *res Gest.* Ek IV; André 1994: 203.

ve gösteriler düzenlemesinin arkasındaki esas nedenin politik olduğu kolayca anlaşılabilmektedir.[134]

Augustus, kendi iktidarı döneminde oyun ve gösterilerin düzenlenmesinde bazı değişikliklere gitmiştir. Onun bu alandaki ilk icraatı, daha önce *forum* ve amfitiyatroda düzenlenen gladyatör dövüşlerinin *circus maximus*ta da düzenlenmesini sağlamak olmuştur.[135] Kendisinden önceki dönemde senatörlerin ve atlı sınıfına mensup kişilerin gladyatör olarak arenaya çıkması *senatus* kararıyla yasaklanmış olmasına rağmen, Augustus'un buna bir keresinde izin verdiği bilinmektedir. Kendisi sayısız gladyatör gösterileri düzenletmiş olmasına rağmen, bunların sayılarının sınırlandırılmasına ve devlet kontrolünde gerçekleştirilmesine özen göstermiştir. Roma'da yapılacak gladyatör dövüşlerinin kontrolünü, *praetor*lere bırakmıştır. Bunlardan ikisi, yılda 60 çifti aşmayacak sayıda ve *senatus*un kararıyla gladyatör dövüşleri tertip etme yetkisine sahiptiler. Roma'da düzenlenen gladyatör oyunları için *praetor*lere devlet kasasından belli bir bütçe ayrılmış[136] ve kendi zamanına kadar oyunlarda erkeklerle karışık oturmaya alışık olan kadınları yalnız başlarına en üst sıraya, senatörleri ilk sıraya, askerleri ayrı bir yere, Vesta rahibelerini ise *praetor*lerin locasının bulunduğu yerin karşısına oturtmuştur. Bunun dışında gençler ve ögretmenler için de ayrıcalıklı yerler tahsis ettirmiştir.[137]

Birçok konuda olduğu gibi, kimlerin gladyatör oyunları düzenleyebileceğine ve kimlerin bu oyunlarda dövüştürülebileceğine ilişkin yeni düzenlemeler de yaptığı bilinen Augustus'un, senatörlerin ve atlı sınıfından kimselerin gladyatör olarak arenada dövüşmelerini yasakladığı bilinmektedir. Ancak tüm bu yasaklamalara rağmen zaman zaman bazı senatörlerin ve atlıların arenalarda dövüştüğü kaynaklar tarafından aktarılmaktadır.[138] Diğer taraftan Augustus,

---

[134] *Circus*, *forum* ve amfitiyatro gibi Roma'nın önemli gösteri merkezlerinde sergilenen tüm bu oyunlarda yaklaşık 3500 vahşi hayvanın öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Bk. Aug. *res Gest.* 22-23; André 1994: 203-208; Kyle 1998: 76-77.

[135] Suet. Aug. 43.

[136] Cass. Dio 54, 2, 4; Plut. *Brut.* 10, 3.

[137] Suet. *Aug.* 44.

[138] Suet. *Aug.* 43; Cass. Dio 48, 43, 3.

kendi döneminde baş gösteren kıtlıkta çaresiz kalınca, belli statüdeki kölelerle birlikte gladyatör ögretmenlerini de Roma'dan uzaklaştırmak zorunda kalmıştır.[139] Oysa *princeps*in yapmış olduğu tüm uygulamalar, onun kamu yararına gördüğü sosyal politikalarının sonucuydu.[140]

Roma'nın farklı birçok kutlama ve şenliklerine, Augustus'un *doğum günü* (dies natalis) yönetime gelmesinin *yıldönümü* (dies imperii) ve kazandığı zaferler[141] gibi nedenler de eklenince, halk için sunulan şölen ve festivallerin sayısında inanılmaz artış kaydedilmiştir.[142] Augustus ile başlayan bu trend daha sonra gelen imparatorlar tarafından da aynı şekilde devam ettirilmiştir.

Augustus'un halefi Tiberius Dönemi'nde (M.S. 14-37), gladyatör oyunlarının politik önemi bilinmesine rağmen, bu işler için yapılan harcamalara ve kullanılacak dövüşçülerin sayılarına önemli sınırlamalar getirilmiştir.[143] Bu durum, İmparatorluk Çağı'ndaki genel politikalara uygun olarak, öncelikle özel gladyatör dövüşçülerinin sayılarının sınırlandırılması ve bunların devlet tarafından kontrolünün sağlanması amacıyla başvurulan bir önlem olarak görülmelidir.[144]

Koyu bir gladyatör dövüşü tutkunu olduğu bilinen Caligula (M.S. 37-41) her türlü gladyatör dövüşünü sahneleten ender imparatorlardan birisidir. İmparatorlar arasında gladyatöre en fazla değer veren ve en fazla dövüş sahneye koyan kişi olmuştur. Onun zamanında gladyatör olmak hem bir ayrıcalık hem de bir çaresizlik belirtisidir; nitekim arenaya çıkacak olan gladyatörlere ne yapacağı ve nasıl davranacağı

---

139 Suet. *Aug*. 42.

140 André 1994: 203.

141 *Pax Augusta*nın başlangıcı (M.Ö. 31/30), Titus'un Yahudileri bertaraf etmesi (M.S. 70), Traianus'un Dacialıları yenmesi (M.S. 107), Caligula'nın Germenlere karşı kazandığı sahte zafer, Claudius'un Britanya zaferi ve Domitianus'un Dacialılara (M.S. 89/90) karşı elde ettiği varsayılan galibiyet, *zafer şöleni* (*triumph*) için bahane gösterilmiştir. Marcus Aurelius, Commodus ve Septimius Severus gibi imparatorlar da benzer şekilde zafer şenlikleri düzenlemişlerdir. Bu tarz kutlamaların tamamen politik propaganda amaçlı olarak düzenlendiği antik kaynaklar tarafından tekrar tekrar vurgulanmıştır. Bk. Tac. *Agr*. 42, 3; Suet. *Dom*. 6, 1; Stat. *silv*. 1, 1.

142 André 1994: 203.

143 Suet. *Tib*. 34.

144 Schneider 1918: 764.

tam olarak kestirilemezdi. Dövüşler esnasında düzen ve intizama dikkat etmekle birlikte, erken çıkanlara ve terkedenlere asla dayanamazdı. Onun tarafından birçok soylu aile mensubu arenalarda vahşi hayvanlara atılarak cezalandırılmıştır. Dengesiz bir kişiliğe sahip olduğu herkes tarafından bilinen Caligula, kendisi tarafından düzenlenen gladyatör dövüşlerinin beğenilmemesi halinde çok sert uygulamalara başvurmuş birisi olarak tanınmıştı; arenada vahşi hayvanlara atılmak, taş ocaklarında çalışmaya mahkûm edilmek veya yol yapımında çalışmak zorunda bırakılmak gibi tedbirlere sık sık başvurmuştur.[145] Ayrıca vahşi hayvanların tutulduğu kafesler içerisinde dört ayak üzerinde durmak veya diri diri testereyle doğranmak gibi cezalar da vermiştir. Gladyatör dövüşlerini beğenmediğinde *editor*lerini ölüm cezasına çarptırmıştır. Buna benzer bir olayda, organizatörü günlerce ve beyni patlayıncaya kadar zincirle dövdürterek öldürtmüştür.[146] Onunla ilgili çok enterasan bir hikâye de anlatılır: Kendisine bağlı okullardaki gladyatörlerden bir kısmını açık artırmayla satılığa çıkaran Caligula, açık artırma sırasında uyuklayan ve başı sık sık aşağı düşen eski *Praetor* Aponinus Saturninus'un bu davranışını fiyat yükseltme işareti olarak yorumlamış ve 13 gladyatörü toplam dokuz milyon *Sesters* gibi inanılmaz bir fiyata satmıştır.[147]

Caligula'nın gladyatör dövüşlerinden hoşlanmasına karşın, atlı sınıfından olup, oyunlara ve gladyatörlere meraklı kişilere durmadan hakaret ettiği bilinmektedir.[148] Onun hazır bulunduğu bir gladyatör dövüşünde, beş kişilik *retiarius* grubu aynı sayıdaki *secutor* ile eşleşince, *retiarius*lar hiç dövüşmeden yenilgiyi kabul etmişler, bunun üzerine Caligula yenilgiyi kabul edenlerin hepsinin öldürülmelerini emretmiştir. Durumun iyiye gitmediğini gören *retiarius*lardan biri hızla üç ağızlı silahını alarak beş *secutor*un tümünü orada öldürmüştür. Arenada gözleri önünde cereyan eden bu olay karşısında oldukça üzüldüğü anlaşılan imparator, seyircileri yayımlamış olduğu bildiriyle kınamıştır.[149] Caligula'nın amfitiyatroda ne yapacağını hiç kimse kestiremezdi. Zaman zaman göze batan seyircileri de arenadaki

---

145 Suet. *Calig*. 27.

146 Suet. *Calig*. 27.

147 Suet. *Calig*. 38.

148 Suet. *Calig*. 30.

149 Suet. *Calig*. 30.

gladyatörlerle dövüştürmekten sakınmamıştır. Oldukça yakışıklı ve düzgün görünümlü biri olan Proculus adındaki atlı sınıfına ait bir genci seyirciler arasında gören Caligula, onun hemen arenaya indirilmesini emretmiş, önce bir *thraex* türü gladyatöre, daha sonra da *hoplomachos*a karşı dövüştürmüştür. Proculus'un her dövüşten galip gelmesine aldırmadan, aşağılayıcı bir tarzda öldürülmesini istemiştir.[150]

Claudius'un (M.S. 41-54) da gladyatör ve vahşi hayvan gösterileri düzenleme konusunda oldukça cömert davrandığını görmekteyiz. Claudius, halkın daha çok oyunlar ve gösteriler yoluyla hoşnut kılınacağını kavramış birisidir. Kendinden önceki dönemlerde düzenlenen gösterileri örnek almasına rağmen, halkın o güne kadar hiç görmediği oyunları sergileterek büyük ün sağlamıştır.[151] Zamanı gelmemiş olmasına rağmen *Yüzyıl Oyunları*'nı düzenletmiştir[152]. Gösteriler için daha önce hiç kimsenin kullanmadığı mekânları tercih etmiştir. Gladyatör dövüşlerinden birini muhafız alayının ordugâhında, bir diğerini *forum*da tertiplenmiştir. *Palumbus* (yaban güvercini) adlı ünlü bir gladyatörü arenada görmek isteyen seyircilere, 'tutarsanız sizin olsun' diye espiriler yaptığı da bilinmektedir. Ayrıca *essedarius* olarak bilinen ve araba üzerinde dövüşen bir gladyatörü, dört oğlunun yakarmalarına kulak vererek emekliye sevketmiştir.[153] Öğlen dövüşlerine meraklı olduğu ve yerinden hiç kalkmadan izlediği aktarılmaktadır.[154] Kendisinin mi yoksa bir başkasının mı organize ettiği tam olarak bilinmeyen bir gladyatör gösterisinde, taraflardan birisinin tesadüfen sendeleyip düşmesini ölümle cezalandırmış olduğu söylenir.[155] Özellikle *retiarius* olarak tanınan ve ellerinde ağla dövüşen gladyatörleri, böylesi bir durumda hiçbir zaman bağışlamamış ve öldürülürken bizzat izlemek istemiştir. Arenada dövüşürken birbirlerine ölümcül darbeler indiren her iki gladyatörün de öldüğünü görünce, onların kılıçlarından kendisi için küçük bıçaklar

---

150 Suet. *Calig*. 35.

151 Suet. *Claud*. 21.

152 Hopkins 1983: 11-12.

153 Claudius bu gladyatöre emeklilik anlamına gelen tahta bir kılıç vermiştir. Suet. *Claud*. 21.

154 Suet. *Claud*. 34.

155 Suet. *Claud*. 34.

yapılmasını emretmiştir. Claudius'un gladyatörlere karşı bu şekilde acımasız davranmasının ardında yatan gerçek nedenleri ortaya koymak mümkün değildir.[156]

Özellikle gösteri sunulan mekânlarda yeni düzenlemelere gitmiş ve daha önce yanmış olan Pompeius tiyatrosunu onartmıştır.[157] *Circus maximus*un daha önceleri sünger taşından veya ahşaptan yapılmış olan bölmelerini kaliteli mermerden, *dönüş noktalarını* (metae) ise altın kaplama yaptırmıştır. Oyunları kendi locasından takip etmekle birlikte, senatörler için de özel oturma yerleri düzenletmiştir.

Gladyatör oyunları düzenleme konusunda pervasızlığı ve ölçüsüzlüğüyle tanınan diğer bir imparatorun Nero (M.S. 54-68) olduğu anlaşılmaktadır. L. Piso ile paylaştığı ikinci *consul*lüğünde, *campus Martius*daki amfitiyatronun temelllerini attırmış[158] ve kent içerisindeki her mahallede gladyatör dövüşlerininin yapılmasına müsaade etmiştir.[159] Daha kariyerinin başında sayılacak bir dönemde, gladyatör oyunları düzenleme konusundaki ölçüsüzlüğüyle nedeniyle herkesin dikkatini çekmiştir.[160] İmparator olmadan önce Claudius onuruna gladyatör dövüşleri düzenletmiştir.[161] M.Ö. 47 yılında Publius Dolabella'nın başvurusuyla, *questor* olacak kişilerin yıllık olarak gladyatör gösterilerinin masraflarını üstlenmesi zorunlu hale getirilmişti.[162] Oysa eskiden bu tarz kamu organizasyonlarının üstlenilmesi isteğe bağlı ve her varlıklı Roma vatandaşına açıktı. Ayrıca halka bu tip gösteriler sunmak, aristokrat aile mensupları için büyük bir ayrıcalık ve saygınlık kaynağıydı. Nero, M.S. 57 yılında yayımladığı bir emirnameyle, yüksek dereceli memurların veya eyaletlerdeki *procurator*lerin görev yaptıkları yerlerde gladyatör oyunları, vahşi hayvan gösterileri veya herhangi bir eğlence düzenlemelerini yasaklamıştır.[163] Bunun dışında *questor*lük makamına

---

156 Suet. *Claud.* 34.

157 Suet. *Claud.* 21.

158 Tac. *ann.* 13, 31.

159 Suet. *Nero* 4.

160 Suet. *Nero* 4.

161 Suet. *Nero* 7.

162 Tac. *ann.* 11, 22.

163 Tac. *ann.* 13, 31.

aday olan kişilerin halka gladyatör gösterisi düzenleme zorunluluğunu da ortadan kaldırmıştır.[164]

Nero'nun imparatorluğa yükselmesinin ardından geçen birkaç yılda gerçekleştirmiş olduğu bu icraatlar, onun oldukça akıllı bir politika izlemiş olduğuna işaret etmektedir.[165] Nero, muhtemelen Claudius zamanında *questor*lerin düzenlediği oyunların illegal yapılanmalara neden olduğunu görmüştür.[166] Nitekim gladyatör dövüşleri ve vahşi hayvan gösterilerinin aşağı tabakadan halkın isteklerine göre ve kötü niyetli politikacıların amaçlarına uygun olarak şekillendiğini bilmeyen yoktu.[167] Herşeye rağmen Nero, bazı gladyatörlere karşı eli açık davranmıştır. Hayranı olduğu gladyatör Spiculus'a, krallara yaraşır para ve hediyeler yanında çok sayıda mülk bağışladığı bilinmektedir.[168] İmparatorluğunun ilk dönemlerinde oldukça iyi bir yönetici profili sergileyen Nero, giderek bozulan sağlığı yüzünden her alanda olduğu gibi oyunlar konusunda da ölçüsüz davranmıştır. Onun döneminde düzenlenen Iuvinalis şenliklerinde her türden oyunlar yanında, gladyatör gösterileri de düzenlenmiş[169], ayrıca her sınıftan insan ayırt edilmeden arenada dövüştürülmüştür.[170]

İmparator Titus (M.S. 79-81), kendisinden öncekiler kadar olmasa da, önemli vesilelerle gladyatör oyunları düzenlemekten geri durmamıştır.[171] Kendi yaptırttığı hamam ve tiyatronun açılışı münasebetiyle halka görkemli bir gladyatör dövüşü ve vahşi hayvan gösterisi sunmuş olduğunu kaynaklar ifade etmektedir.[172] Kamusal organizasyonlarda ölçülü davrandığı göze çarpan Titus, gösterileri, halkı hoşnut kılmış olmak ve halkın düşüncelerine saygı duyduğunu

---

164 Tac. *ann.* 13, 5.

165 Futrell 2006: 32.

166 Futrell 2006: 32.

167 Gösterilerin amacından saptığını ve kötü niyetli kişlerin elinde önemli bir politik enstrüman haline geldiğini savunan dönemin en güçlü hiciv ustalarından biri olan D. Iunius Iuvenalis (M.S. 58-138), bu durumu sert bir üslupla eleştirmiştir. Iuv. *sat.* 3-30-40; 10, 77-81.

168 Suet. *Nero* 30.

169 Suet. *Nero* 11.

170 Suet. *Nero* 12.

171 Kyle 1998: 77.

172 Suet. *Titus* 7.

göstermek için bir araç olarak kullanmıştır. Gladyatörler arasında en sevdiği tür olan *thraex*ın tarafını tuttuğunu her fırsatta dile getirmekten kaçınmayan Titus'un, zaman zaman halkla sözlü atışmaya bile girmiş olduğu görülmüştür.[173] Fakat bu tarz tartışmaların hepsinde ölçülülüğe özen göstermiştir. İmparatorun halka açık gösterilerde bu derece aktif olması, oyunları halka erişmenin en doğal ve politik yolu olarak görmesinde aramak gereklidir. Babası Vespasianus tarafından yapımına başlanan ve on yıl süren *colosseum*un açılışını Titus yapmıştır. Açılış törenleri için tam yüz günlük muhteşem gösteriler düzenlenmiştir.

Roma imparatorları arasında gladyatör oyunları düzenleme konusunda en cömert davranan kişi olarak bilinen Domitianus (M.S. 81-96), halkın ilgisini çeken her türlü oyun konusunda hiç bir masraftan kaçınmamıştır. *Circus maximus*ta düzenlemiş olduğu gösterilerde sadece erkekler değil, aynı zamanda kadın gladyatörler de sahne almışlardır.[174] Onun, gladyatör gösterilerini başından sonuna kadar büyük bir dikkatle izlediği kaydedilmiştir. Oyunlara duyduğu ilgi nedeniyle sayısız dövüşçüyü, Roma'da kendisine bağlı *okullar* (ludi) için satın alan Domitianus, amfitiyatroda vahşi hayvan ve gladyatör dövüşleri yanında, kadınların kendi aralarında dövüştürüldüğü oyunlar da düzenlemiştir.[175] Diğer taraftan, sıradan bir vatandaşı, sırf kendi düzenlediği gladyatör oyunlarını eleştirdi diye, arenada vahşi köpeklere attırmıştır. Söylentiye göre bu adam, bir *thraex*ın, bir *murmillo*ya denk, fakat gladyatör gösterisi düzenleyen kişiye denk olmadığını ifade etmiştir.[176] Domitianus'un bu olay karşısındaki tutumu, onun eleştirilmeye asla tahammülünün olmadığı şeklinde yorumlanmalıdır.

Marcus Aurelius Antoninus (M.S. 161-180) vahşi hayvan gösterilerinde olduğu gibi, gladyatör dövüşlerine de kendisinden önceki imparatorlardan farklı yaklaşmış bir kişidir.[177] Felsefe dışında boks ve güreş benzeri aktivitelere de katılan imparator, hayvan

---

[173] Suet. *Titus* 8.

[174] Suet. *Dom.* 4.

[175] André 1994: 220; Wiedemann 2001: 122; Meijer 2008: 51

[176] Suet. *Dom.* 10.

[177] Hist. Aug. *Marc. Aur.* 4, 9.

dövüşleri ve gladyatör gösterilerine ise mesafeli durmuştur.[178] Gladyatörlerin hayatlarını riske etmemek için çıkarmış olduğu kör silahlarla dövüşme geleneği, onun ne kadar insalcıl bir imparator olduğunu göstermektedir.[179] Büyük paralar gerektiren gladyatör gösterilerine önemli kısıtlamalar getirmiştir.[180] Gladyatör dövüşlerinden hoşlandığına ilişkin hiçbir kayıt yoktur. Gladyatörlerden ve gladyatör gösterilerinden hiç haz etmemesine rağmen, karısı Faustina'nın gladyatörlere karşı duyduğu aşkı engelleyemediği anlaşılmaktadır. Commodus'un, Faustina'nın gladyatör yavuklusundan peydahlandığını bilmeyen yoktur.[181] Öte yandan, Kartaca Savaşı'nda olduğu gibi[182], *ağır başlılar* (obsequentes)[183] olarak nitelediği gladyatörleri silahlandırarak onlardan gönüllü birlikler oluşturacak kadar da akıllı bir imparatordu.[184] Marcus Aurelius'un görev ortağı ve kardeşi L. Verus (M.S. 161-169) ondan farklı olarak gladyatör dövüşlerine ve vahşi hayvan gösterilerine daha ilgiliydi.[185] Dostlarıyla çok sık olarak içkili şölenler yaptığı bilinen Verus, her fırsatta gladyatör dövüşü düzenlettirmiştir.[186] Part seferi dolayısıyla bulunduğu Antiocheia'da çok sayıda gladyatör dövüşü ve vahşi hayvan gösterisi düzenlediği kaydedilmiştir.[187]

Historia Augusta'daki kayıtlar Commodus'un (M.S. 180-193) bir *princeps* olarak değil, gladyatör olarak doğmuş olduğunu bildirmektedir.[188] Annesi Faustina'nın gladyatörlerle ve gemicilerle olan yasak aşk hikâyelerine kulak verilecek olursa, Commodus'un

---

178 Marcus Aurelius oyunlar sırasındaki tavrı nedeniyle en fazla eleştirilen imparatordu. Wiedemann 2001: 172-173.

179 Cass. Dio 72, 29, 3.

180 Hist. Aug. *Marc. Aur.* 11, 4; 27, 6-7.

181 Hist. Aug. *Marc. Aur.* 19, 2-12.

182 Cannae yenilgisinin ardından, çok sayıda köle gönüllü olarak Roma ordusuna katılmıştır. Bu köleler Romalı'lar tarafından *gönüllüler* (*volones*) olarak adlandırılmışlardır. Liv. 22, 57, 11.

183 Friedländer 1920: 481.

184 Hist. Aug. *Marc. Aur.* 21, 6-7.

185 Hist. Aug. *Verus* 3, 6.

186 Hist. Aug. *Verus* 4, 9.

187 Hist. Aug. *Marc. Aur.* 8, 12.

188 Hist. Aug. *Marc. Aur.* 19, 1-12.

sefih yaşama olan düşkünlüğünün sırrı daha iyi anlaşılabilmektedir.[189] Onun tarafından düzenlenen gladyatör dövüşlerini, nitelik ve nicelik açısından, hiçbir imparatorun yaptıklarıyla kıyaslamak mümkün değildir. Arenada halkın karşısına sıkça çıkan Commodus, halktan tanrıymış gibi lütuf görmüş ve palmiye dallarıyla ödüllendirilmiştir. Sürekli olarak gladyatörlerle birlikte düşüp kalkan Commodus[190], dans, şarkı, içki âlemi dışında gladyatör gösterileri de sahnelemiştir.[191] Arenada sık sık boy gösteren İmparator, çoğunlukla ince kılıçla dövüşmüştür.[192] Metresi Marcia'ya karşı hissettiği büyük aşk yüzünden *Amozonius* lakabını almış ve arenaya Amozon giysisiyle çıkmıştır.[193] Profesyonel gladyatör dövüşçülerine özgü ve başarıyı niteleyen çok sayıda resmi unvan da almıştır.[194] Bununla birlikte sürekli olarak gladyatör okullarını ziyaret ettiği ve her ziyareti resmi olarak kaydettirdiği nakledilmiştir. Bu tarz ziyaretlerinin sayısını tam olarak bine tamamladığı bilinmektedir.[195] Commodus'un gladyatörlere karşı duymuş olduğu ilginin psikolojik arka planını kestirmek kolay görünmemektedir. Birlikte idman yaptığı güreşçi Narcissus[196] tarafından boğularak öldürülmesinin ardından bir zamanlar kendisini göklere çıkartan Roma halkı onu, tıpkı adi bir gladyatörü uğurlar gibi, küfürler ve beddualarla lanetlemiştir.[197]

I. Gordianus'un M.S. 235 yılında çok sayıda gladyatör gösterisi düzenlemiş olduğu görülmektedir.[198] *Aedil* olarak göreve gelmesinin ardından, kendi cebinden Roma halkına inanılmaz görkemde on iki kez gladyatör oyunu organize etmiştir.[199] Bir yıllığına üstlenmiş olduğu görevine her ay bir gladyatör gösterisi sığdırmıştır. Bu oyunlardan bazılarında 500 çift gladyatör dövüştürmüştür. Fakat

---

189 Hist. Aug. *Marc. Aur.* 19, 7-9.

190 Hist. Aug. *Com.* 2, 9.

191 Hist. Aug. *Com.* 1, 8.

192 Hist. Aug. *Com.* 5, 5-6.

193 Hist. Aug. *Com.* 11, 9-10.

194 Hist. Aug. *Com.* 12,11-12.

195 Hist. Aug. *Com.* 11, 12.

196 Cass. Dio 72, 22, 5; Herodian. 1, 17, 2; PIR^2, no. 20.

197 Hist. Aug. *Com.* 18, 3-16; Kyle 1998: 225.

198 Friedländer 1920: 492; Meijer 2008: 109.

199 Hist. Aug. I. *Gord.* 3, 5.

hiçbir gösteride 150 çiftten daha az gladyatörü arenaya çıkartmamıştır.[200] Onun ölümünden sonra yerine geçen III. Gordianus, Pers Savaşları'nda elde ettiği başarıyı kutlamak için çok sayıda gladyatör toplamış, fakat bunları dövüşürken görme fırsatı elde edememiştir.[201]

Resim 2. Farklı türde vahşi hayvanlara karşı dövüşen *venatores* betimlemesi, Kibyra antik kentinin anıtsal girişinin temizliği sırasında, başka birçok rölyefle birlikte ortaya çıkartılmıştır. Rölyefimiz, kenar süslemeleri, tipoloji ve kompozisyon açısından aynı bölgede bulunmuş diğer rölyeflerle yakın benzerlikler göstermektedir. Nitekim tabandaki bitki süslemelerinin, kompozisyon akışının ve kullanılan malzemenin tümünde ortak olduğu ilk bakışta anlaşılabilmektedir. Bu tarz benzerlikler, Kibyrada bulunan ve vahşi hayvan dövüşü konulu rölyeflerin tümünün aynı atölyenin ürünü olduğu düşüncesine yol açmaktadır (krş. Resim 6, 7). Rölyefin, kalitesi düşük yöre taşlarından imal edildiği ve zaman içerisinde ağır korozyona uğradığı tespit edilmiştir (krş. Resim 4, 6, 7). Buna rağmen sahne genel hatlarıyla ve oldukça canlı bir şekilde tanımlanabilmektedir. Sağ taraftaki Herme heykelinin baş kısmı tanınmayacak ölçüde tahrip edilmiştir. Sanatçı oldukça dar bir alana altı *venatores* sığdırmayı başarabilmiştir. Bu dövüşçülerin ellerinde standart avcı veya dövüşçü malzemelerinin olduğu görülmektedir. Sol üst köşedeki yaralı veya ölü olarak yatan *venator* dışında, tümünün ellerinde uzun kamçılar, kementler ve ağlar vardır. Betimlemedeki dövüşçülerin hepsinin aynı tip elbise ve aksesuar taşıdıkları görülmektedir. Ayrıca kısa peştamal, kollardaki ve bacaklardaki bandajlar da tümünde

---

200 Hist. Aug. I. *Gord*. 3, 5.

201 Hist. Aug. III.*Gord*. 33, 1-3.

ortaktır. Mevcut kompozisyonda altı dövüşçüye karşı dört farklı hayvan kullanılmıştır. Hayvanlardan sağ ve sol yandakiler ayı, ortadaki iri boynuzlu ve hörgüçlü hayvanın bu tarz temsillerde kullanılan *bos taurus zebu* adı verilen boğa olduğu anlaşılabilmektedir. *Bos taurus zebu* birçok zoolog tarafından özel bir tür olarak değerlendirilmekle birlikte, bazıları tarafından da iki farklı türün kırması olarak kabul edilmektedir (bk. Plin. *nat.* 8, 179; Aubert-Wimmer 1868: 65; Steier 1913: 17; Leitner 1972: 60). Ortadaki boğanın boynuzu ve sağ yandaki ayının pençesi arasında sıkışmış olduğu gözlenen hayvanın ise kulak yapısı ve anotomik çizgileri açısından kurt olma ihtimali çok yüksektir. Rölyefin ortasındaki sahnede yer alan boğanın üzerinde bir *venator* binilidir. Günümüzün rodeocularını hatırlatan boğa güreşleri antik çağlarda bu bölgede yaygın bir şekilde düzenlenmekteydi. Bu tarz dövüşler için kullanılan boğaların özel çiftliklerde yetiştirildiği yazıtlar yoluyla anlaşılmıştır (Roueché 1993: 73, no. 44). Daha ayrıntılı bir inceleme yapma fırsatı bulamadığım rölyef, diğer parçalarla birlikte muhtemelen M.S. 3. yüzyılın ilk çeyreğinde imal edilmiştir. (Kibyra/Burdur Müzesi).

II. BÖLÜM

Imperium Romanum et venationes

A. Cumhuriyet Dönemi'nde Vahşi Hayvan Dövüşleri (Venationes)

Roma'da gladyatör dövüşleri yanında en fazla rağbet gören diğer bir organizasyon *venatio* olarak adlandırılan vahşi hayvan dövüşleridir.[202] Vahşi hayvan dövüşleriyle Romalıların tanışması, gladyatör dövüşleriyle aynı yüzyıla denk düşmektedir.[203] M.Ö. 3. yüzyıldan itibaren Akdeniz havzasında önemli bir güç haline gelen Roma, her türlü vahşi ve egzotik hayvanla yine bu yüzyıllarda tanışmıştır. Savaş ganimeti olarak ele geçirilen çok sayıda ilginç hayvanın, Roma'daki zafer alaylarında boy göstermesiyle halk bunları daha yakından görme ve tanıma fırsatını elde etmiştir.[204] İlerleyen dönemlerde Romalılar her gittikleri uzak ülkeden bilinmedik birçok farklı hayvanı Roma'ya taşıyarak, vahşi hayvan avını halkın sevdiği bir gösteri haline getirmişlerdir.[205]

Giderek yaygınlaşan arenalardaki vahşi hayvan gösterileri, zamanla kamusal oyunların bir parçası haline gelmiştir. Gladyatör dövüşleri dışında *forum, colosseum* veya amfitiyatrolarda düzenlenen en dikkate değer gösteri türü, vahşi hayvanların *venatores* (vahşi hayvan dövüşçüleri) tarafından avlandığı oyunlar olmuştur. Halkın yoğun beğenisi, yöneticileri bu tarz gösterileri daha sık düzenlemeye yöneltmiştir. Sahnelerde boy gösteren hayvanların büyük çoğunluğunun Afrika kıtasından getirildiği kaynaklardan anlaşılmaktadır.

Roma'da arenaya sürülen ilk gösteri hayvanının fil olduğu sanılmaktadır.[206] M. Curius Dentatus tarafından M.Ö. 275 yılında düzenlenen *zafer alayı*nda (pompa) en fazla ilgiyi, Kral Pyrrhus'dan ele geçirilen savaş filleri görmüştür.[207] Roma halkı ilk kez burada filleri görme fırsatı elde etmiş ve onları Lucania öküzü olarak

---

202 André 1994: 153-154.

203 Lafaye 1914: 700-711; Jennison 1937: 44-59; Baldson 1969: 302-303.

204 Plin. *nat.* 8, 6, 16.

205 Meijer 2008: 103.

206 Futrell 2006: 8.

207 Futrell 2006: 7.

adlandırmıştır.[208] Nitekim filler, Italya'da ilk kez Lucania Bölgesi'nde görülmüşler ve Roma halkı karşısına çıkartılmak için yedi yıl bekletilmişlerdir. Çok geçmeden, bu kez Lucilius Caecilius Metellus, M.Ö. 252 yılında Sicilya'daki Kartacalılardan ele geçirdiği yüz kırk fili sallar üzerindeki zorlu yolculuğun ardından karşı kıyıya taşıyarak, kendi zafer alayında yürütmüş ve daha sonra *circus*taki şovda kullanmıştır.[209] Fakat bu tür şovların hazırlanması hiç de kolay değildi. Fillerin gemiler ve sallar yoluyla taşınması oldukça zor bir işti. Uzun deniz yolculukları, tüm diğer hayvanlarda olduğu gibi, fillerde de büyük korku yaratmaktaydı. Gemilere bindirilip indirilmeleri de oldukça sıkıntılı olan fillerin, taşınmaları da problemli ve bir hayli masraflıydı. Zira tonlarca ağırlığa sahip fillerin gemilere yüklenmeleri ve indirilmeleri için çok sayıda profesyonel personelin yardımcı olduğu, Veii kentinde bulunmuş olan bir duvar mozaiğinden anlaşılmaktadır. Söz konusu sahnede, dört bakıcı bir fili kalaslar üzerinden kontrollü bir şekilde gemiye yüklerken tasvir edilmiştir.[210] Buna benzer bir hikâye de Plinius tarafından aktarılmıştır. Puteoli Limanı'na yanaşan gemiden indirilmek istenen filler, kalaslarla yapılan iskele köprüsünün uzun olması nedeniyle ürkmüşler ve bir süre gemiden indirilememişlerdir. Bunu fark eden bakıcılar, filleri ters döndürerek geri geri indirmişlerdir.[211] Taşımalar genellikle devasa büyüklükteki karınlı kadırgalarla yapılmaktaydı. Bu tarz gemilerde hem kürek hem de yelken bulunduğu için rüzgâra karşı da ara verilmeden seyahat edebilme imkânı vardı. *Circus*ta gösteriye çıkarılan fillerin hemen hepsinin, mızraklarla öldürüldüğü sanılmaktadır.[212] Söz konusu anlatılar Romalıların, fillerin etkin kullanımı konusunda son derece bilgisiz olduklarını ortaya koymaktadır.[213]

---

208 Plin. *nat.* 8, 6, 16.

209 Plin. *nat.* 8, 6, 16-17.

210 Meijer 2008: 112.

211 Plin. *nat.* 8, 3, 6.

212 Romalılar başlangıçta fillerle ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Bunları *circus*ta birbirlerine karşı mı, yoksa mızraklı adamlara karşı mı dövüştüreceklerini veyahut da krallara hediye mi edeceklerine karar veremediler. Fillerin akıbeti konusunda farklı söylenceler mevcuttur. Plin. *nat.* 8, 6, 16-17.

213 Futrell 2006: 7.

Hellenistik orduların değişmez savaş makineleri olarak karşımıza çıkan filler, özellikle Kral Pyrrhus ve Hannibal tarafından da yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Hannibal, ordusundaki fillere özel önem atfetmekteydi. Öyle ki, esir alınan Romalı askerleri silahlandırarak birbirine karşı dövüştüren Hannibal, geriye kalan bir kişiyi savaş filinin önüne attırmış ve fili öldürdüğü takdirde ona özgürlüğünü bahşedeceğine söz vermiştir.[214] Bu sözüne rağmen Hanibal, Romalının fili büyük bir öfkeyle kısa sürede öldürdüğünü görünce, onu hemen orada bir süvariye öldürtmüştür. Komutanın bu tavrı, ordusunda bulunan çok sayıdaki file duyulan güvenin sarsılacağından korkmasıyla açıklanmaktadır. Fillerin oldukça zeki ve duygusal hayvanlar olduğu ve bu nedenle hem gösteri hem de savaşlarda sıklıkla kullanıldığı Plinius tarafından uzun uzadıya anlatılmıştır.

Diğer taraftan, Roma fetihlerinin sürekliliği, gösteriler için gerekli hayvan temininde karşılaşılacak sorunları da geçici bir süre ötelemiştir. Zengin kişilerin cenaze törenlerinde ve özel gösterilerde boy göstermeye başlayan vahşi hayvanlar, aynı zamanda Romanın uzak ülkeler üzerindeki hâkimiyetinin de sembolüydü.[215] Arenalarda, amfitiyatrolar ve stadyumlarda dövüştürülen hayvanlar arasında her tür hayvanı saymak mümkündü. Aslan, kaplan, panter, puma, sırtlan, fil, zcbra, zürafa, yaban domuzu, ayı, yaban eşeği, leopar, geyik, devekuşu, dağ keçisi, yaban kuşları ve daha çok sayıdaki yırtıcı ve yaban hayvanının arenalara sürüldüğü anlaşılmaktadır.[216] Romalılar bu hayvanlardan çoğunu ilk kez Hellenistik krallara karşı girmiş oldukları savaşlarda görmüşlerdir.

Diğer taraftan, Roma fetihlerinin sürekliliği, gösteriler için gerekli hayvan temininde karşılaşılacak sorunları da geçici bir süre ötelemiştir. Zengin kişilerin cenaze törenlerinde ve özel gösterilerde boy göstermeye başlayan vahşi hayvanlar, aynı zamanda Romanın uzak ülkeler üzerindeki hâkimiyetinin de sembolüydü.[217] Arenalarda, amfitiyatrolar ve stadyumlarda dövüştürülen hayvanlar arasında her tür hayvanı saymak mümkündü. Aslan, kaplan, panter, puma, sırtlan, fil, zebra, zürafa, yaban domuzu, ayı, yaban eşeği, leopar, geyik,

---

214 Plin. *nat.* 8, 7, 18.

215 Futrell 2006: 7.

216 Kyle 1998: 77-78.

217 Futrell 2006: 7.

devekuşu, dağ keçisi, yaban kuşları ve daha çok sayıdaki yırtıcı ve yaban hayvanının arenalara sürüldüğü anlaşılmaktadır.[218] Romalılar bu hayvanlardan çoğunu ilk kez Hellenistik krallara karşı girmiş oldukları savaşlarda görmüşlerdir.

Resim 3. Hierapolis'te ele geçirilen, yaban domuzu avını betimleyen bir stel. Karia Bölgesi'nde yaygın olarak yetiştirildiği bilinen *bos taurus zebu* adlı hörgüçlü boğalar (krş. Plin. *nat.* 8, 179; Leitner 1972: 60) hem binek aracı, hem de dövüş aracı olarak kullanılmaktaydı. Aynı bölgede sürdürülen kazılarda bu tarz boğa tasvirlerine çok sık rastlanmıştır. (Denizli/Pamukkale Müzesi).

---

[218] Kyle 1998: 77-78.

Makedonya Kralı Perseus'a karşı kazandığı Pydna Savaşı'nın (M.Ö. 168) hemen ardından Aemilius Paulus, ordusundan firar eden askerleri fillere ezdirerek cezalandırmıştır.[219] Böylesi ağır bir cezayla Roma ordusu ilk kez karşılaşmıştır. Benzer uygulamalardan bir diğeri, Genç Scipio Africanus'un Kartaca'yı M.Ö. 146 yılında kesin olarak yenilgiye uğratmasının ardından yaşanmıştır. Kartaca İmparatorluğu'nu tamamıyla ortadan kaldıran Scipio, ele geçirdiği rakip ordunun asker kaçaklarını sırf gösteri amaçlı olarak vahşi hayvanların önüne attırmıştır.[220] Bu tarz uygulamalar, hayvanların arenalarda ilk kez oyuncu olarak yer aldıklarını göstermektedir.[221]

K. Afrika'da önemli bir güç olan Iugurtha'nın ortadan kaldırılmasından sonra, *aedil*ler Licinius Crassus ve Mucius Scaevola[222], Roma'da içerisinde çok sayıda aslanın bulunduğu bir vahşi hayvan dövüşü düzenlemişlerdir.[223] Cumhuriyet Dönemi'nin en tanınmış simalarından Diktatör Sulla, M.Ö. 104 yılındaki *praetor*lüğü zamanında *circus maximus*ta çok sayıda aslanın kullanıldığı bir vahşi hayvan şovu düzenlemiştir.[224] Gösterilerde yüz uzun yeleli Afrika aslanının kullanılmış olduğu bilinmektedir. Birkaç yıl sonra düzenlenen başka bir gösteride ise, bu kez yalnızca filler birbirleriyle dövüştürülmüştür.[225] M.Ö. 58 yılının *aedil*i Marcus Scaurus'un yüz elli benekli Afrika leoparı[226], bir hipopotam ve beş timsahla[227] sunmuş olduğu gösteri, Plinius tarafından ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Scaurus, hipopotam ve timsah gibi vahşi su hayvanları için Roma'daki gösteri alanında yapay bir gölet bile inşa ettirmiştir.[228]

---

219 Valerius Maximus, M.Ö. 167 yılında gerçekleşen böylesi acımasız bir uygulamanın, ordudaki displini sağlamak adına yadsınamaz olduğunu ileri sürmüştür. Val. Max. 2. 7, 14.

220 Val. Max. 2. 7, 13-14.

221 André 1994: 154.

222 Quintus Scaevola M.Ö. 101 yılında seçilmiştir.

223 Plin. *nat.* 8, 20, 53.

224 Plin. *nat.* 8, 20, 53; bunun yanında gladyatör gösterileri de düzenlemiştir. Plut. *Sulla* 35.

225 M.Ö. 99 yılında Claudius Pulcher tarafından düzenlenmiştir. Plin. *nat.* 8, 7, 19.

226 Plin. *nat.* 8, 24, 64.

227 Plin. *nat.* 8, 40, 96.

228 André 1994: 154.

Cumhuriyet Dönemi'nin en tanınmış komutan ve devlet adamlarının da vahşi hayvan gösterisi düzenleme çılgınlığına uymuş olduğu görülmektedir.[229] Bunlar arasında en ünlüleri Pompeius Magnus ve Iulius Caesar'dı.[230] Pompeius'un Cumhuriyet Dönemi boyunca eşine az rastlanacak tarzda büyük bir vahşi hayvan şovunu halka sunduğu anlaşılmaktadır.[231] M.Ö. 55 yılındaki muhteşem gösterilerde altı yüz aslan[232], dört yüz on Afrika leoparı[233], çok sayıda gergedan ve maymunun avlandığı görülmektedir.[234] Pompeius'un yüzlerce vahşi hayvanı bir gösteride avlama rekoruna hiç bir Romalı erişememiştir.[235] Pompeius'un ikinci *consul*lüğü sırasında sunduğu gösterilerden birinde oldukça ilginç bir olay yaşanmıştır. Söz konusu hadise hem Plinius hem de Cassius Dio tarafından ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır.[236] Buna göre, Afrika'nın yerli halklarından olan yirmi *Gaetuli* (Gaetuliler)[237] ellerine kalkan ve mızrak verilerek, *circus*ta çok sayıda file karşı dövüştürülmüşlerdir.[238] Fillerden bir kaç tanesi öldürülünce diğerleri bir araya toplanıp, elem ve korku içinde çığlıklar atmışlar ve seyirciler için inşa edilen koruma duvarını yıkmak için harekete geçmişlerdir. Hatta bunlardan biri, ayağına mızrak isabet ettiği için yere yığılmasına rağmen, dövüşçülerden birinin kalkanını hortumuyla havaya fırlatmıştır. Zavallı hayvanlar çıkış yolu bulamayınca, seyircilerden medet umarcasına, acı içerisinde inlemişlerdir. Bu davranışlarıyla kaçınılmaz sonlarını hissettikleri anlaşılan yeryüzünün bu zeki ve sadık hayvanları, oyunları seyretmeye gelen halk üzerinde derin bir üzüntü yaratmış ve protestolara neden olmuştur. Her türlü vahşete ve kana alışkın olduğu bilinen Roma halkının, fillere karşı takınmış olduğu tutumu, o andaki

---

229 André 1994: 154.

230 Friedländer 1920: 488.

231 Plin. *nat.* 8, 20, 53; Cass. Dio 39, 38, 2.

232 Aslanlardan üç yüz yirmi beş tanesi uzun yeleliydi. Plin. *nat.* 8, 20, 53; Cass. Dio 39, 38, 2'de aslan sayısının beş yüz olduğunu ve beş gün boyunca her gün yüz tanesinin avlandığını bildirmektedir.

233 Plin. *nat.* 8, 24, 64.

234 Cass. Dio 39, 38, 2.

235 Cic. *fam.* 7, 1.

236 Plin. *nat.* 8, 7, 20-21; Cass. Dio 39, 38, 2-4.

237 Plinius, bu sayının yirmi veya on yedi arasında değişebileceğini ifade etmiştir.

238 Bazı yazarlar fil sayısının on sekiz olduğunu bildirmektedir. Cass. Dio 39, 38, 2.

duygusallıkla açıklamak gereklidir. Söz konusu fillerin bazıları Pompeius'un aksi görüşüne rağmen halk tarafından bağışlanmış, diğerleri ise hemen orada öldürülmüştür.[239]

Resim 4. Karia Bölgesi'nde yaygın olduğu anlaşılan boğa güreşi betimlemesi. Rölyefin üstteki birinci sahnesi güreşçinin boğaya atla yaklaşmasını ve boğanın üzerine atlamasını, ikinci sahnesi ise boğanın güreşçi tarafından boynuzlarından yakalanarak sırt üstü çevrilmesini betimlemektedir. Bu dövüşlerde kullanılan boğalar terminus technicus *bos taurus zebu* (bk. Plin. *nat.* 8, 179; Steier 1913: 17; Leitner 1972: 60) olarak adlandırılmakta ve yakın bölgelerdeki özel çiftliklerde yetiştirilmekteydi. *Zebu* adı verilen bu tür hörgüçlü boğaların menşeinin Hindistan olduğu sanılmaktadır. Bunlar binek hayvanı olarak ve güreşlerde kullanılmakla birlikte, İspanya'daki gibi silahlı dövüşçülere karşı da kullanılmıştır. Yukarıdaki sahnede boğa güreşçisinin miğfersiz olduğu ve standart *tunik* (tunica), ve bandajlar taşıdığı görülmektedir. Stel, Hierapolis kazılarında ele geçirilmiştir. (Denizli/Pamukkale Müzesi).

---

[239] Cass. Dio 39, 38, 2.

Benzer gösteriler Iulius Caesar tarafından da düzenlenmiştir. Caesar'ın üçüncü *consul*lüğüne denk gelen yılda organize ettirdiği gösteriler tam olarak beş gün sürmüş ve çok sayıda vahşi hayvan öldürülmüştür.[240] Temsili bir savaşın da sahnelendiği gösterilerde yaklaşık yirmi fil, üç yüz atlı ve beş yüz kişi karşılıklı olarak dövüştürülmüştür.[241] Bu kişilerin çoğunluğunun ayak takımına mensup olduğu anlaşılmaktadır.[242] Pompeius örneğinde olduğu gibi seyircileri tehlikeye atmak istemeyen Caesar, dövüş alanının etrafını hendeklerle kuşatmıştır.[243] Caesar'ın kazdırmış olduğu hendekler, daha sonra Nero tarafından tekrar doldurulmuştur.[244] Alınan bütün güvenlik tedbirlerine rağmen çok sayıda kişi mahalle aralarında yaşanan sıkışıklık yüzünden ezilerek hayatını kaybetmiştir. Bunlar arasında sıradan kişiler ve yabancılar olduğu gibi, iki de senatör de vardı. Caesar'ın sürekli diktatör olması nedeniyle sunulan oyunlarda ise dört yüz aslan, bir zürafa, birkaç boğa ve fil arenada ölüme sürülmüştür.[245] Thessalia (Tesalya) Bölgesi'ne özgü boğa dövüşlerini Roma'ya ithal eden ilk kişi de Caesar olmuştur.[246] Boğa dövüşlerinin Anadolu kentlerinde de sevilen bir gösteri türü olduğu, ele geçen çok sayıdaki kabartmadan anlaşılmaktadır (Resim 2, 4).

Caesar'ın halk için gösteriler düzenleme konusundaki bilinçli cömertliği, kısa sürede politik karşılığını bulmuştur.[247] Marcus Calpirnius Bibulus ile birlikte üstlenmiş olduğu *aedil*lik görevi sırasında organize etmiş olduğu *ludi Romani* çerçevesinde gladyatör oyunları ve vahşi hayvan gösterileri de düzenlemiştir.[248] Caesar'ın, *consul*lüğü paylaştığı meslektaşı Bibulus'u kendi amaçları için halka vahşi hayvan gösterileri yapmaya yönlendirerek masrafları bölüşmesi, teveccühü ise tek başına üstlenmesi, daha o dönemde alay konusu

---

240 Suet. *Caes.* 39.

241 Plin. *nat.* 8, 7, 22; Suet. *Caes.* 39.

242 André 1994: 154.

243 Suet. *Caes.* 39.

244 Plin. *nat.* 8, 7, 21.

245 Plin. *nat.* 8, 20, 53.

246 Plin. *nat.* 8, 70, 182.

247 Horst 1980: 105-107; André 1994: 154; Jehne 1997: 25-26.

248 Horst 1980: 105-107; Jehne 1997: 25-26.

olmuştur.[249] Bibulus ile birlikte *consul*lüğü paylaşmasına rağmen, Caesar bütün kamu işlerinde tek başına karar almıştır. Buna vahşi hayvan ve gladyatör dövüşleri de dâhildir. Masrafları arkadaşıyla paylaşan Caesar, halkın teveccühü konusunda oldukça bencil davranmıştır. İçinde bulunduğu durumu komik bir hikâyeyle dile getiren Bibulus, Polluks'un başına gelenlerin kendi başına da gelmiş olduğunu savunmuştur: *forum*da yer alan Polluks ve Kastor adlı ikiz kardeşlere ait tapınak nasıl sadece Kastor adıyla bilindiyse, kendisinin ve Caesar'ın cömertliğinin de yalnızca Caesar'ınmış gibi algılandığını söylemiştir. Halkın teveccühü ve kısa süreli eğlencesi için inanılmaz paralar harcamaktan kaçınmayan Caesar, bunun karşılığında servetle satın alınamayacak bir ün elde etmiştir.[250]

Resim 5. Yukarıdaki rölyef kombineli olarak iki farklı sahneyi betimlemektedir. Üstteki sahnede bir *bestiarius* elinde kırbacıyla bir ayıya karşı dövüşürken tasvir edilmiştir. Ayının üzerinden atlayan *bestiarius*, ikinci sahnede hayvanın arkasına geçerek onu ayaklarından etkisiz hale getirmiştir. (İzmir Resim ve Heykel Müzesi).

---

249 Suet. *Caes.* 10.

250 Plut. *Caes.* 5, 9.

Cumhuriyet Dönemi'nin son yüzyılında oldukça sık aralıklarla düzenlenen vahşi hayvan gösterileri, İmparatorluk Dönemi boyunca artarak devam etmiştir. Roma'da iç savaşlar döneminin sona ermesiyle birlikte Augustus, halka yeni gladyatör oyunları yanında vahşi hayvan dövüşleri de sunmuştur. Üçlü triumvirliğin en önemli simalarından biri olan M. Antonius'un, Pompeius ve Caesar kadar olmasa da, vahşi hayvan dövüşlerine karşı ilgi duyduğu bilinmektedir. Öyle ki bir keresinde Octavianus ile horoz ve bıldırcın dövüştürdüğü ve her seferinde kaybettiği kaynaklar tarafından doğrulanmıştır.[251]

B. İmparatorluk Dönemi'nde Vahşi Hayvan Gösterileri (Venationes)

İmparatorluk Dönemi'nde vahşi hayvan dövüşlerinin sayısında ve niteliğinde ciddi artışlar yaşandığı gözlenmiştir. Daha önceleri *forum*, meydan veya uygun açık mekânlarda sahnelenen dövüşler, bu dönemde amfitiyatrolarda ve stadyumların *stadion-amfitiyatro* denilen *sphendone* kısımlarında icra edilmiştir. Tiyatro ve amfitiyatrosu olmayan kentler, çoğu zaman stadyumların uç kısımlarını dövüşler için yeniden dizayn etmişlerdir. Cumhuriyet Dönemi boyunca zengin ve aristokrat Romalılardan beklenen vahşi hayvan, gladyatör dövüşleri ve diğer oyunlar, bu dönemde yalnızca *princeps*ten beklenir olmuştur. Roma'da düzenlenecek oyunlar için gerekli her türlü alt yapının tamamlanmasına özen göstermiş olan Augustus, bir de amfitiyatro inşa ettirmiştir.[252]

Roma ve bağlı eyaletlerde düzenlenen gladyatör ve vahşi hayvan dövüşlerinin tamamına yakını, daha önce belirttiğimiz gibi, imparator kültü başrahipleri tarafından düzenlenmekte ve finanse edilmekteydi. İmparator ve onun şahsında Roma'ya duyulan saygı ve bağlılık, bu şekilde ifade edilmekteydi. Dönemi başlatan Augustus, gladyatör oyunları yanında vahşi hayvan gösterileri düzenleme konusunda da oldukça bonkör davranmıştır. Oyunların düzenlenmesini de yeni esas ve usullere bağlamıştır. M.Ö. 22 yılında resmi olarak imparatorluğun eğlence takvimine giren oyunların (munera) yetkisini *praetor*lere

---

[251] Plut. *Marc. Ant.* 33.

[252] Onun zamanında Statilius Taurus büyük bir amfitiyatro inşa ettirmiştir. Suet. *Aug.* 29.

vererek onlara kamu bütçesinden para tahsisi yaptırtmış ve yıl içinde gladyatör oyunlarına ayrılan süreyi kademe kademe artırmıştır.[253] Ayrıca *senatus* kararı olmadan[254], herhangi birinin gladyatör dövüşleri ve diğer oyunlar için kendi öz kaynaklarından daha yüksek bir ödeme yapmasını kesin olarak yasaklamıştır. Aynı şekilde yılda iki defadan daha sık ve 120 den daha fazla dövüşçünün yer aldığı gösteriler yasaklanmıştır.[255] Augustus'un bütün bu çabaları her türlü oyun üzerindeki devlet kontrolünü güçlendirme isteği olarak yorumlanabilir.

Resim 6. Vahşi hayvan avı konulu bir rölyef. Rölyefte üç farklı konu anlatılmıştır. Bir yanda venator yaban domuzuna karşı mücadele ederken, diğer yandan ölmüş hayvanlar farklı yollardan arenadan uzaklaştırılmaktadır. Rölyefin sağ üst köşesinde betimlenen iki görevli, ayaklarından tahta bir kalasa bağlanmış ölü bir yaban domuzunu sırtlarında arabaya taşımaktadırlar. Diğer bir sahnede, iki görevli ölmüş bir yaban domuzunun ayaklarını iple bağlarken tasvir edilmiştir. Bu işlem tahta kalasın domuzun bacakları arasından geçirilerek taşınmasını kolaylaştırmak içindir. Sol alt köşede görülen tunik giymiş görevli ise, başka bir domuz cesedini arabaya sürüklerken betimlenmiştir. Bu sahne üzerinde ise bir *venator*un devam eden dövüşü betimlenmiştir. Rölyefin sol ucunda betimlenen tekerlekli arabanın içerisinde

---

253 Cass. Dio 54, 2.

254 Kısa bir süre sonra bu zorunluluğu ortadan kaldırmıştır. Nitekim arzu eden *praetor*lere devlet bütçesinden üç kez para yardımı yapılabilmesinin yolunu açmıştır. Cass. Dio 54, 17.

255 Cass. Dio 54, 2.

yakalanan ya da öldürülen domuzların konulduğu kafeslerin olduğu görülmektedir. M.S. 3. yüzyıl başlarına tarihleyebileceğimiz Rölyef, sanat özellikleri ve kompozisyon açısından, Kibyra'da bulunan diğer rölyeflerle (krş. Resim 2, 7) büyük benzerlikler taşımaktadır. (Kibyra/Burdur Müzesi).

Augustus, halk üzerindeki etkisini görerek peş peşe çok sayıda gladyatör ve vahşi hayvan dövüşleri düzenlemiştir. Gösteriler düzenleme konusunda herkesi geride bırakmıştır. Özellikle dayısının mensubu olduğu Iuliuslar sülalesi onuruna yapılan kutsamalarda akla hayale gelmeyen vahşi ve evcil hayvanın arenalarda telef edildiği görülmüştür.[256] Kendi ağzından yazılmış olan *res gestae* adlı eserinde ifade edildiği üzere, *circus*, *forum* ve *amfitiyatro* gibi mekânlarda yirmi altı kez *vahşi hayvan dövüşleri* (venationes) düzenlettiği, bu organizasyonlar kapsamında Afrika'dan getirtilen yaklaşık üç bin beş yüz vahşi hayvanın arenalarda kılıçtan geçirildiği belirtilmektedir.[257] M.Ö. 2 yılındaki oyunlarda iki yüz altmış aslan ve otuz altı timsahın[258], M.S. 12 yılındaki oyunlarda ise yaklaşık olarak iki yüz aslanın arenada can verdiği bilinmektedir.[259] Oyunların çoğu *circus maximus*ta ve *campus Martius*ta düzenlenmiştir.[260] Augustus halkı hoşnut kılmak amacıyla zaman zaman kural dışı uygulamalara da başvurmuştur.[261] Buna karşın oyunlardaki oturma düzeniyle bizzat ilgilenmiş ve bu konuda katı kurallar getirmiştir.[262] Özellikle ilk sıraları her ne olursa olsun senatörler için rezerve ettirmiştir.[263] *Circus maximus*taki oyunları kendisi ve ailesi için yaptırılmış locadan veya dostlarının arenaya bakan evlerinden seyrettiği söylenir. Gösterilerden

---

256 Bunlar arasında yer alan gergedanlar ve hipopotamoslar Roma'da ilk kez görülmekteydi. Cass. Dio 51, 22.

257 Aug. *res Gest.* 22.

258 Plin. *nat.* 8, 24, 64.

259 Cass. Dio 55, 10, 7-8; 56, 27, 4-5.

260 Kalabalık seyirci kitlesi için ahşap tribünler inşa ettirmiştir. Suet. *Aug.* 53.

261 Bir defasında Roma'ya gösteri için getirilen bir gergedan ve kaplan yanında oldukça uzun bir yılanın ani bir kararla halka gösterilmesini emretmiştir. Suet. *Aug.* 43.

262 Suet. *Aug.* 54.

263 Puteoli'deki oyunlar esnasında oyun alanınan gelen bir senatöre seyircilerden hiç birinin saygı göstermediğini ve yer vermediğini görünce çok kızmış, bunun ardından yapmış olduğu yeni düzenlemeyle, her ne olursa olsun, ilk sıraların senatörlere ayrılmasını emretmiştir. Suet. *Aug.* 54.

hoşlandığını sık sık dile getiren ve oyunlar esnasında nadir olarak başka işlerle de ilgilendiği bilinen Augustus, Caesar için yapılan eleştirilere maruz kalmaktan özenle kaçınmıştır.[264]

*Circus*taki vahşi hayvan gösterileri Caligula Dönemi'nde de (M.S. 37-41) artarak devam etmiştir.[265] Gladyatör veya vahşi hayvan dövüşlerine büyük ilgi duyduğu anlaşılan İmparator, sıcak ve güneşli günlerde locasına bir branda gerdirir, gösteriler bitmeden önce tek bir seyircinin bile arenayı terk etmesine müsaade etmezdi.[266] Onun doğasında var olan sınır tanımamazlık ve ölçüsüzlük hissi, vahşi hayvan gösterileri ve gladyatör dövüşleri düzenleme anlayışına da yansımıştır.[267] M.S. 41 yılında düzenlenen gösterilerde Caligula, üç yüz ayı ve Libya'ya özgü üç yüz başka tür vahşi hayvanı arenaya sürmüştür.[268] Adı verilmeyen fakat Libya'ya özgü olduğu vurgulanan vahşi hayvanların aslan olması muhtemeldir. Söz konusu oyunlar sırasında senatörler, atlı sınıfına mensup kişiler ve halk ayrı ayrı oturtulmuşlardır.[269]

Caligula'nın eğlence anlayışının oldukça tutarsız ve dengesiz olduğu anlatılmaktadır. Bir keresinde aktif ve genç gladyatörler yerine, yaşlanmış ve bedenen çökmüş gladyatörleri dövüştürmüş; başka bir seferde ise hastalıklı hayvanları arenaya sürmüştür.[270] Arenaya çıkmayı bekleyen vahşi hayvanların beslenme maliyetinin bir hayli yüksek olduğunu görünce, mahkemeye bile gerek görmeden tutuklulardan bir kısmının vahşi hayvanların önüne atılmasını emretmiştir. Hatta, bizzat kendisinin tutukluların koğuşuna gelerek kapıdan vahşi hayvanlar önüne gidecek tutukluları işaret ettiği bilinmektedir.[271]

---

264 Caesar'ın oyunlar sırasında gelen mektupları veya dilekçeleri okuması ve cevaplaması halk tarafından eleştirilmiştir. Suet. *Aug*. 45.

265 Cass. Dio 59, 13. 2-4.

266 Suet. *Calig*. 26.

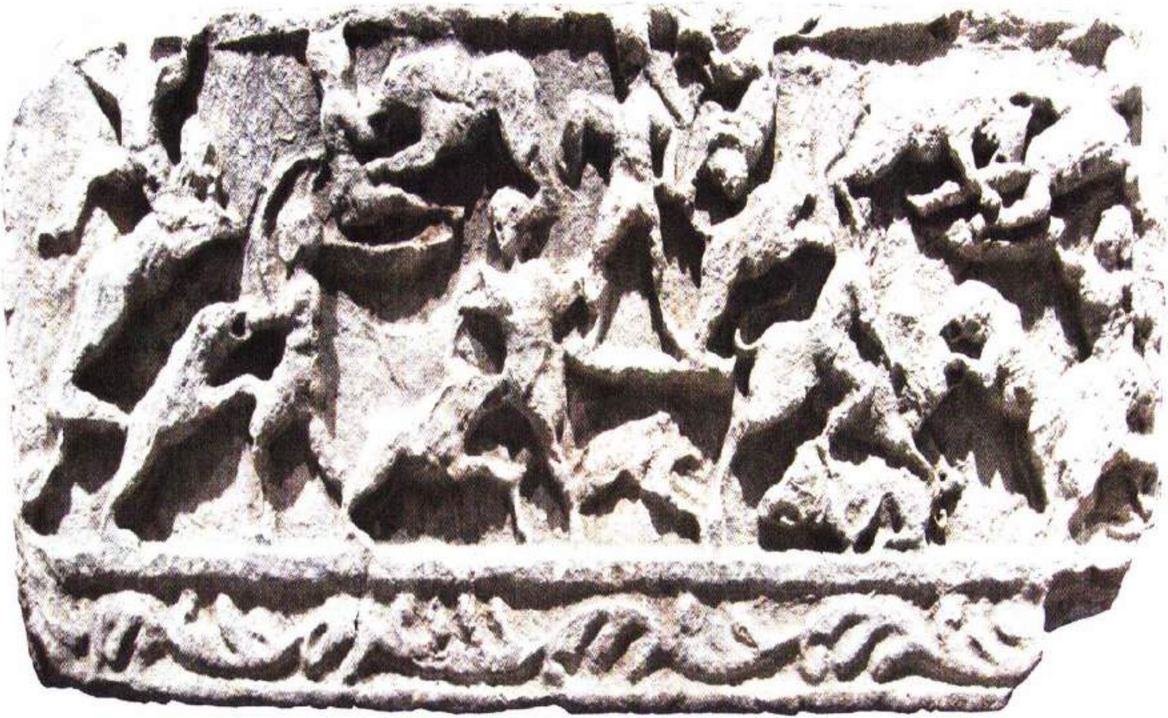
267 André 1994: 224-225.

268 Cass. Dio 60, 7, 3.

269 Cass. Dio 60, 7, 3.

270 Suet. *Calig*. 26.

271 Suet. *Calig*. 28.

Resim 7. Ağır bir korozyona uğradığı gözlenen rölyef, grup halinde vahşi hayvanlara karşı mücadele eden dokuz *venator*u betimlemektedir. Betimlemedeki *dövüşçüler*in (venatores) farklı türdeki hayvanlara karşı kıyasıya mücadele ettiği görülmektedir. Bu hayvanlar arasında yaban domuzlarının, panter, yaban köpeği, sırtlan ve boğanın olduğu anlaşılmaktadır. Diğer rölyeflerde de görülen çok sayıdaki yaban domuzu betimlemeleri, bu bölgedeki domuz bolluğuna işaret etmektedir. Burdur ve Kibyra civarında bugün dahi yaban domuzlarının yoğun olarak yaşadığı ve avcıların sürek avına çıktıkları bilinmektedir. Ayrıca dövüşçülerden birinin boğa sırtında olduğu görülmektedir. Antik dönemlerde boğa güreşleri Karia ve Pisidia bölgelerinde oldukça yaygındı. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu tarz gösterilerde kullanılan Hint kökenli hörgüçlü boğalar *bos taurus zebu* olarak adlandırılmakta ve özel çiftliklerde yetiştirilmekteydi (bk. Plin. *nat.* 8, 179; Aubert-Wimmer 1868: 65; Steier 1913: 17; Leitner 1972: 60). Bölgedeki boğa üreticileri yazıtlar yoluyla tanınmaktadır. Rölyefin yapıldığı taşın yöreden temin edildiği ve aynı bölgede bulunan diğer rölyeflerle içerik ve tarz açısından yakın benzerlikler taşıdığı tespit edilebilmektedir (krş. Resim 2, 6). Özellikle tabandaki bitki süslemelerinin diğer rölyeflerde de aynı olduğu ilk bakışta kolayca anlaşılabilmektedir. (Kibyra/Burdur Müzesi).

Tiberius'un oyunlara karşı takınmış olduğu mesafeli tavır, Roma halkı tarafından hiç te hoş karşılanmamıştır.[272] Bu durumu çok iyi bilen Claudius (M.S. 41-54), özellikle kamusal aktiviteleri ve oyunları ciddiye almıştır.[273] Gladyatör gösterileri yanında her türden vahşi hayvan dövüşlerinin yapılmasına özen göstermiştir. Vaticanus

---

272 Wiedemann 2001: 175.

273 Wiedemann 2001: 175.

Tepesi'nde araba yarışları için ayrılmış alanda her beş yarış arasına görkemli bir vahşi hayvan dövüşü koydurtmuştur.[274] Atlı araba yarışlarına da düşkün olan Claudius, daha çok gladyatör ve vahşi hayvan dövüşleri düzenlemiştir.[275] Troia adlı oyunlarda arenaya sürülen her türlü vahşi hayvanın görülmeye değer olduğu aktarılmıştır. Gösterilerde bizzat kendi muhafız subaylarını vahşi hayvanlara ve yabani boğalara karşı dövüştürmüştür. Özellikle öğle vaktinde arenaya çıkan vahşi *hayvan dövüşçüleri*ne (bestiarii) hayran olduğu bilinmektedir.[276] Sabahın erken saatlerinde geldiği arenayı, öğle vakti çoğu seyircinin yemek için terk etmesine karşın, kendisi akşama kadar terk etmezdi. Fucinus Gölü'nde düzenlettiği bir *deniz savaşı*nda (naumachia)[277], alışılmış olduğu üzere dövüşçüler '*çok yaşa imparator, ölecek olanlar seni selamlıyor!*' deyince, Claudius '*sizde yaşayın!*' diye karşılık vermiştir. İmparatorun bu karşılığını bağışlandıkları şeklinde yorumlayan ve dövüşmek istemeyen gladyatörler, az kalsın tümden kılıçtan geçirileceklerdi.

Nero'nun (M.S. 54-68), vahşi hayvan gösterisi düzenlemekten ve seyretmekten hoşlandığı anlaşılmaktadır. Henüz imparator olmadan Claudius onuruna *circus*ta vahşi hayvan gösterileri düzenlemeye başlamıştır.[278] Bu gösterilerin görkemli olmasına büyük önem vermiştir. Öyleki aynı günde dört yüz ayı ve üç yüz vahşi aslanı arenada boğazlattığı belirtilmiştir.[279]

Vespasianus Dönemi'nde (M.S. 69-79) yapımına başlanan ve Titus (M.S. 79-81) tarafından bitirilen Roma'nın en büyük şov binası *colosseum*un açılışı, yüz gün süren oyunlar ve şenliklerle kutlanmıştır.[280] Kutlamalarda yaklaşık dokuz bin vahşi hayvan arenada kılıçtan geçirilmiştir.[281] Titus'un yaklaşık beş bin yabani hayvanı aynı anda arenaya sürdüğü bilinmektedir.[282] Halkın isteklerini

274 Suet. *Claud.* 21.

275 Kyle 1995: 196.

276 Suet. *Claud.* 34.

277 Wisdom 2003: 50.

278 Suet. *Nero* 7.

279 Cass. Dio 61, 91, 1.

280 Cass. Dio 66, 25, 1; Mart. *epig.* 2; Cassiodor. *var.* 5, 42.

281 Cass. Dio 66, 25, 1.

282 Suet. *Titus* 7.

ön planda tutan Titus, her fırsatta onlar için gladyatör ve vahşi hayvan gösterisi düzenlemekten geri durmamıştır.[283]

Domitianus Dönemi'nde (M.S. 81-96) de vahşi hayvan gösterileri toplumda sevilen bir gösteri türü olmaya devam etmiştir. Domitianus, Yunan tarzı atletik yarışmalar yanında, oldukça görkemli gladyatör dövüşleri ve vahşi hayvan gösterileri tertip ettirmiştir. *Circus maximus* ve amfitiyatrodaki meşaleli gece gösterilerinde çok sayıda vahşi hayvan avı sahneletmiştir.[284] Onun bu gösteri ve oyun çılgınlığı mali yönden zor duruma düşmesine bile neden olmuştur.[285]

Roma imparatorları arasında en fazla vahşi hayvanı arenada öldürtme rekoru ise Traianus'a (M.S. 91-117) aittir.[286] Dacialılara karşı giriştiği ikinci seferden zaferle dönmesinin onuruna tam olarak yüz yirmi üç gün süren muazzam gösteriler ve oyunlar sergilenmiştir.[287] Yaklaşık on bir bin evcil ve vahşi hayvanı arenada ölüme yollayan Traianus'un rekoruna hiçbir imparator bir daha erişememiştir.[288] Traianus'un halk için sunduğu ve eşine az rastlanır hayvan gösterilerini onun politik öngörüsüyle açıklamak gereklidir. Onun genel halk politikası iki temel nokta üzerine kuruluydu: Ekmek ve halkı hoşnut tutmaya yarayan oyunlar.

Hadrianus'un (M.S. 117-138) ise vahşi hayvan gösterileri düzenleme konusunda daha ölçülü davranmış olduğu öne sürülebilir. Bunun nedenini ise, onun Yunan kültürüne duymuş olduğu derin eğilimde aramak gereklidir.[289] Hadrianus daha çok müzik, spor ve diğer edebi türlerle ilgilenmiş, Doğu eyaletlerine yapmış olduğu uzun seyahatlerde kendi adına çok sayıda müzik, spor ve enstrüman yarışmaları düzenlenmesini teşvik etmiştir. Sık olmamakla birlikte, kendi doğum günü kutlamaları vesilesiyle görkemli vahşi hayvan ve

---

[283] Suet. *Titus* 8.

[284] Suet. *Dom.* 4.

[285] Suet. *Dom.* 12.

[286] Kyle 1995: 184; Kyle 1998: 77.

[287] Cass. Dio 68, 15, 1; Cass. Dio 66, 25, 1.

[288] Aynı gösterilerde 10000 gladyatörün dövüştürülmüş olduğu bilinmektedir. Bk. Cass. Dio 68, 15, 1.

[289] Hist. Aug. *Had.* 14, 8-9.

gladyatör oyunları düzenlettiği de bilinmektedir.[290] Bu kutlamalarda bin kadar vahşi hayvan dövüştürülmüştür.[291] Atina'yı ziyareti esnasında stadyumda sunduğu gösterilerde, aynı şekilde bin vahşi hayvanı arenaya sürmüştür.[292] *Circus*ta düzenlediği vahşi hayvan gösterilerinde çok sayıda yaban hayvanı dışında, yüz aslanı öldürtmüştür.[293] Hadrianus, edebiyat ve sanatın her dalında olduğu gibi, silah kullanmada ve askerlik mesleğinde de kendini iyi yetiştirmiş birisiydi. Gladyatör dövüşlerini sevdiği ve seyirci olarak katıldığı kaynaklarda geçmektedir.[294]

Traianus'tan sonraki dönemde, özellikle Afrika'dan avlanarak Roma'ya getirilen vahşi hayvan sayısında ciddi azalmaların yaşandığı anlaşılmaktadır. Hayvan sayısında yaşanan düşüşler ve temin etmede yaşanan zorluklar, girdi maliyetlerinin yükselmesine neden olmuştur. Her şeye rağmen M.S. 2. yüzyılın sonlarına doğru arenalardaki hayvan çeşitliliğinin hala devam ettiği bilinmektedir. Antoninus Pius'un (M.S. 138-161) düzenlettiği gösterilerde arenaya sürülen çok sayıda aslan, sırtlan, fil, gergedan ve timsah bunun en önemli kanıtıdır.[295] M.S. 3. yüzyıldan itibaren arenalardaki gösterilerde et obur hayvanlardan ziyade ot obur hayvanların boy göstermesi, özellikle vahşi yırtıcı hayvan maliyetlerinin artmış olduğuna işaret etmektedir.

M. Aurelius Antoninus (M.S. 161-180) bütün Roma imparatorları arasında vahşi hayvan gösterilerine ve gladyatör dövüşlerine en ölçülü yaklaşan kişidir.[296] Gösterilerden ve oyunlardan hoşlanmamasına rağmen, düzenli olarak gitmeye gayret etmiştir.[297] Söz konusu halk olduğunda, hiçbir gösteriyi finanse etmekten geri durmamıştır. Halkın tüm eleştirilerine rağmen bir seferde yüz aslanı arenada oklarla vurduracak kadar bonkör gönüllüydü.[298] *Circus*ta ve amfitiyatrodaki

---

290 Altı gün üst üste gladyatör dövüşleri düzenlemiştir. Hist. Aug. *Had.* 7, 12.

291 Hist. Aug. *Had.* 7, 12.

292 Hist. Aug. *Had.* 19, 3-4.

293 Hist. Aug. *Had.* 19, 7.

294 Hist. Aug. *Had.* 19, 9.

295 Hist. Aug. *Ant. Pius* 10, 9.

296 Hist. Aug. *Marc. Aur.* 4.

297 Hist. Aug. *Marc. Aur.* 4.

298 Hist. Aug. *Marc. Aur.* 17.

gösterilere gitmesine karşın, locasında devlet işlerini takip etmeye devam etmiştir.[299]

Septimius Severus'un (M.S. 193-211) iktidarının onuncu yılı onuruna düzenlenen göz kamaştırıcı oyunlarda (decennalia) çok sayıda vahşi hayvanın öldürüldüğü bildirilmektedir.[300] M.S. 202/203 yılında amfitiyatroda başladığı öne sürülen açılış kutlamalarında[301] sahneye altmış yaban domuzu bir anda çıkartılmış ve birbirlerine karşı dövüştürülmüştür.[302] Arenada fil, corocotta[303] ve başka tür egzotik hayvanlar da katledilmiştir.[304] Tam olarak yedi gün sürdüğü anlaşılan oyunlar kapsamında corocotta adlı hayvan Roma'da ilk kez sergilenmiştir.[305] Ayrıca çok sayıda yaban eşeği, zebra, panter, ayı, aslan, deve kuşu ve bizon Septimius Severus'un gösterilerinde katledilmiş hayvanlar arasında sayılmaktadır. Söz konusu oyunlar boyunca katledilen vahşi ve evcil hayvan sayısının yaklaşık yedi yüz olduğu aktarılmıştır.[306]

I. Gordianus gladyatör oyunlarında olduğu gibi, vahşi hayvan gösterilerinde de eşine az rastlanır bir cömertlik sergilemiştir.[307] Libya'dan getirttiği aslan, leopar ve diğer hayvanlardan yüzlercesini aynı günde arenada teşhir etmiştir.[308] Öte yandan bin kadar ayıyı bir

---

299 Marcus Aurelius oyunlar sırasında bir yandan dinler ve okur, diğer yandan ise resmi belgeleri imzalardı. Onun bu tavrı halk tarafından eleştiri konusu olmuştur. Hist. Aug. *Marc. Aur.* 15.

300 Cass. Dio 76, 1, 2.

301 Kutlamaların başlangıç yılı olarak 9 Nisan 203 tarihini vermektedir. Cass. Dio 76, 1, 2.

302 Bu konudaki çalışmalar için bk. Grant 1996: 16; Futrell 2006: 35; Kaya 2008: 249; Meijer 2008: 105.

303 Hindistan menşeli ve dişi aslan ile kaplan karışımı rengindeki *corocotta*, görünüm açısından köpek ve kurda benzemekteydi. Plinius, bu hayvanın ortaya çıkmasına ilişkin iki farklı görüş beyan etmiştir. Bunlardan ilkine göre, *corocotta* bir köpek ve bir kurdun birleşmesinden, ikincisine göre bir sırtlanla bir dişi aslanın birleşmesinden doğmuştur. Plin. *nat.* 8, 21, 30; 8, 30, 45.

304 Cass. Dio 76, 1, 3-4

305 Cass. Dio 77, 1, 4; *corocotta*nın ilk kez Antoninus Pius zamanında Roma'da görüldüğünü öne süren yazarlar da mevcuttur. Hist. Aug. *Ant. Pius* 10, 9.

306 Cass. Dio 76, 1, 4-5.

307 Kyle 1995: 202.

308 Hist. Aug. I. *Gord.* 3, 6.

seferde arenaya sürdüğü görülmektedir. Kendi zamanında yapılmış olan bir tabloda, iki yüz kaşık boynuzlu geyik ve Britanya geyiğinin, otuz yılkı atının, yüz yaban koyununun, on iri boynuzlu geyiğin, yüz Kıbrıs boğasının, üç yüz kırmızı renkli devekuşunun, otuz yaban eşeğinin, yüz elli yaban domuzunun, iki yüz yaban tekesi ve iki yüz antilopun resmedildiğini *Historia Augusta*'dan öğrenmekteyiz.[309] Bu tablodan anlaşıldığı üzere, arenaya çıkarılan hayvanların cins ve niteliklerinde çok ciddi farklılaşmalar yaşanmıştır. Daha önceki imparatorlar zamanında arenada görmeye alışık olduğumuz aslan, kaplan veya leopar gibi vahşi ve yırtıcı türlerin hemen hemen ortadan kalktığı anlaşılmaktadır.

III. Gordianus (M.S. 238-244) Pers Savaşı'nın sonuçlanmasının ardından görkemli kutlamalar için uzun bir hazırlık yapmıştır.[310] Bu çerçevede düzenlenecek *venatio* için otuz iki fil, on geyik, on kaplan, altmış evcil aslan, otuz evcil leopar, on sırtlan, altı hipopotam, bir gergedan, on ayı, on zürafa, yirmi yaban eşeği ve kırk vahşi at Roma'ya taşınmıştır.[311] Fakat ne yazık ki Gordianus, söz konusu gösteriyi düzenleyemeden öldürülmüştür. Onun toplamış olduğu eşsiz hayvan koleksiyonu, Philippus'a miras kalmıştır.[312] Bu hayvanların tamamı, Philippus tarafından organize edilen Roma'nın *Bin Yıl Şenlikleri* vesilesiyle arenaya sürülmüştür.[313] Aynı şenlikler kapsamında çok sayıda gladyatör dövüşleri ve sirk gösterileri de tertiplenmiştir.[314]

Ayrıntılı bilgi elde edebildiğimiz diğer bir hayvan dövüşü organizasyonu, İmparator Probus (M.S. 276-283) tarafından gerçekleştirilmiştir. Probus'un düzenlediği oyunlarda daha çok otçul hayvanların kullanılmış olduğu görülmektedir. Nitekim M.S. 281 yılında düzenlenen oyunlarda gerçek bir orman haline dönüştürülen *circus maximus*ta sahneye çıkan hayvanlar arasında bin geyik, yüz yaban domuzu, çok sayıda ceylan ve dağ keçisi yanında, sayısız ot obur hayvan mevcuttur. Gösterinin başka gününde sahne alması

---

[309] Hist. Aug. I. *Gord.* 3, 7.

[310] Meijer 2008: 105.

[311] Hist. Aug. III.*Gord.* 33, 1.

[312] Hist. Aug. III.*Gord.* 33, 2-3.

[313] Friedländer 1920: 490; Jennison 1937: 89; Kyle 1995: 202; Meijer 2008: 105.

[314] Hist. Aug. III.*Gord.* 33, 3.

düşünülen aslanlar evcil çıkınca, Probus adına büyük bir hayal kırıklığı yaşanmıştır.[315]

C. Vahşi Hayvanların Tedariki ve Maliyeti

İmparatorluk tarihi boyunca ve ardı arkası kesilmeden düzenlenen hayvan gösterilerinde çok sayıda vahşi hayvan, sırf parlak bir gösteri sunma uğruna arenalarda kılıçtan geçirilmiştir. Arenalarda dövüştürülen her tür egzotik hayvan, imparatorluğun hükmettiği dört bir yandan getirilmekteydi. Cicero'nun eyalet valisi iken, Roma'daki gösteriler için vahşi hayvan toplaması buna güzel bir örnektir.[316] Özellikle varlıklı kişilerin birbirlerine hediye olarak, oyunlarda kullanılmak amacıyla, gladyatör ve vahşi hayvan yolladıkları da kaynaklar tarafından aktarılmaktadır.[317] Oldukça zahmetli ve masraflı olduğu anlaşılan hayvanları taşıma işlemi bizzat imparatora bağlı memurlar ya da bu işlerle ilgilenen anlaşmalı tüccarlar tarafından gerçekleştirilmekteydi.[318] Halkın hoşnut kılınması için, birçok kıtadan bin bir zahmetle avlanarak Roma'ya taşınan bu hayvanlar, Roma'nın ve imparatorun büyüklük iddiasının kurbanları olmuşlardır. Bunun sonucunda M.S. 3. yüzyıldan itibaren yaban hayvanı stoklarında gözle görülür bir düşüş yaşanmıştır.[319] Vahşi hayvanların sayısındaki düşüşleri yalnızca arenadaki ölçüsüz avlanmayla açıklamak doğru değildir. Günümüzde olduğu gibi, özellikle artan nüfus ve yeni ekim alanlarına duyulan gereksinim, vahşi hayvanları doğal ortamından uzaklaştırmış ve sayılarında çok ciddi bir azalmaya yol açmıştır.[320] Bütün bunlara M.S. 3. yüzyılın başlarından itibaren sürekli olarak

---

315 Hist. Aug. *Prob.* 19.

316 Cic. *fam.* 2, 11, 2; 8, 2, 2; 8, 4, 5; 8, 6, 5; 8, 8, 10; 8, 9, 3; Cic. *Att.* 6, 1, 21; Plut. *Cic.* 36, 6.

317 Sen. *Ben.* 1, 12, 3; Kyle 1998: 103, dn. 9; Baldson 1969: 263, 298.

318 Petron. *sat.* 119; Kyle 1998: 77-78.

319 Libya'da yapılan yoğun av neticesinde aslan soyunda çok ciddi düşüşler yaşandığı bizzat halkın dilinden ifade edilmiştir. Anth. Palat. 7, 626; Meijer 2008: 106.

320 Meijer 2008: 106.

artan enflasyon[321], yükselen nakliye masrafları ve teminde karşılaşılan zorluklar da eklenince, hayvan dövüşleri eski şatafatını kaybetmiştir. Yaşanan bütün zorluklara rağmen gösterilerin M.S. 4. ve 5. yüzyıl boyunca da devam etmiş olduğu bilinmektedir.

Cumhuriyet ve Principatus Dönemi'nde gösteri amacıyla Roma'ya taşınan ve sayıları yüzbinleri bulan her türden vahşi ve evcil hayvanın gerçek fiyatlarını tam olarak kestirmek olanaksızdır. Ne yazık ki kaynaklarda bu konuda detaylı bir bilgiye rastlamıyoruz. Buna karşın Tunus'taki bir mozaik bu konuda bazı ipuçları elde etmemize yardımcı olmaktadır. Mozaikte dört avcı aynı sayıdaki leopara karşı dövüşürken betimlenmiştir.[322] M.S. 231-250 yılları arasına tarihlendirilen mozaikte hem avcıların ve leoparların, hem de gösteriyi düzenleyen kişinin adları yazılmıştır.[323] Oldukça enteresan bilgiler içeren mozaik 1966 yılında Tunus'un Smirat kentinde keşfedilmiş ve ayrıntılı bir şekilde A. Beschaouch tarafından yayımlanmıştır.[324] Magerius Mozaiği olarak bilinen söz konusu tasvirde avcı ve hayvanların yanında gösterinin organizatörü de resmedilmiştir.[325] Mozaik üzerindeki *venatio* tasvirinde hem avcıların hem de organizatörün adları yazılmıştır. Mozaiğin sol tarafında avcı botuyla kanatlı *Nemesis/Fortuna* tasvir edilmiştir. Nemesis, gladyatör ve vahşi hayvan dövüşçülerinin şans tanrıçasıydı.[326] Bu nedenle hem gladyatörler hem de *venator*ler tarafından tapınım görmüştür.[327] Nemesis'in her dövüşçünün sonunu bildiğine ve oyunlara sponsor olan kişiyi finansal riskten kurtardığına inanılırdı. Mozaiğin sağ tarafında yer alan pelerin ve sandalet giymiş tanrı ise muhtemelen *Hermes/Mercur*dür ve elinde çift ağızlı bir asa (çift kanat/çift yılan başı) taşımaktadır. Ticaret tanrısı olarak bilinen *Mercur*, özellikle

---

321 M.S. 3. yüzyılın başlarından itibaren para ayarlarında çok ciddi oynamalar tespit edilebilmektedir. Drexhage/Konen/Ruffing 2002: 200-202.

322 Meijer 2008: 108.

323 Avcılar: Spittara, Hilarinus, Bullarius, Mamertinus; leoparlar ise, Romanus, Luxurius, Victor ve Crispinus olarak adlandırılmaktadır. Bunlar dışınında Magerius'un adı yazılıdır.

324 Beschaouch 1966: 134-157, Resim 1, 3-5; *AE* 1967: 549.

325 Wiedemann 2001: 28, 66.

326 Hönle-Henze 1981: 82; Weismann 1981: 33; Zettler 2000: 33-34; Gabucci 2001: 66; Gugl 2001: 40; Futrell 2006: 50.

327 Zettler 2000: 33-34; Gabucci 2001: 66; Futrell 2006: 50.

amfitiyatrolarda *Hermes* adıyla anılmaktaydı.[328] Tam ortada yer alan iyi giyimli genç ise elindeki tepsiyle dövüşçülere verilen ödülleri taşımaktadır.

Resim 8. M.S. 231-250 yılları arasına tarihlenen Magerius Mozaiği (Tunus/El Cem Kenti).

Mozaik'te yer alan diyalog şöyle başlamaktadır[329]:

Magerius! Magerius!

(Bir uçtan diğer uca haberci tarafından) duyrulur:

Beyefendiler, madem Telegenii sizin favoriniz, o halde her bir leopar karşılığında onlara beş yüz dinar (iki bin Sesters) verin.

Betimlemedeki ayrıntıdan anlaşıldığı kadarıyla Magerius, her *avcı* (*venator*) için öngörülen paranın iki katını (bin *denarii*) vererek hayırseverliğini ve şöhretini göstermek istemiştir. Avcıların ödülleri

---

328 Zettler 2000: 33-34; Gabucci 2001: 66; Futrell 2006: 50.

329 Dunbabin 1978: 67-69; Beschaouch 1966: 134-157; Roueché 1993: 74; Zettler 2000: 33-34; Wiedemann 2001: 66; Gabucci 2001: 66; Ariès-Duby 2002: 129-131; Futrell 2006: 50, fig. 1; Meijer 2008: 107.

bir kişinin taşıdığı tepsi içerisinde sunulmuş olup, yanında ise uzun bir cümle yazılıdır:

İlan alkışlandı: Senin düzenlemiş olduğun gladyatör oyunları [munus] ileride [munus] düzenleyecek olanlara örnek olsun. Yaptığın ödemenin büyüklüğü her yerde yankılansın, daha önceki destekçiler de duysun. Kim, şimdiye kadar böyle bir gösteri düzenlemiş? Tıpkı quaestor'lerinki gibi, masrafları kendi cebinden karşılayarak munus düzenleyeceksin. Gün senin günündür. Zengin ve güçlü buna denir işte! Artık gece oldu. Telegenii, keseler dolusu parayla gösteriden ayrılsın.

Diyolog biçiminde yazılmış cümlede haberci tarafından dile getirilen *Telegenii*'ye yardım talebi, Magerius tarafından fazlasıyla yerine getirilmiş görünmektedir. O nedenle övünç dolu sözlerle mükâfatlandırılmıştır. Öldürülen hayvanların ücreti ve dövüşçülerin ödülleri Magerius tarafından karşılanmıştır. *Telegenii*, uluslararası avcılık derneğine kayıtlı üyelerden oluşmaktaydı.[330] Derneğin faaliyetleri ve üyeleri, Afrika'nın birçok kentinde bilinmekteydi. Dövüşçülerin tümü bu derneğin resmi üyeleriydi. Günümüzdeki sendikalara benzer yapıda olan *Telegenii* ve üyelerinin kendilerine has sembolleri ve standart aidiyet numaraları vardı. Grup üyelerinin adlarının yanında her zaman sembol olarak kullanmış oldukları üç ağızlı dirgen şeklindeki silahları yer almaktaydı.[331] Derneğin koruyucu tanrısı Dionysos idi. Bu tarz derneklere üye olan kişiler hayvan tedarikinde ve vahşi hayvan gösterilerinde dövüşçü olarak sorumluluk almaktaydılar. Bu tarz derneklerin bazıları *Telegenii* örneğinde olduğu gibi uluslararası, bazıları da bölgesel nitelikteydi. Yeterince ayrıntılı olmasa da, yazıtlardan bu tarz dernek üyelerine ilişkin önemli bilgiler elde etmekteyiz. Ele geçen çok sayıdaki mezar kitabelerinde dövüşçülerin isimleri ve sembolleri kısa bir biçimde yazılmıştır. *Telegenii nika*! (Telegeniler yensin!) veya *Perexi nika*! (zafer Perexilerin olsun!) gibi kısa ifadelere sık rastlamaktayız.[332]

---

330 Beschaouch 1966: 134-157; Dunbabin 1978: 67-70; Brown 1992: 198-200; Wiedemann 2001: 66; Ariès-Duby 2002: 129-131.

331 Roueché 1993: 75.

332 Roueché 1993: 75; *Usarii*ler (ayı avcıları) için bk. Gabucci 2001: 65; Bomgardner 2000: 212.

Her ne olursa olsun M.S. 3. yüzyıldan itibaren hayvan tedarikinde ciddi sıkıntıların yaşandığını ve buna paralel olarak fiyatların artmış olduğunu kabul etmeliyiz. İmparator Diocletianus'un getirmiş olduğu yeni fiyat sabitleme kararnamesinde vahşi hayvanlara ilişkin önemli düzenlemeler mevcuttur. Listede yer alan av hayvanlarından bazılarının fiyatı aşağıda sıralanmıştır:

-Aslan: 125.000-150.000 dinar.

-Dişi aslan: 100.000-125.000 dinar.

-Leopar: 70.000 dinar.

-Ayı: 20.000-25.000 dinar.

-Devekuşu: 5.000 dinar.

-Yaban domuzu: 4000-6000 dinar.

-Geyik: 2.000-3.000 dinar.

-Yaban eşeği: 5.000 dinar.

III. BÖLÜM

Sosyal Rant Grubu Olarak Gladyatörler ve Arena

A. Gladyatörler ve Organizatörler

Yeterli parası olan her vatandaş, Roma'da ve imparatorluğun sınırlarının uzanmış olduğu geniş coğrafyadaki önemli kent merkezlerinde gladyatör oyunu düzenleyebilme şansına sahip görünmekteydi. Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarına kadar zengin her Romalı vatandaşın, ölen aile bireylerinin anısını yaşatmak için düzenleyebildiği oyunlar, Cumhuriyet'in yavaş yavaş İmparatorluğa dönüşmesinin ardından, başta *senatus*un, sonraları da büyük oranda imparatorların kontrolü altına girerek tamamıyla politize olmuştur. Bu nedenle, daha M.Ö. 46 yılında yayımlanan bir yasayla (*lex Iulia*), gladyatör oyunu düzenleyecek kişilerin kamu görevine seçilebilecek nitelikler taşıyor olmaları zorunluluğu getirilmiştir.[333] Bununla birlikte, zaman geçtikçe oyun düzenleyecek kişinin, standart üstü bir servete sahip olması, zorunlu bir hal almıştır. Bu durumu anlamak hiç de zor değildir, çünkü gladyatör oyunu düzenlemek için gerekli olan belirli sayıda dövüşçünün satın alınarak ya da kiralama yöntemiyle elde edilmesi; bunların bir dövüş okulunda ve hocalar gözetiminde belirli bir süre eğitilmesi; tüm bu organizasyonların eksiksiz yapılması için deneyimli personel ihtiyacı ve son olarak oyunlar sırasında veya sonrasında ayak takımına verilmesi gelenek haline gelmiş olan pahalı ziyafetler, oldukça yüksek maliyetleri olan işlerdi. O nedenle, bu tür organizasyonları yapacak kişilerin büyük bir servete sahip olmaları zorunlu hale gelmişti. Tüm bunlar göz önüne alındığında, imparatorların gladyatör dövüşü düzenleme konusunda neden ilk sırada geldiği de kolayca anlaşılabilmektedir.

Gladyatör dövüşçüsü temin etmenin bir kaç yolu vardı. Bunlardan ilki, köle pazarlarından paraları ödenerek toplanan kişilerdi. Bu tür kişilerin, çoğu zaman hiç bir dövüş tecrübesi olmazdı. Bu nedenle, satın alındıktan sonra belirli bir süre bir kılıç öğretmeni gözetiminde tahta kılıçlarla eğitilir, eğitimlerinin sonunda ise arenalara dövüşmek üzere gönderilirlerdi. İkinci yöntem, gladyatör okullarında veya zamanla arenalarda dövüşerek yetişmiş kişilerin belirli paralar karşılığında satın alınması veya kiralanmasıydı. Kiralanan gladyatörlerden en az yarıya yakın bir kısmının öldüğü gerçeği düşünüldüğünde, fiyatların da buna bağlı olarak yükseldiği tahmin

[333] Schneider 1918: 768; André 1994: 185.

edilmektedir. Yetişmiş dövüşçülerin, satın alma yöntemiyle elde edilmesi formülü, en pahalı yollardan biri sayılmaktaydı. Çünkü başında doktoru, öğretmeni veya gözetmeni olduğu halde uzun bir eğitimden geçirilerek yetiştirilen bir dövüşçünün, sahibine maliyeti oldukça yüksekti. Bu yöntemin çoğu zaman imparatorlar tarafından benimsendiği ve seçildiği de anlaşılmaktadır. İmparatorların, bu işler için özel bir memuru görevlendirdiği, söz konusu memurun imparator adına açık artırmayla pazarlarda satılan dövüşçüleri mümkün olduğunca makul fiyatlar ölçüsünde topladığı bilinmektedir.

Cumhuriyet Dönemi'nde zengin *patrici* ailelerinin gladyatör dövüşü düzenleme konusunda kendi aralarında yaptıkları rekabet, sonraki yüzyıllarda imparator ile sayılı zenginler arasındaki rekabete bırakmıştır. Bunun en önemli nedeni, oyunların giderek artan maliyetleriydi. Bunun yanında Roma imparatorları, sonraki yıllarda oyunlarda dövüştürülecek gladyatörlerin kiralama bedellerini sabit hale getirmiş ve onların eğitmenleri ve sahipleri konumundaki kimselerden (lanistae) belirli bir vergi almaya başlamışlardır.[334] Marcus Aurelius ve L. Verus'un ülkeyi birlikte yönettikleri dönemde gladyatör oyunu düzenleyecek olan kimselerin yükümlülüklerinde belirli azaltmalara gidilmiştir. Buna bağlı olarak gladyatör yetiştiren ve onları gösterilerde kiraya veren kimselerin, daha önce *fiscus*a (imparatorun şahsi hesabı) ödedikleri vergilerin bundan böyle kaldırıldığı bilinmektedir. Mevcut vergi reformuyla amaçlanan, daha ucuz maliyete dövüşçü tedarik edilmesini sağlamaktı. Augustus tarafından sıkı kontrol altına alınan gladyatör gösterilerinin, *consul*lük ve *praetor*lük gibi önemli görevlerde bulunan kimseler tarafından, yılda iki kez ve altmış çiftle sınırlı olmak kaydıyla düzenlenebileceği belirtilmişti.[335]

Erken dönemde arenalarda boy gösteren gladyatörlerin çoğunun kanun kaçağı, savaşlarda alınmış tutsak veya kölelerden oluştuğu kaynaklar tarafından da açık bir şekilde ifade edilmektedir.[336] Arenalarda gladyatör olarak dövüştürülen kişilerin azılı katiller, savaş tutsakları ve kölelerin yanında özgür kişiler arasından da seçildiği bilinmektedir. Kendi isteğiyle gladyatör olarak arenada dövüşmek

---

334 Schneider 1918: 769-770.

335 Cass. Dio 54, 2, 4.

336 Sen. *ep*. 37, 1; Petron. *sat*. 117.

isteyen özgür kişilerin, öncelikle resmi bir sözleşmeye imza attıkları ve bunun ardından yapılan bir *yeminle* (sacramentum)[337] *sözleşme* (auctoramentum)[338] tarihinin sonuna kadar normal bir köle statüsünde ve *ludus gladiatorius*ta yaşamaya mecbur kılındıkları bilinmektedir.[339] Yeminine sadık kalmayanların akıbeti konusunda çok fazla bir bilgi olmamasına rağmen, ölümle cezalandırıldıkları tahmin edilmektedir.[340]

Bunun yanında sıradan özgür Roma vatandaşlarının, soylu aile mensuplarının ve hatta kadınların bile gladyatör olarak arenalarda dövüşmüş oldukları anlaşılmaktadır.[341] Özellikle soylu aile ve *senatus* mensubu Romalıların arenalara dövüşçü olarak çıkmaları, alınan sıkı tedbirlerle engellenmiş olsa da[342], arenalarda zaman zaman bu tür kişilere rastlamak mümkün olabilmekteydi.[343] Romalı soylu gençlerin neden böyle ölüm riski oldukça yüksek bir mesleğe ilgi duyduklarını ve doğuştan getirmiş oldukları ayrıcalıklı konumlarını bırakarak aşağı tabakadan azılı bir suçlu veya köle konumunu tercih ettiklerini anlamak pek de kolay görünmemektedir.[344] Yaşlı Seneca kendi zamanında, askerlik mesleğine uygun olmalarına rağmen orduda

---

337 *Sacramentum*, kutsal yemin olarak hem kendi rızasıyla gladyatör olanlar, hem de köle statüsündeki gladyatörler tarafından yerine getirilmesi gereken bir ritüeldi. Ayrıntılı olarak bk. Ville 1981: 246-249; Barton 1993: 14-17; Kyle 1998: 87; Meijer 2008: 49.

338 *Auctoramentum* daha ziyade *yasal kontrat* olarak anlaşılmalıdır. Kendi rızasıyla gladyatör olan özgür doğumlular *auctoramentum* imzaladıktan sonra, tıpkı diğer köleler gibi, *kutsal yemini* (sacramentum) etmek zorundaydılar. Söz konusu prosödürü yerine getiren gladyatörlerin tümüne *auctorati* denilmekteydi. Guarino 1983: 7-28; Barton 1993: 15-17; Kyle 1998: 87; Meijer 2008: 49.

339 André 1994: 152; Kyle 1998: 87-90.

340 İspanya'da *questor* olan Balbus'un, Pompeius taraftarı olan Fedius adındaki bir askeri esir alarak gladyatör okuluna verdiği ve dövüşmeye zorladığı anlaşılmaktadır. Fedius arenada para almadan iki defa dövüşmüş ve ikisini de galibiyetle sonlandırmıştı. Ardından yeminini bozunca, Balbus tarafından yakılarak ölüme mahkûm edilmiştir. Cic. *fam*. 10, 32, 3; Ville 1981: 230-231; Levick 1983: 110.

341 Meijer 2008: 49.

342 Özellikle *senatus*un yasak kararından önce İmparator Augustus'un atlı sınıfından bazı kimselerin gladyatör olarak arenaya çıkmasına izin verdiği bilinmektedir. Suet. *Aug*. 43, 3.

343 Cass. Dio 59, 10, 2.

344 Ville 1981: 246-255; Kyle 1998: 87; Wiedemann 2001: 114-115.

savaşmak yerine, kendini gladyatör okuluna yazdırarak dövüş eğitimi alan Romalı gençlerden söz etmektedir. Ona göre, bu gençleri böylesi bir yola iten temel etken, yirmi veya yirmi beş yıl orduda çalışarak her an ölümle burun buruna kalmaktansa, bir kaç yılla sınırlı arena riskini göze almanın daha mantıklı olduğu düşüncesidir.[345] Burada anlatılanlar doğru olsa bile, tek nedenin bu olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü *consul*lük yapmış kişilerden imparatorlara[346] kadar her kademeden önemli kişilerin, bu oyunlara askerlik kaygısı olmaksızın ilgi duymaları, daha karmaşık ve birden fazla etkenin rol oynadığına işaret etmektedir. Cassius Dio, İmparator Caligula'nın idaresi döneminde atlı sınıfından yirmi altı kişinin *senatus* kararıyla gladyatör dövüşü yapmakla cezalandırıldığını, bunlardan bazılarının dövüş için *gladyatör okulların*da (ludi) sıkı bir eğitim aldığını, bazılarının ise bunu umursamayarak servetlerini bir an önce tüketme yolunu seçtiklerini ifade etmektedir.[347] Bu kayıt bize, arenada da olsa bazı kişilerin hayatta kalmak için mücadele ettiklerini, bazı kimselerin ise kendilerini, muhtemelen dövüş konusunda fiziksel ve ruhsal açıdan yetersiz görüp, ömürlerinin son günlerini safahatla geçirme gayreti içerisine girdiklerini göstermektedir.

---

345 Sen. *contr.* 10, 4, 18.

346 Commodus, arenaya gladyatör olarak çıkan ilk İmparator olma unvanını kazanmıştır. Fakat burada İmparatorun gerçek gladyatör silahlarıyla değil, sembolik bir *tahta kılıçla* (rudis) ve sadece gösteri amaçlı olarak arenaya çıkmış olduğu bilinmektedir. Commodus'un arenaya çıktığı anda halkın amfitiyatroyu terk etmek zorunda olduğu ve bu seremoninin asıl amacının, amfitiyatronun zafer şöhretinin İmparatora kazandırılması olmuş olduğu kaynaklar tarafından aktarılmaktadır. Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. Cass. Dio 72, 17, 2; 72, 20, 2; 72, 23, 3; Hopkins 1983: 11-12.

347 Cass. Dio 59, 10, 2; Pietsch 2002: 12.

Resim 9. Batı Anadolu'nun genelinde yaygın olarak yapıldığı bilinen boğa ve diğer vahşi hayvan dövüşlerini anlatan bir rölyef. Rölyefte görülen hörgüçlü boğalar *bos taurus zebu* olarak tanıdığımız Hint kökenli bir türdür ve Karia Bölgesi'ndeki çiftliklerde özel olarak üretilmekteydi (krş. Resim 2, 6, 7). Aphrodisias'ta bulunan ve Epiphanios adlı *boğa yetiştiricisi*ne (taurotrophos) ait olan bir onur yazıtı (bk. Roueché 1993: 73, no. 44), bu hayvanların dövüşlerde kullanılmak üzere yetiştirildiğini ortaya koymaktadır. Yukarıdaki sahne İspanya'daki boğa güreşlerini ve matadorları hatırlatmaktadır. Sağ tarafının kırık olduğu anlaşılan rölyef, iki farklı sahneden oluşmaktadır. Üst sıradaki sahne iki *dövüşçüyü* (venatores) farklı türde hayvanlara karşı mücadele ederken betimlemiştir. Rölyefin sol üst köşesinde sahne bir ayıya karşı mücadele eden dövüşçüyü tavir etmektedir. Miğferinin olmadığı gözlenen dövüşçünün sol kolunda *bandajlar* (fasciae) ve koruyucu *zırh* (manica) bulunmaktadır. Genellikle gladyatörler tarafından kullanılan bu tarz kol zırhı *venator*un omuzuna meşin bir sırımla tutturulmuştur. Kısa bir *peştamal* (subligaculum) giymiş olan dövüşçünün sağ elinde bir *kılıç* (gladius) bulunmaktadır. Onun karşısında ise, ayakları üzerine kalkarak saldırıya geçmiş olan bir ayı betimlenmiştir. Üst sıradaki ikinci sahne, tam teçhizatlı bir *venator*u hörgüçlü bir boğaya karşı dövüşürken göstermektedir. Sol elinde bir *kalkan* (scutum) bulunan dövüşçü, sağ elindeki kılıcı boğanın hörgücüne saplamıştır. Sağ üst köşede ise bir boğanın arka ayakları ve kuyruk kısmı görülmektedir. Sol alt köşedeki sahne, vücuduna *mızrak* (hasta) isabet eden bir boğayı acıyla kıvranırken betimlemişitr. Onun arkasında yer alan sahne yaban domuzunun saldırısına uğrayan bir ayıyı betimlemektedir. Sağ alt köşede ise yaban domuzunu kovalayan bir boğa görülmektedir. (Bergama Müzesi).

B. Dövüş ve Gösteri Merkezleri

Gladyatör dövüşlerinin gerçekleştirilebilmesi belirli bir alt yapının kurulmuş olmasını veya var olan yapıya ilişkin sorunların çözülmüş olmasını gerektiriyordu. Erken dönemlerde Roma'daki bir kaç büyük meydanda sergilenen gösterilere halkın ilgisi artınca, daha büyük gösteri merkezlerine yönelim kaçınılmaz olmuştur. Nitekim Roma'da gladyatör dövüşlerinin ve vahşi hayvan gösterilerinin sergilendiği alanlar, esas olarak bu işler için tasarlanmamıştı. *Campus Martius*, *circus maximus* ve *forum Romanum*da yapılan ilk gladyatör dövüşleri için, portatif ahşap tribünlerin kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır.[348] Roma'da ahşap tribün inşası oldukça yaygın bir şekilde uygulanmış olmasına rağmen, kısa ömürlü ve yeterince güvenli olmaması nedeniyle daha sonraları bundan vazgeçilmiştir. Bundan sonra hem Roma'da hem de bağlı eyaletlerde devasa ve kalıcı taş amfitiyatroların inşa edilmeye başlandığını görmekteyiz.

Roma'da düzenlenen ilk gösteriler ahşap tribünler üzerinde izlenmekteydi. Roma'da en erken ahşap tiyatro, M. Aemilius Lepidus tarafından, M.Ö. 179 yılında inşa ettirilmiştir.[349] Söz konusu tiyatronun ön tarafına M.Ö. 174 yılında, *aedil* ve *praetor*ların gösterileri kontrol edebilmeleri maksadıyla ekstra bir bölüm eklenmiştir.[350] Ahşap amfitiyatroların çoğu kalıcı değildi. Gösterilerden birkaç gün önce hazırlanan tribünler, oyunların sona ermesinin hemen ardından tekrar yerlerinden sökülerek kaldırılırdı. Ahşap tribünlerin inşasında kullanılan tahtalar muhtemelen birkaç kez üst üste kullanılabilmekteydi. Bu tarz ahşap amfitiyatrolar *spectacula* olarak adlandırılmıştır.[351] Eldeki tüm veriler, taş yapıların proto tipi olarak adlandırılan ahşap amfitiyatroların, ilk kez *forum Romanum*da doğmuş olduğuna işaret etmektedir.[352]

---

[348] Cicero, kendi zamanında *forum*da kurulan ahşap amfitiyatroyu ayrıntılı bir şekilde tarif etmiştir. Bu tip ahşap konstrüksiyonların, daha sonraki anıtsal yapıların oluşmasına ilham kaynağı olduğu düşünülmektedir. Wiedemann 2001: 30-35; Welch 2007: 42-72.

[349] Welch 2007: 59

[350] Liv. 41, 27, 6.

[351] Welch 2007: 43-58.

[352] Welch 2007: 71.

Plutarchos, M.Ö. 123 yılında *forum Romanum*da geçici olarak kurulan oval ahşap bir amfitiyatrodan söz etmektedir.[353] Söz konusu amfitiyatroya Romalı memurlar tarafından kiraya verilmek amacıyla eklenen ahşap koltuklar, daha sonra Gaius Gracchus tarafından halkın hizmetine parasız olarak sunulmuştur.[354] M.Ö. 65 yılında L. Scribonius Libo tarafından düzenlenen oyunlarda kullanılan ahşap tiyatroya, Ostialı Mimar Valerius tarafından çatı eklendiği görülmektedir.[355] Roma'daki ahşap tiyatroların en ünlüsü Pompeius Magnus tarafından M.Ö. 55 yılında inşa ettirilmiştir. Tacitus ahşap tiyatroların her yıl büyük paralara inşa edildiğini ve kısa bir süre sonra yeniden ortadan kaldırılmasının ekonomik olmadığını savunmuştur.[356] Bu tarz yaklaşımlar, artık kalıcı tiyatro ve amfitiyatroların inşasının kaçınılmaz olduğuna işaret etmektedir. Her şeye rağmen içerisinde gladyatör ve vahşi hayvan temsilleri yapılabilecek nitelikte geçici ahşap amfitiyatroların inşasının devam ettiği görülmektedir. C. Scribonius Curio tarafından M.Ö. 52 yılında inşa ettirilen tiyatro-amfitiyatro formundaki devasa tesis, birbirinden bağımsız fakat istenildiğinde birleştirilebilen iki sahneli tiyatrodan oluşmakta ve bir araya geldiğinde tam bir amfitiyatroya dönüşmekteydi.[357]

Iulius Caesar tarafından M.Ö. 46 yılında *forum Romanum*da yaptırılan *ahşap amfitiyatro* (spectacula) oval biçimde inşa edilmiş olup, daha çok vahşi hayvan ve gladyatör dövüşleri için tasarlanmıştır.[358] Amfitiyatronun sahnesi olmadığı için gösteriler oval tesisin her noktasından aynı şekilde görülebilmekteydi.[359] Roma halkı *forum*daki amfitiyatroda ilk kez Caesar vasıtasıyla vahşi hayvan dövüşleri seyretme fırsatı elde etmiştir.[360] Caesar'dan önce *forum*da

---

353 Plut. *G. Gracch.* 12, 3.

354 Welch 2007: 50.

355 Plin. *nat.* 36, 24, 101.

356 Tac. *ann.* 14, 21.

357 Plin. *nat.* 36, 24, 117; Welch 2007: 62-63.

358 Suet. *Caes.* 37; Ville 1981: 70; Golvin 1988: 48-49; Wiseman 1990: 245-247; Welch 2007: 41-42.

359 Suet. *Caes.* 39; Cass. Dio 43, 22-23; Welch 2007: 42.

360 *Forum*da *venatio* düzenlendiğine dair en erken belge, Caesar'ın M.Ö. 46 yılındaki zafer kutlamalarıydı. Suet. *Caes.* 39; Welch 2007: 41-42, 44- 45.

venatio düzenlendiğine dair hiç bir belge yoktur.[361] Nitekim *forum*, daha çok gladyatör dövüşleri için tercih edilen bir mekân olma özelliğine sahipti.[362] Dönemin çağdaş yazarlarından M. Tullius Cicero, *pro Sestio* adlı savunma yazısında (M.Ö 54), *forum*da gladyatör dövüşlerinin yapılabilmesi için alınan tedbirlere ilişkin ayrıntıları vermiştir.[363] Bu anlatılar ışığında *forum*da kurulan *spectacula*nın teknik özelliklerine ilişkin önemli bilgiler elde edebilmekteyiz. Tesis, koruma duvarları, güvenlik bariyeri, alttan tünelle geçilen gizli yolları, farklı noktalardaki seyirci ve protokol girişleriyle oldukça profesyonel bir anlayışla tasarlanmıştır. Bu tarz tahta platformlar genellikle binlerce büyük kalasın kullanıldığı destekler üzerine oturmaktaydı. Yapının ağırlığı tüm destek direklerine orantılı bir şekilde dağıtılırdı. Amfitiyatrodaki giriş-çıkışlar, merdivenler, arena duvarı ve güvenlik bariyerleri, ağ ve trabzan gibi teknik konular için yüzlerce maragozun görevlendirilmiş olduğu tahmin edilmektedir.[364]

Caesar'ın M.Ö. 46 yılında inşa ettirmiş olduğu ahşap amfitiyatro, hem vahşi hayvan gösterilerinin, hem de gladyatör dövüşlerinin yapılabilmesine olanak sağlamaktaydı.[365] Arenanın kapasitesine ilişkin hiç bir bilgi mevcut değildir.[366] Strabon, *forum*un *venatio* gösterileri için kullanıldığına bizzat şahit olduğunu bildirmiştir.[367] Aynı mekân Augustus tarfından da kısa süreliğine *venatio* için kullanılmıştır.[368] *Venatio*, Nero zamanına kadar genellikle *circus maximus*ta düzenlenmeye devam etmiştir.[369] Antik yazarlar, Caesar'ın bu oyunlar sırasında *forum Romanum*un tamamını branda ile kapatmış olduğunu ve yeni ilaveler yaptığını bildirmektedirler.[370]

---

361 Welch 2007: 44.

362 En erken gladyatör dövüşlerinin M.Ö. 216 yılında yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Liv. 23, 30, 15; Welch 2007: 45.

363 Cic. *Sest.* 124-126; Welch 2007: 38.

364 Adam 1984: 91-109; Welch 2007: 57.

365 Cass. Dio 43, 22, 4.

366 Wiedemann 1997: 119-120; Welch 2007: 45.

367 Strab. 6, 2, 6.

368 Aug. *res Gest.* 22.

369 Liv. 41, 27, 6; Suet. *Claud.* 21; Plin. *nat.* 8, 21.

370 Plin. *nat.* 19, 23; Cass. Dio 43, 24, 2; Val. Max. 2, 4, 6; Ville 1981: 51-56, 123-126; Humphrey 1986: 71; Welch 2007: 42.

Ahşap konstrüksüyonlar, İmparatorluk Dönemi'nin ilk yüzyılında da kullanılmaya devam etmiştir. Nero, *campus Martius*ta büyük bir *spectacula* kurdurmuş ve bizzat sahnenin üst kısmından oyunları seyretmiştir.[371] Cumhuriyet Dönemi'nde birçok ahşap tiyatronun yapımına devam edilmiştir.[372] Bu tip tesisler her yıl çok sayıda festivalin düzenlendiği Roma için hayati öneme sahipti.[373] Roma'daki *forum*da geçici olarak kurulan ahşap *spectacula*, gladyatör ve vahşi hayvan gösterileri için M.Ö. 1. yüzyılın sonlarına kadar hizmet vermiştir.[374] *Forum*un ahşap oturma yerlerinin yaklaşık 15.000 kişi kapasiteli olduğu tahmin edilmektedir.[375] Roma'nın nüfusu M.Ö. 2. y.y. başlarında tahmini 200.000 kişi, M.Ö. 130 yılında 500.000, Augustus zamanında ise 1.000.000 kişiye yaklaşmıştır.[376] Nüfusu bu denli hızlı artan bir başkentte, 15.000 kişilik şov merkezinin yetersizliği açıktır.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, Cumhuriyet'in sonlarına doğru Roma'daki oyun ve gösteri alanlarının halkın talebine cevap veremediği anlaşılmaktadır. Roma'da ve imparatorluğun genelinde yaşanan hızlı nüfus artışı anıtsal taş yapılara olan ihtiyacı tetiklemiştir. Bu tarz yapılara duyulan gereksinim doğrultusunda, imparatorluğun her yanında yeni tiyatro veya amfitiyatrolar yükselmeye başlamıştır. Yeni inşa edilenlerin hemen hepsi anıtsal taş yapılardı ve pahalı mermerlerle ve sütunlarla donatılmıştı. Büyük çoğunluğunun mimari tasarımlarında *forum Romanum*daki ahşap amfitiyatro örnek alınmıştır.[377] Ahşap amfitiyatroların eskisi kadar rağbet görmediği bu dönemde Roma'daki ilk taş yapı Statilius Taurus tarafından inşa ettirilmiştir.[378] Fakat bu yapının M.S. 64 yılındaki yangın felaketine kurban gittiği anlaşılmaktadır.[379] Tasarım açısından daha sonraki amfitiyatrolara ilham kaynağı olan Statilius Taurus Amfitiyatrosu'nun

---

371 Suet. *Nero* 12.

372 Vitr. 5, 5, 7-8; Welch 2007: 59.

373 Welch 2007: 58-59.

374 Welch 2007: 52-53.

375 Welch 2007: 53-54.

376 Morley 1996: 32-39.

377 Welch 2007: 72.

378 Suet. *Aug*. 29.

379 Welch 2007: 130; Wiedemann 32; Meijer 2008: 84.

yangında yok olması nedeniyle, başkent kalıcı bir amfitiyatrodan uzun bir süre yoksun kalmıştır.[380] İmparator Nero'nun M.S. 57 yılında *campus Martius*ta yaptırmış olduğu taş temelli yarı ahşap amfitiyatrodan herhangi bir kalıntı günümüze ulaşamamıştır.[381] Nero zamanında yaşamış olan şair Calpirnius Siculus, amfitiyatroya ilişkin ayrıntılı bilgi vermektedir.[382]

Resim 10. Pompeii Amfitiyatrosu. Sulla'nın veteranları tarafından yaptırılan İtalya'daki taş amfitiyatroların bilinen en eski örnegidir.

İtalya Yarımadası'ndaki amfitiyatrolar arasında günümüze kadar gelebilmeyi başarmış en güzel örnek Campania Bölgesi'ndeki Pompeii kentindedir.[383] Sulla'nın veteranları tarafından finanse edilen Pompeii'deki amfitiyatro, İtalya'daki taş yapıların en eskisidir.[384] Belki de bu nedenle Roma'daki amfitiyatroların Campania icadı olduğu ileri sürülmektedir.[385] Gladyatör oyunlarının M.Ö. 4. yüzyıldan

---

380 Welch 2007: 128.

381 Tac. *ann.* 13, 31; Suet. *Nero* 12; *LTUR* I, 36; Plin. *nat.* 19, 24; 16, 200; Welch 2007: 130.

382 Calp. *ecl.* 7, 23-24.

383 Ayrıntılı olarak bk. Welch 2007: 71-89.

384 Welch 2007: 72.

385 Welch 2007: 72.

itibaren Campania'da sevilen bir gösteri türü olarak yapıldığının bilinmesi, amfitiyatroların ortaya çıkışının daha erken dönemlere tarihlendirilebileceği izlenimi uyandırmaktadır.

Resim 11. M.Ö. 70 yılında G. Quinctius ve M. Porcius tarafından inşaa ettirilen *Pompeii Amfitiyatrosu*'nun genel görünümü (Cooley-Cooley 2004: 62'den).

Biri batı girişi yakınında, diğeri doğu girişinde bulunan aynı içerikli iki yazıt, amfitiyatronun Gaius Quinctius Valgus ve Marcus Porcius tarafından M.Ö. 70 yılında inşa ettirildiğini doğrulamaktadır.[386] Yazıt, bu kişilerin kentin ileri gelenlerinden olduğunu ve üst düzey memuriyetlerde bulunduklarını belirtmektedir. Bunlar amfitiyatronun inşa masraflarını, hiçbir kamu yardımı almadan, kendi ceplerinden karşılamışlardır.[387] Bu dönemde inşa

386 *CIL* 10, 852 [= *ILS* 5627].

387 Welch 2007: 76.

edilen amfitiyatrolar *spectacula* olarak adlandırılmış, *amphitheatrum* sözcüğü ise ilk olarak Augustus Dönemi'nde kullanılmıştır.[388]

İtalya'daki benzerleri arasında en iyi korunmuş olan Pompeii amfiriyatrosunun şekli oval, uzun ekseni 140 m., kısa ekseni 105 m. olup, podyum kullanım alanı 67 x 35 metre civarındadır.[389] Arenaya yakın oturma sıraları, kazılarak elde edilen toprak zemine oturtulmuştur. Amfitiyatro yaklaşık 20.000 kişiye hizmet verebilmekteydi.[390] Pompeii Amfitiyatrosu'nda M.S. 59 yılında düzenlenen gladyatör oyunları sırasında (Resim 11), komşu kent Nuceria'dan gelen seyircilerle yerli halk arasındaki kanlı kavgayı Tacitus bildirmektedir.[391] Bunun üzerine İmparator Nero, Pompeii kentinde düzenlenen her türlü gösteriye on yıllık yasak getirmiştir.[392] M.S. 62 yılında meydana gelen depremden çok fazla hasar görmediği anlaşılan amfitiyatro[393], esas olarak M.S. 79 yılında Vezüv'ün kızgın lavlarına yenilmiştir. Uzun yüzyıllar boyunca lavlar altında bozulmadan kalan amfitiyatro, araştırmacılara inanılmaz detaylar sunmaktadır. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk taş yapısının Pompeii'de yapılmış olması tesadüf değildir. Muhtemelen Sulla'nın emekli askerlerini yerleştirdiği kentte gladyatör dövüşlerine karşı yoğun bir ilgi vardı.[394] Nitekim emekliliğine kadar, sadece savaşmış veya kılıç eğitimi almış askerlerin bu aşamadan sonraki eglenceleri arasında en sevilen gösterinin gladyatör dövüşleri olması şaşırtıcı değildir. Hatta amfitiyatronun inşa sorumluluğunu da veteranların üstlenmiş olması durumu yeterince açıklamaktadır.[395]

---

388 Vitr. 1, 7, 1; Welch 2007: 76.

389 Welch 2007: 74; Meijer 2008: 85'de ölçüler biraz da olsa farklıdır.

390 Tac. *ann*. 14, 17.

391 Tac. *ann*. 14, 17.

392 André 1994: 208-209; Cooley-Cooley 2004: 62-63.

393 Tac. *ann*. 15, 22.

394 Welch 2007: 82.

395 Welch 2007: 94.

C. Flavium Amphitheatrum/Colosseum

Augustus'tan itibaren başlayan taş yapı çılgınlığı, imparatorluk sınırları içerisinde kalan bütün bölgelerde devam ettirilmiştir. *Flavium amphitheatrum* (Flavius Amfitiyatrosu) olarak bilinen Roma dünyasının gelmiş geçmiş en büyük gösteri merkezinin yapımına Vespasianus (M.S. 69-79) zamanında başlanmış, M.S. 80 yılında Titus (79-81) tarafından bitirilmiştir.[396] Ampfitiyatronun adak yazıtında şunlar yazılıdır[397]:

I[mp(erator)] T(itus) Caes(ar) Vespasi[anus Aug(ustus)]/ amphitheatru[m novum (?)/ [ex] manubi(i)s (vac.) [fieri iussit (?)]

İmparator Titus Caesar Vespasianus Augustus yeni amfitiyatroyu savaşın kazancıyla yaptırdı.

Yapımı tam olarak on yıl süren amfitiyatronun mimari aksamlarında zaman zaman değişiklikler yapılmıştır. Yıllarca süren inşaatta yüz binlerce köle yanında, Yahudi savaş esirlerinin de çalıştırılmış olduğu tahmin edilmektedir. Antik kaynaklarda *flavium amphitheatrum* olarak bilinen yapı (Resim 12), Ortaçağ'dan (8. y.y.) itibaren *colosseum* olarak anılmaya başlanmıştır.[398] Amfitiyatro eski bir göl çanağı üzerine ve bir zamanlar Nero'nun *Domus Aurea* adıyla bilinen anıtsal sarayının bulunduğu bölgeye inşa edilmiştir.[399] Bu sarayda Nero'nun devasa bir *tunç heykeli* (colossus Neronis) yer almaktaydı ve buna izafeten amfitiyatro, *colosseum* olarak adlandırılmıştır.[400] İmparator Titus amfitiyatronun açılışını yüz günlük görkemli şölenlerle kutlamıştır.[401] Oldukça büyük paralar harcanarak düzenlenen şölen programında, vahşi hayvan gösterileri ve gladyatör oyunları en başta gelmekteydi.[402] Bunun dışında ağır suçluların vahşi hayvanlara atılarak infaz edilmesi ve *deniz savaşları* (naumachiae) da

---

396 Gross 1979: 568-569; Golvin 1988: 173-180; Darwall-Smith 1996: 76-90; Welch 2007: 128-162.

397 Welch 2007: 161.

398 Futrell 2006: 62; Welch 2007: 131; Meijer 2008: 87.

399 Futrell 2006: 62; Meijer 2008: 87-88.

400 Mart. *epig.* 2.

401 Kyle 1995: 184; Futrell 2006: 63; Welch 2007: 131, 145.

402 Cassiod. *var.* 5, 42.

sahnelenmiştir.[403] Açılış şölenleri sırasında yaklaşık 5.000 vahşi hayvanın bir günde avlandığı kaydedilmiştir.[404] Yerli halk yanında İtalya dışından pek çok yabancı da açılış törenlerini seyretmiştir. Amfitiyatronun açılışında hazır bulunmuş olan dönemin ünlü şairi Martialis, sergilenen görkemli törenleri ve yapıyı ayrıntılarıyla anlatmıştır.[405]

Resim 12. Palatium ve Esquilin arasındaki arazi üzerine kurulan tesisin yapımına İmparator Vespasianus tarafından başlanan ve Titus tarafından M.S. 80 yılında bitirilen Roma'daki *Colosseum/Flavium Amphitheatrum*. Seyirci kapasitesi yaklaşık olarak 50.000 kişiliktir.

Cassiodorus, *colosseum*un (Resim 12, 13) iki Yunan tiyatrosunun karşılıklı olarak bir araya getirilmesinden oluştuğunu, bu nedenle amfitiyatro olarak adlandırıldığını belirtmiştir.[406] Ona göre arenanın yumurta görünümlü oval yapısı seyircilere ergonomik bir seyir imkânı sunmaktaydı. Tam olarak 188 x 156 m. büyüklüğündeki *colosseum*, yaklaşık 50.000 kişiye seyir imkânı verebilecek kapasitedeydi.[407]

---

403 Suet. *Titus* 7; Cass. Dio 66, 25; Welch 2007: 131.

404 Suet. *Titus* 7.

405 Mart. *epig.* 2, 23-24.

406 Cassiod. *var.* 5, 42.

407 Wiedemann 2001: 32; Futrell 2006: 62; Welch 2007: 131; Meijer 2008: 90.

Antik kaynakların *colosseum*un kapasitesine ilişkin verdikleri 80.000–90.000 rakamının abartılı olduğu, yapılan modern araştırmalardan anlaşılmaktadır.[408] Dış duvarının çevre uzunluğu 527 m., boyutları 80 x 45 m. olan tesis, toplam 3600 metre karelik bir arenaya sahiptir.[409] Arena, yaklaşık 4 metrelik bir duvarla seyirci tirübünlerinden ayrılmıştır.[410] Amfitiyatronun altında labirent gibi çok sayıda oda inşa edilmiştir. Buralarda muhtemelen arenaya çıkacakları saati bekleyen binlerce vahşi hayvan aynı anda tutulabilmekteydi. Odalar arasındaki 55 santimetrelik dar koridorların üzerinden düzenli aralıklarla arenaya doğrudan çıkışlar vardı. Bodrumdaki odalarda tutulan vahşi hayvanlar insan gücüyle çalışan asansörlere bindirilerek arenaya bırakılmaktaydı.

Çok amaçlı olarak tasarlanmış yapının içerisinde *gladyatör oyunları* (munera), her türden *vahşi hayvan dövüşleri* (venationes), *temsili deniz savaşları* (naumachia), cinayet suçlularının *kılıçla idamı* (ad gladium), aşağı tabakadan suçluların *vahşi hayvanlara atılması* (ad bestias), *çarmıha gerilmesi* (crucifixo) veya *yakılması* (ad flammas) gibi her türlü aktivite ve infazlar gerçekleştirilmekteydi. *Colosseum*, tam anlamıyla Roma'nın büyüklüğüne eşdeğer ölçüde tasarlanmış bir yapıydı. Oldukça karmaşık ve çok amaçlı bir mimariye sahip olan yapı, içerisinde her türlü oyunun sergilenebildiği, çok katlı bir şov merkeziydi. *Colosseum*un (Resim 13) altında her türlü vahşi hayvanın, azılı suçluların veya dövüşçülerin arenaya çıkarılmadan önce tutuldukları, çok sayıda güvenli bölmeler mevcuttu. Amfitiyatronun içerisinde hastane, silah deposu ve görevli personel için ayrılmış çok sayıda oda bulunmaktaydı.[411] Bunun dışında olumsuz hava koşullarında amfitiyatronun üzerine gerilen tenteden ve güvenlikten sorumlu askerlerin kullandığı barakalar vardı.[412]

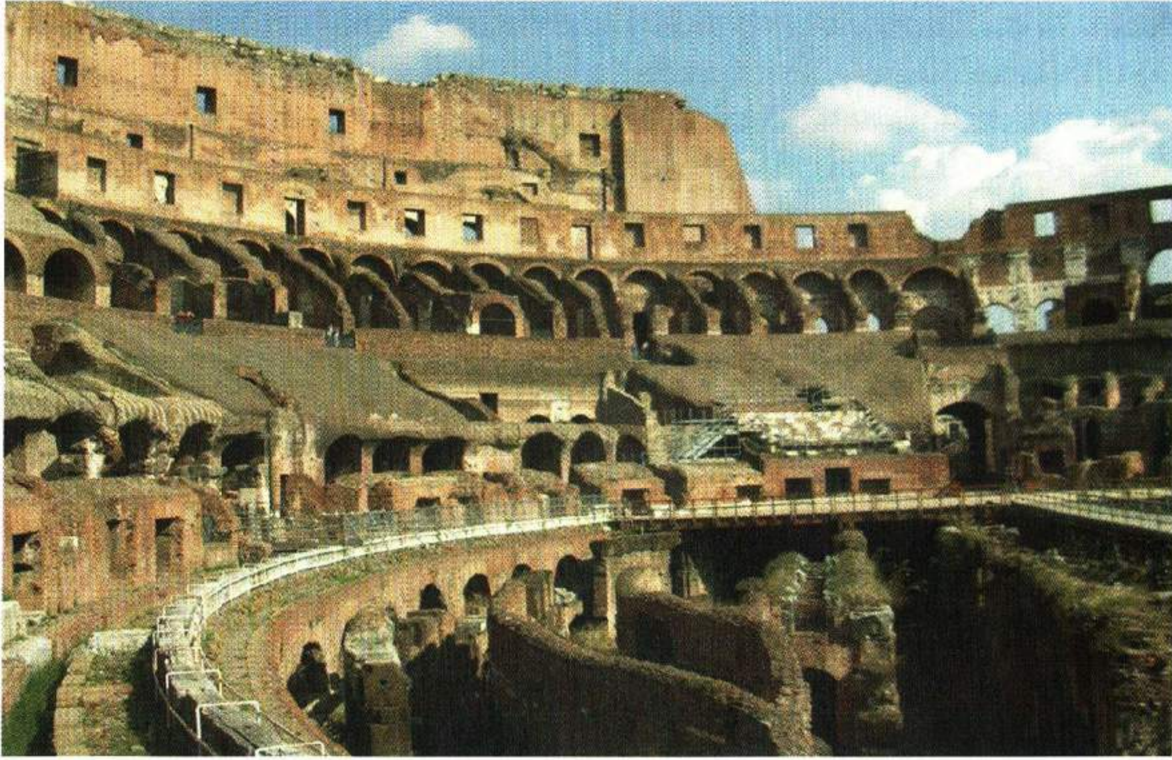
408 Cass. Dio 66, 25; Suet. *Titus* 7; Mart. *epig*. 1, 7-8.

409 Wiedemann 2001: 32-33; Welch 2007: 131; Meijer 2008: 90.

410 Wiedemann 2001: 32; Welch 2007: 131; Meijer 2008: 90.

411 Welch 2007: 131.

412 Welch 2007: 131.

Resim 13. *Colosseum*un ayakta kalan duvar, tribün ve arena kalıntılarının bugünkü durumu. Arenanın altındaki labirent benzeri yapı kalıntıları vahşi hayvan ve gladyatörlerin dövüş öncesi tutulduğu odalardı. Oyunlar başlamadan kısa bir süre önce getirilen hayvanlar bu odalardaki kafeslerde tutulmaktaydı.

Binlerce kişilik oturma kapasitesine sahip tesiste, seyircilerin tüm temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek lüks ve konforun gözetildiği anlaşılmaktadır. Gladyatör dövüşleri, vahşi hayvan gösterileri ve diğer aktiviteler için *colosseum*u mesken tutan organizatörler, seyircilerin rahat etmesi için hiçbir ayrıntıyı atlamamışlardır. Buna rağmen, günümüzdeki gibi ergonomik koltukların olmayışı, bütün gün süren gösterileri izlemeye gelen seyircilerin işinin bir hayli zor olduğunu ortaya koymaktadır.

Yaz aylarında aşırı sıcaktan, kış aylarında ise yağmurdan korunmak için oturma sıraları üzerine devasa tente veya brandaların geçirilmiş olduğu bilinmektedir.[413] Bu tarz tedbirler sadece *colosseum*da değil, aynı zamanda stadyumlar, tiyatrolar ve amfitiyatrolarda da uygulanmaktaydı. Anadolu kentlerindeki birçok stadyum ve tiyatronun basamak uçlarında görülen ve belirli aralıklarla açılmış olduğu gözlenen yuvarlak yivler bu durumu yeterince

---

413 Latince'de *velum* olarak bilinen koruyucu tente için bk. Calp. *ecl.* 7, 23-34, 69-73.

açıklamaktadır. Ahşap direklerin yerleştirilmesine imkân veren yivler, seyircileri yağmurdan ve güneşin kavurucu sıcağından korumaktaydı. Arkeolojik araştırmalar, *colosseum*un en tepesinde ve onu çepe çevre saran 240 demir direğin olduğunu ortaya koymuştur. Direklerin tepelerindeki kirişler[414], muhtemelen elverişsiz hava koşullarında tesisin üzerini örtmek için kullanılan brandaları tutmaya yarıyordu.[415] Makarayla işlediği sanılan bu sistem kötü hava koşullarında devreye girmekteydi. Muhtemelen bu işi ordu içerisinden özel bir birlik yapmaktaydı.[416]

Bütün günü *colosseum*da geçiren müdavimler için taş koltuklarda uzun süre oturmanın kolay olmadığını anlamak çok zor değildir. Bu insanların yanlarında yumuşak bir minder veya yastık taşıdıkları tahmin edilmektedir. Buna karşın imparator ve aile fertlerinin, kendi localarında ve daha rahat şartlarda gösterileri izledikleri varsayılmaktadır. Özellikle ön sıraların, konfor ve seyir zevki açısından, üst sıralara nazaran daha ergonomik olduğu kesindir. Bu nedenle protokol mensuplarının arenaya yakın kısımlarda oturmuş oldukları görülmektedir. Gösterilere seyirci olarak gelen kişiler genellikle biletliydi.[417] Her seyircinin elindeki *bilet*te (tessera) hangi kapıdan gireceği, ilgili kat ve koltuk numarası açık şekilde belirtilmişti.[418] İtalya'da dönemin *consul*lerinin adıyla mühürlenmiş seramik *biletler*e (*tesserae*) rastlanmıştır.[419] Hem oturulan koltuklarda, hem de seyircilerin ellerindeki biletlerde oturulacak yer ayrıntılı bir şekilde tarif edilmiştir. Tiyatro ve amfitiyatrolardaki oturma sıralarının üzerlerinde yer alan numaralar bu uygulamayı doğrulamaktadır.

İmparator ve diğer önemli konuklar için tasarlanan lüks locaların yanında, sıradan seyirci için ayrılan oturma yerleri, olağan bir mimari

---

414 *Colosseum*un farklı rekonstrüksüyonlarında bu demirler görülmektedir. Bk. Welch 2007: 140, res. 86, 89.

415 Meijer 2008: 97.

416 Welch 1999: 386-387; Welch 2007: 131.

417 Welch 2007: 78.

418 Futrell 2006: 63.

419 Ele geçen *tesserae* (biletler) en erken Sulla Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Ritschl 1878: 641-643; Buecheler 1883: 476-479; Wisdom 2003: 51; Welch 2007: 78-78.

unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.[420] Antikçağ'da seyirciler soyluluk derecelerine ve yürüttükleri görevlere uygun bir şekilde oturmaktaydılar.[421] *Colosseum*un arenaya en yakın ve en güzel yeri imparator ve aile üyelerine tahsis edilmiştir. Bunlar özel olarak inşa edilmiş kapalı VIP localarıydı.[422] İmparator locasına en yakın yerde senatörler, yüksek kamu görevlileri ve Vesta rahibeleri otururlardı. Onların üstündeki *sıralar* (ima cavea) atlı sınıfına mensup varlıklı kişiler ve taşra kentlerinden gelen belediye başkanları içindi.[423] Nero zamanında *lex Roscia* yeniden işlev kazanmış, atlı sınıfının, *circus* ve amfitiyatrolarda pleb sınıfının önündeki sıralarda oturması kesin kural haline gelmiştir.[424] Bu kural sadece Roma'daki gösteri merkezlerinde değil, tüm diğer eyaletlerde de geçerli olmuştur. Bu uygulama, atlı sınıfının sosyal hiyerarşik düzende sınıf atladığını göstermektedir.[425] Zengin Roma vartandaşlarına amfitiyatronun *orta sıraları* (media cavea) ayrılmıştır.[426] Kadınlardan önceki *sıralarda* (summa cavea) ise, daha çok yabancılar ve ayak takımından kişiler oturmaktaydı.[427] En kötü ve en üst sıraların her zaman Romalı kadınlara ayrıldığı bilinmektedir.[428] Roma ve diğer kentlerdeki amfitiyatrolarda karşılaşılaşılan bu tarz uygulamalar, kadının toplumdaki statüsüne ilişkin önemli ipuçları vermektedir.[429] Dolandırıcılar, siyah renk giyen Roma ayak takımının arasında oturmaktaydılar.[430] Puteoli'deki oyunlar sırasında yaşanan kargaşaya bizzat şahit olan Augustus,

---

420 Oyun merkezlerinin mimari yapısı ve konforuna ilişkin ayrıntı için bk. Scobie 1988: 191-243.

421 André 1994: 216.

422 Suet. *Aug.* 43.

423 Calp. *ecl.* 7,23-34, 69-73.

424 Tac. *ann.* 15, 32, 2.

425 André 1994: 215.

426 Welch 2007: 142-146; Meijer 2008: 92.

427 André 1994: 216; Welch 2007: 143; Meijer 2008: 92.

428 Calp. *ecl.* 7,23-34.

429 Roma'nın en önemli şairleri, circus, tiyatro ve amfitiyatro gibi binlerce insanın bir araya geldiği kamusal mekânların, kadınlar açısından uygunsuz olduğunu, yarı alaycı bir biçimde vurgulamışlardır. Özellikle âşıkların bu tür yerlerde daha kolay bir şekilde flört edebildikleri anlaşılmaktadır. Ovid. *ars.* 1, 97; Iuv. *sat.* 6, 69; Mart. *epig.* 2, 41.

430 Mart. *epig.* 4, 2.

amfitiyatrolardaki oturma düzenini yeniden tanzim etmiştir.[431] Cumhuriyet Dönemi boyunca oyunlarda kadın ve erkekler birlikte oturabilirlerken[432], Augustus'un almış olduğu kararla, oturma yerlerinin cinsiyete göre ayrıldığı anlaşılmaktadır.[433] Buna göre, kadınlar amfitiyatronun en üst sıralarında ve tek başlarına oturdukları takdirde, gladyatör dövüşlerini izleme olanağına sahiptiler. Erken saatlerde amfitiyatroya gelmeleri ise kesinlikle yasaktı.[434] Augustus'un oturma yerlerine ilişkin yapmış olduğu düzenlemenin esas hedefi, kadınları kötü niyetli erkeklerin tacizinden korumaktı. Onun talimatıyla amfitiyatrolardaki ilk sıraların her zaman *senator*lar için ayrıldığı bilinmektedir. *Praetor* ve *Vesta* rahibelerine karşılıklı olarak ve arenaya yakın localar tahsis ettirmiştir. Sıradan halkla askerlerin oturma yerlerini birbirinden ayırmış, yabancı elçilerin orkestrada oturmalarını ise yasaklamıştır.[435] Ayrıca gençler ve öğretmenler için de ayrıcalıklı yerler rezerve edilmiştir.

---

431 Suet. *Aug.* 44.

432 Cumhuriyet Dönemi'nde kent içerisinde ve dışında yer alan *forum Romanum, circus maximus, campus Martius* gibi primitif oyun alanlarında bu tarz bir uygulamaya gerek yoktu.

433 Suet. *Aug.* 44.

434 André 1994: 214-215.

435 Nitekim eyaletlerden veya diğer yerlerden gelen elçiler arasında azatlıların da olduğu anlaşılmıştır. Tac. *ann.* 13, 54; Suet. *Aug.* 43.

Resim 14. Anadolu'daki birçok antik kent stadyumunda görülen mimari değişikliklere, Perge'de de rastlanmaktadır. Stadyumun *sphendone* kısmı, gladyatör ve vahşi hayvan dövüşlerinin yapılabilmesi için, yaklaşık 3 metrelik bir duvarla arenaya dönüştürülmüştür.

Roma'daki *colosseum* mimari ve estetik açıdan amfitiyatroların en güzeliydi. Kendinden sonra yapılan tüm amfitiyatrolara ilham kaynağı olmuş ancak, bu büyüklükte bir yapı bir daha asla yapılamamıştır. Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde daha başka amfitiyatroların da inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan çoğunun kalıntıları bugün de görülebilmektedir. Özellikle Cumhuriyet Dönemi'nde İtalya'nın çeşitli bölgelerinde inşa edilen amfitiyatroların en tanınmış olanları şunlardı[436]: Campania'daki Puteoli, Cumae, Abella, Cales, Capua, Liternum, Teanum, Telesia, Suessa Aurunca, Abellinum, Nola ve Aeclanum; Etruria'daki Sutrium ve Ferentium; Lucania'daki Paestum amfitiyatroları. Burada adı geçen tüm amfitiyatroların mimari tasarımları ve kapasiteleri birbirine benzemektedir. Carmo/İspanya, Korint/Acheia ve Antiocheia/Suriye, El Cem/Tunus amfitiyatroları da aynı dönemde inşa edilmiş önemli yapılardı.[437]

---

436 Amfitiyatrolara ilişkin literatür ve kaynakça için bk. Welch 2007: 189-263.

437 Amfitiyatrolara ilişkin olarak bk. Golvin 1988: 180-183, 200-202, 204-205, 209-212; Bomgardner 2000: 72-106, 146-151; Welch 2007: 189-263.

Resim 15. Tunus'taki *Qudhna Amfitiyatrosu*'nun bugünkü durumu. Arenanın ortasında yer alan ince uzun boşluk altındaki kemerli girişler, vahşi hayvanların veya gladyatörlerin zeminde tutulduğu küçük odalara geçişi sağlamaktadır. Dövüşlerin başlamasıyla birlikte amfitiyatro görevlileri bu odalarda tutulan vahşi hayvan veya suçluları el yardımıyla çalışan asansörlerle arenaya çıkartırlardı.

Başlangıçta sadece Roma ve civar kentlerdeki oyunlarda boy gösteren gladyatörler, Roma'da iç savaşlar döneminin bitmesinin ardından, Anadolu'nun büyük kentlerinde de görülür olmuştur. O zamana kadar sadece sportif festivallere alışık olan Anadolu'nun ünlü kentleri, mevcut alt yapılarını, yeni tanışmış oldukları ve halk tarafından gittikçe artan bir ilgiyle izlenen gladyatör oyunlarına uygun olarak yeniden düzenlemişlerdir. Daha önceleri yalnızca sahne sanatları ve müzik yarışmalarının sergilendiği tiyatroları, yeni tanıştıkları gladyatör oyunları ve vahşi hayvan gösterileri için yeniden düzenlemişlerdir. Seyirci konforu ve güvenliğinin ön planda tutulduğu yeni mimari değişikliklere, Anadolu'nun hemen her büyük kentinde rastlamak mümkündür. Bugün için birçoğunun sağlam olan sahnelerinde, vahşi hayvan dövüşleri[438] ve gladyatör dövüşlerinin düzenlenmiş olduğu kesindir.

---

[438] Vahşi hayvanlara karşı gladyatörlerin arenalarda dövüştürüldüğü bir oyun olan *venationes*, genellikle öğleden önceye konmakta, öğlen arası idamlık suçluların infazı ve tüm öğleden sonra ise gladyatör dövüşleri yapılmaktaydı. bk. Weiler 1981: 253-261; André 1994: 153-154.

Roma'da ortaya çıkan gladyatör ve vahşi hayvan dövüşleri çok geçmeden Yunanistan ve Anadolu'da da sevilen bir organizasyon haline dönüşmüştür. Son yıllarda yapılan kapsamlı yüzey araştırmaları ve arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkarılan çok sayıdaki gladyatör stelleri ve yazıtları, bu tarz gösterilere duyulan ilgiyi anlatmaya yeterlidir. Doğu eyaletlerinde İtalya'daki ve Avrupa'daki gibi yeni amfitiyatrolar inşa etmek yerine, var olan mevcut yapılar üzerinde yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu yapıların çoğu esas olarak bu işler için inşa edilmediğinden, yeni mimari düzenlemeler kaçınılmaz olmuştur. Anadolu'daki birçok kentin stadyumu bu işler için yeniden düzenlenmiştir. İnşaat maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle başvurulan bu yolla stadyumların *sphendone* bölümleri amfitiyatroya dönüştürülmüştür. Sardes, Perge (Resim 14), Laodikeia, Aphrodisias (Resim 16) v.b. stadyumların bir bölümü aynı şekilde oval arenaya dönüştürülmüştür. *Sphendone* kısmı oval bir güvenlik duvarıyla arenaya çevrilen stadyumların, vahşi hayvan ve gladyatör dövüşleri için hazır hale getirildiği anlaşılmaktadır. Yeni mimari düzenlemelerle arenaya dönüştürülen stadyumlardaki hava hiç bir şekilde *colosseum* ve benzeri amfitiyatrolarla kıyaslanamazdı. Fakat her şeye rağmen kentlerin ihtiyacını karşılayacak yeterlilikteydi. Yeterli mali gücü olmayan kentlerde ise tiyatroların orkestra kısımlarında yeni değişiklikler yapılarak bu tarz oyunların düzenlenmesine hazır hale getirildiği görülmektedir. Kyzikos, Aphrodisias, Perge, Ephesos'taki tiyatroların bu işler için kullanılmış olduğu açıktır.[439]

---

[439] Meijer 2008: 101-102.

Resim 16. Aphrodisias Stadyumu'nun doğu ucundaki arena duvarlarının buğünkü durumu. M.S 5. yüzyılın başlarında yapılmış olan stadyumun *sphendone* kısmı, tipik bir amfitiyatroyu andırmaktadır. *Cavea*nın ilk üç sırasını kapsayan yüksek duvarlar vahşi hayvanların seyircilere zarar vermesini engellemek için inşa edilmiştir.

D. Dövüş Hazırlıkları ve Arenaya Giriş

Okulda geçen uzun bir hazırlık döneminin ardından, silah kullanma konusunda becerilerini geliştirerek dövüşe hazır hale gelen gladyatörlerin, arenaya girişlerinden önce bir takım formel seremonileri gerçekleştirmek zorunda oldukları bilinmektedir. Oyunların düzenleneceği yerin ve tarihinin belirlenmesinin ardından, tıpkı günümüzde olduğu gibi, oyunu düzenleyen kişi ve oyunlarda dövüşecek gladyatörlerin adları ve branşlarının belirtildiği bir reklâm afişi hazırlığına gidildiği anlaşılmaktadır. Dövüşlerin reklâmı, bu işler için eğitilmiş yazıcılar tarafından icra edilmekteydi. Bu kişiler oyunun yapılacağı kentin önemli cadde ve meydanlarının duvarlarına veya özel reklâm taşlarına, renkli boyalarla editörün adını ve dövüşecek gladyatörlerin kimler olduğunu belirten yazıyı yazarlardı.[440] Dövüşlere

[440] Bu tip reklâm panolarından birçoğu, arkeologlar tarafından Pompeii'de ele geçirilmiştir. Bk. Grant 1970: 54.

olan ilgiyi artırmak ve canlı tutmak için, son güne kadar reklâm panolarıyla halka duyurulan oyunlar, yeni dövüşçülerin eklendiğini bildiren küçük el ilanlarıyla daha da heyecanlı bir hale getirilmekteydi. Ayrıca dövüşler, düzenleyicilerin görevlendirdiği bir tellal tarafından halka duyurulmaktaydı.

Resim 17. *Stephanos* adlı gladyatöre ait mezar steli. Dövüşçünün kullandığı silah, zırh, kalkan ve sorguçsuz miğferinden yola çıkarak *provocator* olduğu anlaşılmaktadır. Dikdörtgen formundaki *kalkanı* (scutum) üzerinde, birçok stelde rastlanan standart (◊) işareti bulunmaktadır. Sol ayağında metal *dizlik* (ocrea), sağ ayağı tanınmayacak ölçüde hasar görmüş ve üzerinde kemerli *tunik* (tunica) vardır. Sağ elindeki kısa *kılıç* (gladius) görülebilmektedir (Pisidia Antiocheia/Yalvaç Müzesi).

Oyunların başlamasından bir gün evvel editörler, sahibi oldukları dövüşçülere *cellât yemeği* (cena libera)[441] olarak adlandırılan ve sofrada kuş sütünün bile eksik olmadığı açık büfe ziyafet sunmaktaydılar.[442] Bu yemeğin amacı, günümüz sporcularında da sık uygulandığı üzere, gladyatörlerin dövüş günü en yüksek kaloriye erişmelerini sağlamaktı.[443] Gelenek haline geldiği anlaşılan son akşam yemeğinin, dövüşçüler ve onların yakınları açısından duygusal anların yaşanmasına sahne olduğu, kaynaklar tarafından aktarılmaktadır. Hiçbir şeyin esirgenmediği zengin sofraya, gladyatörlerin yakınlarının ve halktan kişilerin de katılabildiği anlaşılmaktadır. Bu veda yemeğiyle yaşamının son saatlerini geçirdiğinin farkında olan dövüşçülerin, kafalarından geçen duyguların tanımı imkânsız görünmektedir. Kimileri yakınları, köleleri ve arkadaşlarıyla son kez vedalaşırken, kimilerinin kendisine sunulan muhteşem ziyafetin tadını çıkardığı; kimilerinin de yaklaşan ölümün korkusuyla derin düşünceler içerisinde hüzünlenip kendini içkiye vurduğu sofrada, başka birinin artık sonunun geldiğini anlayıp boğazının düğümlendiğini ve hüngür hüngür ağladığını kaynaklar yoluyla öğrenmekteyiz.[444]

Ertesi gün güneşin doğmasıyla birlikte, değerli taşlarla süslü elbiseler içerisinde zincire bağlı ve silahsız olarak[445], resmi tören geçidi havasında arenaya götürülen gladyatörler, arenaya girişlerinin ardından, imparatorun locası önünde durarak, Latince *çok yaşa imparator, ölümle kutsanmış olan bizler seni selamlarız*! (*Ave, Imperator, morituri te salutant*!) narasını atarlardı.[446] Tüm seyircinin önünde ve kura yöntemiyle yapılan eşleştirmeden sonra, *savaş trompeti*yle (tuba) verilen son işaretle dövüşlerin başladığı

---

441 Bu konuda ayrıntılı olarak bk. Plut. *mor.* 1099b; Carcopino 1959: 272; Friedländer 1920: 482-483; Meuli 1968: 49; Weismann 1981: 32; Ville 1981: 365-366; Brettler-Poliakoff 1990: 93-98; Coleman 1990: 66, 70; Kyle 1998: 82.

442 Prop. 4, 8, 25; Iuv. *sat.*11, 20; Tac. *hist.* 2, 88; Plin. *nat.* 18, 72.

443 Weismann 1981: 32; Wiedemann 2001: 123.

444 Bu konuda yapılmış heyecanlı tasvir için bk. Carcopino 1959: 272.

445 Wisdom 2003: 28.

446 Gladyatörlerin selamına karşılık olarak *siz de sağ olun*! diye karşılık veren imparator, bu cevapla onları kutsadığını da gösterirdi. Bu seremoninin detayına ilişkin olarak bk. Suet. *Claud.* 21, 6; Friedländer 1920: 483; Weiler 1981: 257; Weismann 1981: 32; Auguet 1994: 43; Christ 1984: 117.

bilinmektedir.[447] Dövüşlerin başladığını işaret eden trompetlerin yanında, dövüş süresince flütçülerin gladyatörlere eşlik ettiği sanılmaktadır.[448] Bu görüşün doğruluğu, ele geçen birçok kabartma yoluyla da güçlenmiştir.[449] Hatta bazı yazarlar, dövüşler boyunca sanatçıların şarkılar söylediğini öne sürmektedir.[450] Özellikle gladyatörleri dövüşürken tasvir eden duvar resimleri, kabartmalar ve mozaikler yoluyla *tuba* ve *çifte flüt* (tibia) dışında *su orgu* (hydraulis) ve *boynuz* (cornu) gibi müzik enstrümanları kullanıldığı ortaya çıkmaktadır (Resim 18).[451] Oyunların bazı kentlerde çoğunlukla yazın yapıldığı anlaşılmaktadır.[452]

Çoğunluğu ayak takımından oluşan seyirciler, gösteri yapılacak mekânların önünde günler öncesinden yer kapma mücadelesine girerlerdi. Bunların çoğu gösteriler arefesinde açıkta yatmayı ve kuyrukta beklemeyi bile göze almaktaydılar. Gösterilerde sergilenen vahşet seyircilerin iple çektiği bir olaydı. Sabah programı kendi içerisinde üç ana etkinlikten oluşmaktaydı. İlki, vahşi ve ekzotik hayvanların birbirlerine karşı dövüştürüldüğü gösteriler; ikincisi, daha ziyade eğlence amaçlı sirk oyunları; üçüncü bölümde ise, vahşi hayvanların avlanmasını kapsamaktaydı. Programın detayları seyircilerin merakını artırmak için çoğu zaman gizli tutulmaktaydı. Hangi hayvanın hangisiyle eşleşeceği konusunda kesin bir kuralın olmadığı, bunun *editor*ün hayal gücü ve organizasyon yeteneğine bağlı olarak değişebildiği anlaşılmaktadır. Sabah programının en can alıcı bölümünü *venator* ve *bestiarius* adı verilen vahşi hayvanlara karşı dövüşen gladyatörlerin gösterileri oluşturmaktaydı. Sabah-öğle arası yapılan bütün gösterilerin ana amacı, seyirciyi öğleden sonra

---

447 Wiedemann 2001: 26-27, 102; Christ 1984: 117; Meijer 2008: 135.

448 Meijer 2008: 135.

449 M.S. 20-30 yıllarına tarihlenen bir mezar kabartmasında, dövüşlerden önceki geçit töreni ayrıntılarıyla betimlenmiştir. Bu tasvirde gladyatör oyunları başlamadan önce kullanılan müzik enstrümanları, silahlar ve dövüşçüler betimlenmiştir. Bk. Meijer 2008: 134-135.

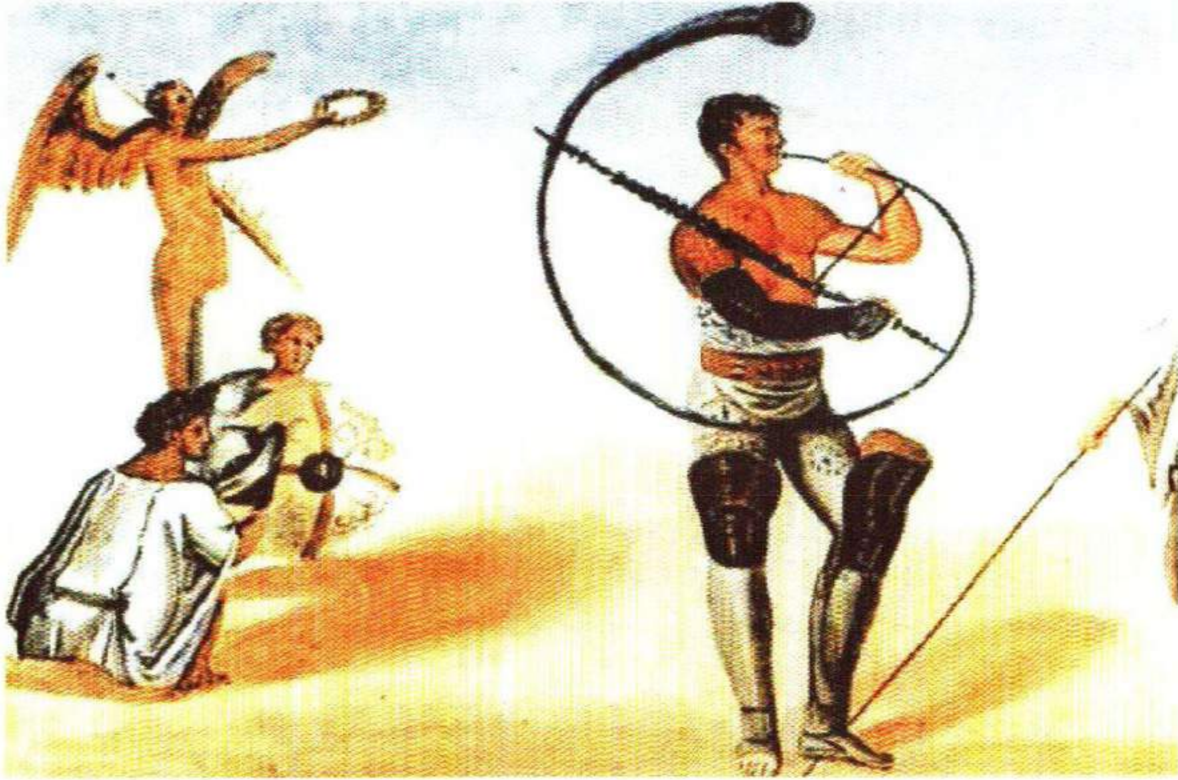
450 Grant 1970: 57; Meijer 2008: 134-135.

451 Meier 1881: 154-155; Weismann 1981: 34; Wiedemann 2001: 103; Wisdom 2003: 42; Jacobelli 2003: 23-24; Meijer 2008: 134.

452 Galenos, oyunların Pergamon'da yazın yapıldığını bildirmektedir. Fakat bu bilgiden, İmparatorluk genelindeki oyunların tümünün yazın yapıldığıyla ilgili bir genellemeye gidilmemelidir. Bk. Schneider 1918: 769.

yapılacak olan kanlı gladyatör dövüşlerine kadar hoşnut tutabilmekti. Gösteriler uzun bir aranın verildiği öğle vaktinde de devam etmekteydi. Öğle arasındaki programda (meridiani) genellikle cezası kesinleşmiş suçluların infazı gerçekleştirilmekteydi. Bu tarz infazlarda farklı yöntemler uygulanmaktaydı. Ağır suç işlemiş Roma vatandaşlarının infazlarının kılıçla gerçekleştirildiği (ad gladium), diğer statüdeki suçlu veya mahkûmların ise, diri diri yakılarak (ad flammas), vahşi hayvanlara atılarak (ad bestias), çarmıha gerilerek (crucifixio) veya birbirlerine karşı dövüştürülerek infaz edildiği anlaşılmaktadır.

Gösterilerin esas can alıcı kısmı tüm öğleden sonrayı kapsayan ölümcül gladyatör dövüşleriydi. Bu zaman diliminde icra edilen dövüşlerin kuralları *editor*ler tarafından belirlenmekteydi. Dövüşlerdeki gladyatör sayısı, kalitesi ve türü tamamen *editor*lere aitti. Ayrıca dövüşlerin ölümüne olup olmadığına da aynı kişilerin karar verdiği ve bunu önceden duyurdukları bilinmektedir.

Resim 18. Arenadaki dövüşlerin başlangıcını gösteren betimleme. (Jacobelli 2003: 58, fig. 49).

Her gladyatör tipinin kendi rakibinin olduğu ve bunların teke tek olduğu gibi, *editor*un isteğine göre, gruplar halinde de arenaya sürüldüğü anlaşılmaktadır.[453] Gladyatörler her zaman rakipleriyle aynı silahlara sahip olma zorunluluğuna tâbi değillerdi. Bir gladyatörün arenalarda ne kadar boy göstereceği, tamamen onun dövüş becerisine ve silah kullanma yeteneğine bağlıydı. Arenaya çıkan gladyatörlerin, normal şartlar altında yaşama şanslarının yüzde elli olduğu varsayılmaktaydı. Yenilen bir gladyatörün tribündeki seyirciler tarafından nasıl algılandığı sorusu, tamamen yenilenin dövüş anında gösterdiği performansa ve cesaretine bağlı olarak cevaplandırılmalıdır. Sıradan bir gladyatör gösterisinde, dövüşçülerden birinin diğerine olan üstünlüğünün açıkça görülmesinin ve üstün olanın rakibini tamamen savunmasız hale getirmesi durumunda veya yenilen dövüşçünün işaret parmağını havaya kaldırarak *af dilemesi* (missio)[454] halinde, çoğu

---

[453] Suet. *Calig*. 30.

[454] Latince bir sözcük olan *missio*, Türkçe'de *affetmek* veya *bağışlamak* anlamına gelmektedir. Buradaki anlamı, yenilen dövüşçünün kalkanını ve silahını bir yana bırakıp, sol elini havaya kaldırarak işaret parmağıyla rakibinden ve seyircilerden hayatının bağışlanmasını talep etmesidir. Sen. *ep*. 37, 2; Sen. *contr*. 9, 6.

zaman seyircilerin kararına başvurulması adettendi.[455] Seyircilerden gelen işaretlerin ardından, yenilen gladyatörün hayatta kalıp kalmamasına, oyunu düzenleyen *editor* karar vermekteydi.[456] Seyircilerin ne tür işaretler ve sözlerle *editor*ü veya imparatoru yönlendirmiş olduğu konusunda bilim adamları arasında tam bir görüş birliği yoktur. Fakat çok sayıdaki vazo resmi, kabartma ve yazıt bu konuda daha güvenilir bir yol takip etmemize yardımcı olmaktadır (Resim 20). Yenilen dövüşçünün başparmağını havaya kaldırarak af dilemesi tartışmalı değildir. Bunu gören seyirci, eğer gladyatörün yaşamasını isterse *missos*! *missos*! (bırak gitsin! bırak gitsin!)[457]; ölmesini isterse o halde *iugula*! *iugula*! (öldür! öldür!) diye bağırırdı.[458] *Editor*ler gösterinin akışından sorumluydular ve oyunlar boyunca hazır bulunmak zorundaydılar.[459] Bunlar locasında oturan imparatorun her hareketini dikkatle izlerlerdi.[460] Yenilen gladyatörün hayatta kalıp kalmaması Cumhuriyet Dönemi'nin sonuna kadar *oyun düzenleyiciler*in (editores) kararına bağlıyken[461], İmparatorluk Çağı'nın başlarından itibaren bu duruma seyircilerin karar vermeye başladıkları ve bunun giderek bir gelenek haline dönüştüğü görülmektedir.[462] Arenada yenilen bir gladyatöre seyircinin, erkek olarak değil de zayıflık göstergesi olarak görülen *efemine* bir anlam yüklediği tahmin edilmektedir. Özellikle, M.Ö. 5. yüzyıldan kalma bir rölyef, galip bir dövüşçüyü normal bir gladyatör görüntüsüyle tasvir ederken, yenilerek kalkanını indirmiş olan rakibini, özellikle kalça duruşlarıyla tıpkı bir kadın gibi tasvir etmesi, tarihçiler açısından oldukça ilginç anlamlar taşımaktadır.[463]

---

455 Söz konusu rölyef için bk. Wiedemann 2001: 105.

456 Weismann 1981: 33-34; André 1994: 152; Junkelmann 2000: 137-139; Jacobelli 2003: 25-27; Futrell 2006: 101-103.

457 Jacobelli 2003: 25.

458 Beneventum'da bulunmuş olan bir *graffiti* durumu yeterince açıklamaktadır. *ILS* 5134.

459 Suet. *Calig.* 18.

460 Suet. *Claud.* 21; 34; Tac. *ann.* 1, 76, 3.

461 Cic. *Tusc.* 2, 41.

462 Mart. *epig.* 20, 29; Hor. *ep.* 1, 1, 6; Iuv. *sat.* 3, 36.

463 Jacobelli 2003: 26; Wiedemann 2001: 105.

Resim 19. Silah ve zırhlarıyla tasvir edilmiş *secutor* tipi gladyatör. (İzmir Resim ve Heykel Müzesi).

Seyircilerin, iyi dövüşmesine rağmen yenilmekten kurtulamayan aktif gladyatörleri, verdikleri işaretlerle çoğu kez yeniden hayata döndürdükleri bilinmektedir. Rakibinin kılıç darbeleri sonucunda ciddi yaralar alan bir dövüşçünün oyun kurallarına göre *missio* talep etmesi olağan bir durumdu. Romalı seyircilerin hayata bağlı bir

görüntü veren ve mertçe dövüşmeyen gladyatörlerden hoşlanmadığını kaynaklar yoluyla anlamaktayız.[464] Bunun yanında ölüm ya da hayatta kalma kuralıyla oynanan ve *affın talep edilemediği* (sine missio)[465] türden dövüşlerin de yapıldığı kaynaklardan anlaşılmakta, ama bu tür dövüşlerin Augustus tarafından yasaklandığı da bilinmektedir.[466] Affın mümkün olmadığı dövüşlerin (sine missio) yapılması bizzat imparatorun iznine bağlıydı, çünkü gösterilerde can kayıplarının ve masrafların artması böyle bir izni zorunlu kılmaktaydı.[467] Dövüşlerin ne kadar bir süre devam ettiği konusunda bir bilgiye sahip değiliz. Muhtemelen dövüşçülerden biri diğerini yeninceye veya biri işaret parmağını kaldırarak yenilgiyi kabul edinceye kadar devam etmekteydi.[468] Yaptıkları ölümcül dövüşün ardından galip gelen gladyatörler, palmiye çelenkleriyle ve değişen oranlardaki paralarla ödüllendirilmekteydiler.[469] Ayrıca, antik kaynaklardan, çok sık rastlanmasa da birbirine denk olan ve bu nedenle arenada yenişemeyen gladyatörlerin de olduğunu ve bu durumda her iki dövüşçünün birlikte salıverildiğini öğrenmekteyiz.[470] Buna gösteri dilinde *stantes missi* denilmekteydi.[471] Diğer taraftan, kaçınılmaz sonla karşılaşan ve aldığı kılıç darbeleriyle kanlar içinde kalan dövüşçülerin cansız bedenleri, görevli köleler tarafından hızla arenadan uzaklaştırılmaktaydı. Ölüler arenadan sedyelerle[472] veya demir kancalarla[473] sürüklenerek çıkartılırdı. Son olarak, boğazlanan

---

464 Iuv. *sat.* 3, 36; Weismann 1981: 33; Junkelmann 2000: 74; Jacobelli 2003: 26; Futrell 2006: 101-102.

465 Ville 1981: 403-405; Wiedemann 1992: 119; Potter 1994: 119.

466 Liv. 41, 20, 12; Suet. *Aug.* 45; Suet. *Nero* 4.

467 Günther 1985: 127-128; Engelmann 2000: 173-175; Jacobelli 2003: 25-27.

468 Mart. *epig.* 29.

469 Suet. *Aug.* 45; Mart. *epig.* 29; Lafaye 1896: 1575-1576; Robert 1940: 287-293; Weismann 1981: 33; Jacobelli 2003: 25-26; Meijer 2008: 143.

470 Sen. *ep.* 92, 26; Martialis'in anlatmış olduğu Priscus ve Varus adındaki birbirine denk dövüşçülerin hikâyesi, durumu açık bir şekilde göstermektedir. Mart. *epig.* 29.

471 Meier 1881: 46-51; Weismann 1981: 33; Meijer 2008: 70, 138.

472 Arenada ölen gladyatörlerin nasıl taşındığı konusunda farklı görüşler vardır. Quintilianus'un söylediklerine kulak verecek olursak, ölen gladyatörlerin sedyelerle arena dışına taşınmış olduğu anlaşılmaktadır. Quint. *decl.* 9, 6.

473 Tert. *apol.* 15, 4.

dövüşçülerin arenaya akmış olan kanları, dökülen yeni kumlarla örtülerek meydan bir sonraki gösteriye hazır hale getirilirdi.

Resim 20. Kibyra'daki gladyatör mezarlığında ele geçirilmiş olan rölyefteki kompozisyon esas olarak iki farklı dövüşçü tipi ve iki farklı kişi üzerine kurulmuştur. Gladyatörlerden birinin *retiarius*, diğerinin ise *secutor* olduğu anlaşılan betimlemeden, secutorun *retiarius* karşısında yenildiği görülmektedir. Rölyefin vermek istediği mesaj gayet basittir. Buna göre rölyef, hayatını *retiarius* ile yapmış olduğu mücadelede noktalayan bir *secutor*un onuruna yaptırılmıştır. Silah ve zırhları içerisinde ayakta tasvir edilen *secutor* sahnesi, mezarın ait olduğu gladyatörü ve türünü simgelemektedir. Taş üzerindeki diğer iki sahneye gelince, bunlar muhtemelen *secutor*un hayatını kaybettiği son karşılaşmanın ayrıntılarını betimlemektedir. Sol baştaki ve ortadaki sahne aynı kişilere aittir ve kompozisyon birbiriyle bağlantılıdır. Bu sahnelerden birinde kahramanımız olan *secutor,* rakibi *retiarius*tan *missio* (af) talep ederken, diğerinde ise rakibi tarafından öldürülürken betimlenmiştir. Sol köşedeki miğfersiz *retiarus*, geleneksel silahlarını kaybetmiş gözükse de rakibi *secutor*u sıkıştırmış ve *missio* talep etmeye zorlamıştır. *Secutor*un sol başparmağını kaldırarak *missio* talep etmesi, *retiarius* tarafından ciddiye alınmamış görünüyor.

Rölyefteki dövüşçülerin silahlarına gelince, *retiarius*un geleneksel *üç dişli dirgeni* (fuscina/tridens) ve *ağı* (iaculum) bulunmamaktadır. Yalnızca sağ elinde kısa bir *hançer* (pugio) olduğu gözlenmektedir. *Retiarius*un söz konusu silahlarını olasılıkla optimal kullanamadığı ve bu nedenle ağır zırhlı *secutor*a karşı göğüs göğüse dövüşmek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda *retiarius*un *secutor*a karşı oldukça dezavantajlı olması gerekirken, buna rağmen dövüşü kazandığı anlaşılmaktadır. *Retiarius*un sağ kolunda olması gerekli bandajlar, taştaki korozyon

nedeniyle görünmemektedir. Ayağında çapraz sarılmış bir *peştamal* (subligaculum) ve belindeki *kuşak* (balteus) dikkat çekicidir. Kalkansız olduğu görülen *retiarius*, kısa kılıç kullanmaktadır. Rölyefteki *secutor*un silah ve teçhizatına gelince, sol elinde ince uzun bir *kalkan* (scutum), başında sorguçlu ya da ibikli bir *miğfer* (galea), sağ kollarında boydan boya bir *zırh* (manica) ve sağ ayaklarında *dizlik* (ocrea) ve keten *peştamal* (subligaculum) taşımaktadır. Rölyefin tarihi konusunda kesin bir bilgi olmamakla birlikte, diğer rölyeflerle aynı zamanda (M.S. 3. yüzyılın ilk çeyreği) yapıldığı ve aynı atölyeden çıkmış olduğu söylenebilir. (Kibyra/Burdur Müzesi).

Resim 21. Kibyra'daki anıtsal yolun temizliği sırasında ele geçirilen gladyatör rölyefi. Kibyra bölgesindeki yerel taşlardan imal edilmiştir. Rölyef toprak altında olduğundan korozyondan korunmuştur. Rölyefte yorumlanması gereken dört farklı sahne mevcuttur. Rölyefte iki tip gladyatörün birbirlerine karşı olan mücadeleleri betimlenmektedir. Gladyatörlerden zırhsız ve miğfersiz olan *retiarius*, diğerinin ise *secutor* olduğu anlaşılmaktadır. Sol baştaki ilk sahnede her iki gladyatörün birbirlerine yakın temas sağladığı ve *retiarius*un *secutor*a üstün geldiği görülmektedir. Ortadaki ikinci sahne *retiarius*un *secutor*un sol göğüs kafesine hançeri saplayarak bir kaide üzerine oturtması sahnelenmiştir. Üçüncü sahne, aldığı hançer darbesiyle yere uzanmış *secutor*u betimlemektedir. Rölyefin sol alt köşesinde ayakta duran ve ellerini havaya kaldırmış olan *secutor*un zafer işareti bizi yanıltmamalıdır. Çünkü rölyefin tamamında onun hayatını kaybettiği son dövüşü işlenmiştir. Rölyef onun onuruna dikildiği için ayakta ve zafer işaretiyle tasvir edilmiştir. Rölyefteki kompozisyon, Kibyra'da bulunan diğer rölyeflerlerle oldukça yakın benzerlikler taşımaktadır.

Dövüşün ilk sahnesi sanatçı tarafından daha yüksek bir kaide üzerinde ve aşağıya doğru olarak daha büyük gösterilmiş, diğer sahneler ise orantılı bir şekilde ve daha küçük olarak tasvir edilmiştir.

Rölyefteki gladyatörlerin silahlarına gelince, her iki tip dövüşçü de standart silahlar taşımaktadırlar. *Retiarius*un sadece giysi ve kısa *hançeri* (pugio) bulunmaktadır. Diğer silahları rölyefte izlenebilmektedir. Üzerinde kısa *peştamal* (subligaculum) ve *kemer* (balteus), ayaklarında ise koruyucu bandajlar olduğu anlaşılmaktadır. Sırtındaki çapraz deri meşin ise, sağ kolundaki koruyucu bandajları tutmak içindir. *Secutor*un sol elinde ince uzun bir kalkan, sağ elinde ise kısa kılıç (gladius) ve koruyucu *zırh* (manica) vardır. Ayrıca sağ ve sol dizlerinde kaba *bandajlar* (fasciae) bulunmaktadır ve bunlar meşin sırımlarla ayağa sıkıca sarılmıştır. Tehlikeye açık sağ dizinde ise ayrıca bir koruyucu *dizlik* (ocrea) görülmektedir. Kalın bir *kemer* (balteus) ve kısa *peştamal* (subligaculum) giydiği gözlenmektedir. Rölyefin, Kibyra'daki diğer örneklerle aynı dönemde, yaklaşık olarak M.S. 3. yüzyılın ilk çeyreğinde yapılmış olduğu tahmin edilmektedir. (Kibyra/Burdur Müzesi).

E. Gladyatörlerin Sosyal Statüleri, Eğitimleri ve Yaşam Koşulları

Gladyatörlerin askeri eğitime yaptıkları katkılardan dolayı, birçok Romalı tarafından önemsenmiş oldukları bilinmektedir. Gördükleri sıkı silah ve dövüş eğitimi, gladyatörleri sıradan lejyon askerlerinden ayıran en temel özellikti. Gladyatör olarak eğitime alınan dövüşçüler, özgür veya köle olduklarına bakılmaksızın, yemin ettirilmekteydiler.[474] Özgür vatandaşlar kontratları süresince[475], ağır suçlular ve köleler ise belirli sayıda dövüşü başarıyla tamamlayana kadar yeminlerine bağlı kalmak zorundaydılar. Gladyatör olarak *ludi*ye gelen kişiler, '*ateşle yakılmaya, zincire vurulmaya, kırbaçlanmaya ve kılıçla boğazlanmaya*' (uri, vinciri, verberari, ferroque necari) hazır olduklarını yeminle ifade etmek zorundaydılar.[476] Arenada ellerini kiraya veren ve bu süre zarfında bağlı oldukları okul sahiplerinden geçinen kişiler, istemeseler dahi, bunu kanlarıyla ödemek durumundaydılar.[477] Petronius, gerçek

474 Petron. *sat*. 117; Sen. *ep*. 37.

475 Wiedemann 2001: 120.

476 Petron. *sat*. 117; Sen. *ep*. 37; Wiedemann 2001: 114; Grossschmidth-Kanz 2002: 63; Wisdom 2003: 17.

477 Sen. *ep*. 37; Wiedemann 2001: 114; Futrell 2006: 133.

gladyatörlerin efendilerine hem bedenen hem de ruhen adanmış olduklarını belirtmiştir.[478]

Çok sayıdaki yazıt, gladyatörlerin özel hayatlarına ilişkin de ayrıntılar vermektedir. Cumhuriyet Dönemi boyunca kanunlar, köle statüsündeki gladyatörlerin evliliklerini geçersiz saymaktaydı.[479] Ancak emekli olduktan sonra veya azat edildikten sonra aile kurmalarına izin verilebiliyordu. Fakat bunu hiçbir gladyatörün evli olmadığı şeklinde yorumlamak yanlıştır. Nitekim gladyatörler köle statüsünde olduklarından, gladyatörlüğe devam ettikleri zaman zarfında yasal bir evlilik yapamıyorlardı. Dövüşçülerin büyük bir bölümü köle pazarlarından toplandığı için gladyatör organizatörleri tarafından nereye götürülecekleri tam olarak kestirilemezdi.[480] Gladyatör okulları için toplanan köleler evli dahi olsa, o dönem şartlarında ne ailesiyle irtibat kuracak zamana, ne de imkâna sahipti. Ele geçen onur yazıtları, en azından bazı gladyatörlerin de diğer meslek grupları gibi eşlerinin ve çocuklarının olduğunu ortaya koymaktadır. Şüphesiz okul sahipleri kendi dövüşçülerinin çoğunun evli olduğunu biliyorlardı ve zaman zaman aileleriyle görüşmelerine izin veriliyordu. Özellikle veda yemeklerinde bu tarz görüşme kolaylıklarının gösterilmiş olduğu düşünülmektedir.[481] Floransa'da ele geçen ve gladyatör Urbicus'a ait olduğu bilinen bir mezar yazıtı, dövüşçünün geride kalan beş aylık kızının ve eşinin olduğunu bildirmektedir.[482] İmparatorluğun her köşesinde ele geçen gladyatör yazıtlarının çoğu onların eşleri[483], kardeşleri[484], çocukları ve silah arkadaşları tarafından dikilmiştir.[485]

---

478 Petron. *sat.* 117.

479 Wiedemann 2001: 121-122.

480 Bazı gladyatörler birliklerinin sabit bir yerinin olmadığı ve ordan oraya dolaştırıldığı bilinmektedir. Vitellus eski bir azatlısını gezici bir gladyatör birliği sahibine satmıştır. Suet. *Vitel.* 12; ayrıca N. Festus Ampliatus adlı gezici gladyatör birliği için bk. *CIL* 1182-84; Wiedemann 2001: 121.

481 Plut. *mor.* 1099b.

482 Yazıtta eşiyle yedi yıl evli kaldıkları vurgulanmıştır. *ILS* 5115; Wiedemann 2001: 121.

483 Eşleri tarafından yazıtla onurlandırılan gladyatörlere ilişkin bk. *ILS* 5095, 5098, 5104, 5100, 5112.

484 *AE* 1985, 197

485 Yazıtlar için bk. Wiedemann 2001: 122.

Resim 22. M.S. 2. yüzyıla tarihlendirebileceğimiz kandil Kibyra'daki gladyatör mezarlarından birinde bulunmuştur. Kiremit kırmızısı rengindeki kandilin hiç kullanılmadığı ve ölünün mezarına sunu olarak konulduğu sanılmaktadır. Birinci kalıptan çıktığı ilk bakışta anlaşılan kandilin üzerinde iki farklı tür gladyatör dövüş esnasında betimlenmiştir. Sağ tarafta resmedilen ve sağ elindeki *kılıcı* (gladius) rakibine vurmak üzere kaldıran gladyatörün miğfer ve giyiminden *provocator* olduğu kesindir. Başındaki *miğfer* (galea) sorguçsuz ve kanatlı, sağ kolu omuzuna kadar *bandajlar*la (fasciae) sarılı ve her iki ayağında koruyucu *bandajlar* (fasciae) vardır. Sol elindeki kalkanını düşürdüğü görülen *provocator*, sol kaburgasının altına hançer darbesi aldığı anda resmedilmiştir. Sağ elindeki *kılıcını* (gladius) yukarı kaldırarak rakibine hamle yapmasına rağmen, rakibinin kılıç darbesinden kaçamadığı gözlenmektedir. Tam olarak anlaşılmamakla birlikte göğsünde koruyucu bir metal *levha* (pectorale) olduğu düşünülmektedir. Ayrıca dövüşçülerin standart giyeceği olan *kemer* (balteus) ve *peştamal* (subligaculum) taşımaktadır.

Kandilin sol tarafında betimlenen sahnedeki gladyatör tipi, bu konuda çalışan araştırmacıların yapmış oldukları genel tipolojik sınıflamaya uymamaktadır. Bunu iki nedene bağlayabiliriz: birincisi İmparatorluk Dönemi'ndeki gladyatörlerin silah, zırh ve giyeceklerindeki hızlı değişim ve farklılaşmalar; ikincisi ise, sanatçının tipolojik ayrım gözetmeksizin kendi estetik imgesini yansıtmış olabileceği ihtimali. Burada ikinci ihtimalin akla daha yatkın olabileceği düşünülmektedir. Sol taraftaki *tunik* (tunica) giymiş gladyatörün muhtemelen *thraex* olduğu sanılmaktadır. Elbisesi ve *tunicası* daha çok *eques* tipi gladyatörleri andıran dövüşçünün *thraex* olduğu, sağ elindeki *eğri kılıç*tan (sica) bellidir. Junkelmann ve diğer araştırmacıların ortaya attığı gibi *tunica* yalnızca *eques* tipi dövüşçüler tarafından değil, muhtemelen *thraex* tipi gladyatörler tarafından da giyilmekteydi. Pamukkale Müzesi'ndeki bir rölyefte geleneksel silahlarıyla betimlenmiş *thraex*, aynı şekilde atlılara özgü *tunica* giymiştir (krş. Resim 59). Fakat *thraex* tipi gladyatörlerin miğferlerinde görmeye alışık olduğumuz hayvan figürlü tarak veya sorgucun burada mevcut olmadığı görülmektedir. (Kibyra/Burdur Müzesi).

Daha önce belirttiğmiz gibi, yalnızca köleler veya esirler değil, aynı zamanda özgür ve üst düzey memuriyetlerde bulunmuş kişiler de gladyatör olarak arenada boy göstermişlerdir. Bunlar da tıpkı köleler gibi, bağlılık yemini etmek durumundaydılar. Özgür kişiler gladyatör olarak başvurdukları ve yemin ettikleri andan itibaren özgürlüklerini yitirmiş sayılmaktaydılar.[486] Gladyatör okuluna gelen dövüşçüler kendi bedenleri üzerindeki tasarruf haklarını *lanista*nın emrine vermiş sayılırlardı. Hayatını profesyonel gladyatör olarak sürdürmeye karar veren her kişi, aşağılık ve değersiz bir sosyal çevrenin üyesi olmayı da kabul etmiş sayılırdı.[487] Latince'de *infames* olarak nitelendirilen gladyatörler, yasalarla Roma vatandaşlarına tanınmış olan hiç bir hakka sahip değillerdi.[488] *Infames* olarak nitelendirilen grup içerisine fahişeler, aktörler, pezevenkler, zevk ve para için bedenlerini satanlar girmekteydi.[489] Aynı grup içerisinde telakki edilenlerden kılıçla öldürülme ve vahşi hayvanlara karşı dövüşme veya arenada infaz edilme cezası almış olanlar, hüküm giydikleri andan itibaren tüm haklardan mahrum bırakılırlardı.[490] *Kölelik cezası* (servus poenae) almış olan bu kişilerin vasiyetleri geçersiz sayılır, şahitlikleri de kabul

---

486 Sen. *contr.* 10, 4, 18.

487 Ulp. *dig.* 28, 3, 6, 5-6.

488 Berger 1953: 500; Crook 1967: 83-85, 271; Ville 1981: 339-343; Rouselle 1988: 103-104; Aigner 1988: 205-211; Kyle 1998: 109; Wiedemann 2001: 42-43.

489 Crook 1967: 271; André 1994: 229; Kyle 1998: 83; Jacobelli 2003: 21; Futrell 2006: 130-131.

490 Ulp. *dig.* 28, 3, 6, 5-6.

edilmezdi.[491] Ayrıca, her türlü kamu görevine seçilmekten de men edilmişlerdir. İmparator Vitellius'un *aşağılık tabakayla* (infames) olan ilişkisini bilmeyen yoktu. Gençlik zamanlarında tanıştığı ve cinsel birliktelik yaşadığı Asyalı bir azatlıyı, kendisini terk ettiği için sinirlenip, bir seyyar *gladyatör eğitmeni*ne (lanista) teslim eden Vitellius, gösterilerin son gününde onun arenaya çıkacağını duyunca yeniden bağışlamıştır. Bununla da yetinmeyen İmparator, yasalara aykırı olmasına karşın aynı gladyatörü bu kez atlı sınıfı üyesi yapmıştır.[492] Kölelere yapılan bu tarz keyfi muameleler toplumda da hoş karşılanmamıştır. Tiberius zamanında çıkartılan *lex Petronia* (M.S. 19) kölelerin keyfi muamelelere maruz kalmalarının önüne geçme konusunda önemli düzenlemeler getirmiştir.[493]

Benzer şekilde Hadrianus tarafından iyileştirici birtakım yeni yasal düzenlemelerin yapılmış olduğu bilinmektedir.[494] Neden belirtmeden erkek bir kölenin efendisi tarafından öldürülmesi veya gladyatör organizatörlerine satılması; kadın kölelerin ise genelev işletmecilerine verilmesi Hadrianus tarafından kesin olarak yasaklamıştır.[495] Söz konusu yasanın, erkek veya kadın kölelerin, muhteris efendiler tarafından istismar edilmesini önlemeye yönelik olduğu açıktır. Her şeye rağmen birçok kölenin efendisinin keyfi istekleri doğrultusunda arenada vahşi hayvanlara atılmış olduğunu doğrulayan kayıtlar da mevcuttur. Efendisinden kaçtığı için arenada aslanlara atılan Androklos[496] veya değerli bir vazoyu kırdığı için pirenalara atılan başka bir köle[497] bu uygulamaların yaygın olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Bu tip uygulamalara getirilen sınırlamaları ve denetimi, imparatorların devlet içerisindeki şahsi gücünü hissettirme isteğinden kaynaklanmış olabileceği sanılmaktadır.[498] M.S. 1.

---

491 Ulp. *dig.* 28, 3, 6, 5-6.

492 Suet. *Vitel.* 12.

493 *Senatus*un telkinleriyle çıkartılan yasa, kölelerin efendiler tarafından mahkeme edilmeden vahşi hayvanlara karşı dövüşme cezasına (ad bestias) çarptırılmasını yasaklamıştır. Mod. *dig.* 48, 8, 11, 1-2; Wiedemann 2001: 85-86; Futrell 2006: 132.

494 Hist. Aug. *Had.* 18.

495 Hist. Aug. *Had.* 18.

496 Aul. Gel. 5, 14, 10; 5, 17, 27.

497 Cass. Dio 54, 23, 1-2.

498 Wiedemann 2001: 86.

yüzyıldan itibaren gladyatör dövüşlerine ve vahşi hayvan gösterilerine duyulan yoğun ilginin, hayvan talebi yanında dövüşçü ihtiyacını da tetiklediği kabul edilmelidir. Muhtemelen bu nedenle suçluların ve kölelerin cezaları genellikle Roma'da infaz edilmekteydi.[499] Hukukçu Modestinus, tüm eyaletlerden İtalya'ya sayısız hükümlünün gönderildiğini bildirmektedir.[500] Bu bağlamda Claudius'un Fucinus Gölü'nde organize ettirdiği *deniz savaşında* (naumachia) dövüştürülmek üzere yaklaşık 19.000 suçlunun getirtildiği anlaşılmaktadır.[501] Claudius'un, daha ağır hüküm giymesi gereken suçluları bile, *vahşi hayvanlara atılma* (ad bestias) cezasına çevirmesi de artan dövüşçü ihtiyacına bağlanabilir.[502] Tüm bu uygulamalar imparatorlar için keyfiyet arz etmekle birlikte, aynı zamanda temel bir zorunluluktu, çünkü Roma'daki ayak takımını arenalar dışından yönetmenin mümkün olmadığı artık anlaşılmıştı. Halk için arenada kimlerin dövüştürüldüğü ya da vahşi hayvanlara atıldığı önemli değildi, onun için önemli olan tek şey, görmekten zevk aldığı kan ve vahşetti.

Arenalar bu hale gelmişken, özgür vatandaşların neden böyle *aşağılık* (infames) bir sosyal rant grubu içerisine dâhil olduklarına ilişkin farklı varsayımlar öne sürülmüştür.[503] Yaşlı Seneca, daha önce belirttiğimiz gibi, bazı özgür doğumlu genç Romalıların ölüm riski yüksek ve uzun süren askerlik mesleği yerine, aşağılık fakat ölüm riski daha düşük olan gladyatörlük mesleğini seçebildiklerine değinmekteydi.[504] Bu ifadeler kısmen doğru kabul edilse bile, Seneca'nın esas gayesinin, askerlik mesleğinin erdemine tezat

---

499 Nitekim her suçlunun efendisi tarafından bizzat halk önünde idam edildiğini veya vahşi hayvanlara atıldığını varsaydığımızda, kamu yararına bizzat imparatorlar tarafından düzenlenen oyunlara da hiç bir ihtiyaç kalmazdı. Bu durum hiç bir imparatorun kamu politikasına uygun düşmezdi. Bu konuda bk. Wiedemann 2001: 86.

500 Mod. *dig.* 48, 19, 31.

501 Bu kadar suçlunun nasıl tedarik edildiğine dair şaşırtıcı bilgiler bulunmaktadır. Antik kaynaklar hâkimlerin sıradan suçluları bile hiç düşünmeden idama mahkûm ettiklerini bildirmektedirler. Tac. *ann.* 12, 56; Mod. *dig.* 48, 19, 28; Cass. Dio 59, 10, 1-3.

502 Claudius'un bu şekildeki tutumunun, arenalarda artan dövüşçü ihtiyacından kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Suet. *Claud.* 14.

503 Wiedemann 2001: 114-115; Wisdom 2003: 16; Futrell 2006: 130-133.

504 Sen. *contr.* 10, 4, 18.

oluşturan gladyatörlük tercihinin aşağılayıcı pozisyonunu retorik yolla vurgulamak olduğu kolayca anlaşılabilmektedir.[505] Roma toplumunda artan fakirliğin de bu tercihte önemli bir rol oynamış olduğu düşünülmelidir. Erken dönem Hıristiyan yazarlarının çoğu, kişilerin, toplumdaki fakirlik yüzünden kendi özgürlüklerini gladyatör olarak satmaya mecbur kaldıklarını belirtmişlerdir.[506] Üstün başarı gösterilerek kazanılan dövüşlerin, zaman zaman en azından bazı gladyatörler için, zafer çelengi elde etmenin dışında, çeşitli hediyeler veya para ikramiyesi anlamına gelmesi[507], özgür doğumlu ama yoksul insanların gladyatörlük mesleğini seçmelerinde önemli bir rol oynamış olabilir.[508]

Lucianus, İskitli olduğu anlaşılan ve fakirlik yüzünden yabancı bir ülkede para uğruna vahşi hayvanlara ve gladyatörlere karşı dövüşmek zorunda kalan iki arkadaş arasında geçen dramatik diyalogu ayrıntılarıyla betimlemiştir.[509] Lukianus'un anlattığına göre, Sisinnes ve Toxaris adlarını taşıyan iki arkadaştan Sisinnes, 10.000 drahmi karşılığında başka bir dövüşçüye karşı arenaya çıkarken aldığı parayı hemen arkadaşına vererek ona şöyle seslenir: "*Toxaris, eğer ben bugün burada kazanırsam, ihtiyacımız olan her şeyi almış olarak birlikte uzaklara gideceğiz; eğer ben ölürsem, o zaman beni toprağa ver ve tekrar İskit'e dön*". Bu hikâye, bazı özgür insanların gladyatörlüğü seçmelerinin belli başlı nedenlerinden birisinin yoksulluktan kurtulma umudu olduğu şeklindeki görüşümüzü destekler niteliktedir.[510]

Gladyatörlerin yetiştirilmeleri yanında, gösterilerde kullanılmaları da mali açıdan oldukça külfetliydi. Herhangi bir gösteride gerçekleştirilebilecek sayıda gladyatör dövüşçüsü temin etmek, oyunları düzenleyenler açısından hiç de ucuz değildi. Gladyatör gösterilerinden elde edilen kazanç, dövüşçülere değil, efendilerine

---

505 Pietsch 2002: 11-12.

506 Lukian. *Toxaris*, 58-59; Friedländer 1920: 471; Pietsch 2002: 12; Futrell 2006: 134.

507 Lukian. *Toxaris*, 58-59; Kyle 1998: 87; Pietsch 2002: 12; Futrell 2006: 134.

508 Coleman 2000: 491.

509 Lukian. *Toxaris*, 57-60; Kyle 1998: 87; Coleman 2000: 491.

510 Lukian. *Toxaris*, 58-59; Kyle 1998: 87; Coleman 2000: 491; Wisdom 2003: 16; Futrell 2006: 134; Meijer 2008: 43.

aitti. Gladyatörlerin hemen hepsi köle statüsündeydi ve okul sahibinin malıydı. Gösterilerde kullanılan gladyatörlerin tek kazancı, efendilerinin onlara sunduğu küçük çapta hediyeler ve ikramiyelerdi. Gladyatörler neredeyse tamamen karın tokluğuna dövüşen makinelerdi. Bu bir yana gösterilerin fiyatını kullanılan dövüşçülerin kalitesi ve ünleri belirlemekteydi. Tanınmış ve tecrübeli gladyatörlerin sunmuş oldukları gösterilerin hiç de ucuz olmadığı sanılmaktadır. Roma makamları, değişen gösteri fiyatlarını standart hale getirmeye yönelik bazı düzenlemeler yapmışlardır. Bunun yanı sıra, M.S. 177 yılında yayımlanan *senatus consultum* gladyatör fiyatlarının alt ve üst limitlerini de belirlemiştir.[511]

*Ludus*a ayak basan acemi çaylaklar *novi auctorati tirones* olarak adlandırılmaktaydı.[512] Özgür veya köle olsun, gladyatör mesleğine adım atan her dövüşçünün, sahibine yabana atılmayacak bir servete mal olduğu anlaşılmaktadır. Gladyatör olarak dövüşecek kişileri oldukça iyi bir silah eğitiminden geçirmek gerekliydi. Nitekim sıkı bir eğitim gladyatörlerin arenada daha uzun süre kalabilmelerini sağlayan en temel etkendi.[513] Gladyatör birliklerine sahip olan kimseler, onları mümkün olduğunca daha uzun bir süre arenada ve hayatta tutmak zorundaydılar. Ancak bu sayede onlara harcadıkları parayı amorti edebilirlerdi. Organizatörler ve eğitmenler ne tür tedbirler alırlarsa alsınlar, gladyatörlerin büyük çoğunluğunun erken yaşlarda ölmesinin önüne geçememişlerdir. Özellikle zorlu rakiplerin açtığı silah yaraları arenada olmasa bile, muhtemel enfeksiyonlar sonucunda bir dövüşçünün hayatına kolayca mal olabiliyordu.[514] Gladyatörlerde olduğu gibi, vahşi hayvan dövüşçülerinde de (bestiarii) sık sık yaralanmalarla karşılaşılmaktaydı. Yaralanan dövüşçülerin tedavi edilebebilmeleri için gladyatör sahiplerinin büyük çaba gösterdiklerini

---

511 Marcus Aurelius'un öncülük ettiği bu karar, gladyatör fiyatlarının 2000 ile 12000 *Sesters* arasında değişebileceğini belirtmektedir. *CIL* 2, 6278; Robert 1940: 32-33; Oliver-Palmer 1955: 320-349; Ville 1981: 188-193, 206-208; André 1994: 223-224; Kyle 1998: 84; Wisdom 2003: 46; Futrell 2006: 133, 176; Meijer 2008: 71.

512 Baldson 1969: 291; André 1994: 223-224; Futrell 2006: 138; Meijer 2008: 53.

513 André 1994: 223-224; Futrell 2006: 142.

514 Galen, *exhort.* 4.

tahmin etmek zor değildir. Bunlara karşı çeşitli ilaçların geliştirildiği anlaşılmaktadır.[515]

Erken dönemlerin istisnai gladyatörleri bir yana bırakılacak olursa, Cumhuriyet Dönemi dövüşçüleri *gladyatör okulunda* (ludus gladiatorius/ludi)[516] başlarında iyi bir uzman *antrenör* (lanista)[517] ve onun emrinde çalışan bir *kılıç öğretmeni* (doctor)[518], yiyeceklerini ve sağlık durumlarını sürekli olarak kontrol eden bir *hekim*[519], *masör* (unctores)[520] ve yeterli sayıda koruma muhafızları, silahçılar v.b. kişiler gözetiminde uzun ve sıkı bir taktik ve pratik eğitimden geçirilmekteydiler.[521] *Vahşi hayvan gösterilerinde* (venationes) kullanılan *dövüşçüler* de (venatores) aynı şekilde gladyatör okullarında yetiştirilmekteydi.[522]

Dövüşçülerin eğitiminde kullanılan silahların çoğu tahtaydı. Latince'de *palus* (tahta kazık) olarak adlandırılan bir adam boyundaki (1.70 cm.) kazıklar, dövüşçülerin taktik idmanları için kullanılmaktaydı.[523] Tahta kılıçlarla her türlü saldırı ve savunma hamleleri defalarca ve büyük bir titizlikle gerçekleştirilirdi.[524] Taktik eğitim dışında gladyatörlerin yapmaları gereken diğer şeyler arasında, bedensel kondisyonun artırılması, diyet ve her türlü özel silahı

---

515 Plin. *nat.* 26, 135; Strab.5, 1, 7.

516 Ville 1981: 283-284; André 1994: 220; Meijer 2008: 51.

517 Bunların çoğu aynı zamanda gladyatör okulu sahibiydiler. Wisdom 2003: 17-20; Futrell 2006: 138.

518 Bunlar her türlü dövüş konusunda uzmanlık sahibiydiler ve okullar tarafından kiralanmaktaydılar. Çoğu emekli olan bu insanlar yaşları ve aldıkları yaralar yüzünden arenaya veda etmiş dövüşçülerdi. Ville 1981: 304-305; Futrell 2006: 138-139; Meijer 2008: 53.

519 İmparatora bağlı okullarda mutlaka bir doktorun görevlendirilirdi. Wiedemann 2001: 124; Wisdom 2003: 14-17.

520 Tıpkı modern spor kulüplerinde olduğu gibi, her gladyatör okulunun bir masörü vardı. Antremanların ardından *masörler* (unctores) dövüşçülere zeytinyağıyla masaj yaparlardı. Futrell 2006: 142.

521 Wisdom 2003: 13.

522 Wisdom 2003: 13.

523 Bu kazıklar karşısında acemi çaylaklar özel saldırı tekniklerini uygulamaktaydılar. Auguet 1994: 159-160; Wisdom 2003: 21-23; Futrell 2006: 138; Meijer 2008: 53.

524 Quint. *inst.* 5, 13, 54.

kullanma becerisinin kazanılması yer almaktaydı.[525] Bunun için her dövüşçü kendini antrenörüne teslim etmeliydi.[526] Cicero, gladyatörlerin tükeninceye kadar idman yaptıklarını belirtmiştir.[527] Esas itibarıyla tahta kalas anlamına gelen *palus*, aynı zamanda gladyatörlerin derecelerini de göstermekteydi. Yüzlerce yazıttan anlaşıldığı kadarıyla gladyatörler mesleki tecrübelerine göre *birinci kazık* (primus palus), *ikinci kazık* (secundus palus) *v.b.* olarak derecelendirilmekteydi.[528] *Primus palus* gladyatörler arasında en tecrübeli ve en yetkin olanların taşıdığı bir unvandı.[529] Bu tarz gladyatörlere Küçük Asya kentlerinde ele geçen yazıtlarda sıkça rastlanmıştır.[530]

Dövüşe hazır hale gelmiş olan gladyatörlerin, dövüş programları ve arenadaki kontrolleri ise *editor* adıyla bilinen profesyonel organizatörler tarafından gerçekleştirilmekteydi.[531] Latince'de *editor* veya *editor spectaculorum* gösterileri organize eden kişiler için kullanılmaktaydı. Oyunların akışından sorumlu en yüksek yetkili olan *editor*, arenada kendisi için ayrılmış özel locasından oyunların açılış işaretini vermekteydi. Bunun dışında istediği kadar kişiye oyunları seyretmeleri için yer verme yetkisine de sahipti. Dövüşçülerin yeteneklerine ve seviyelerine göre eşleşmesinden de birinci derecede *editor* sorumluydu.[532]

Gladyatör dövüşçülerinin yetişmesinde en önemli faktör, şüphesiz her dövüş branşına[533] ve kullanılan silaha uygun *öğretmenler*in (doctores) temin edilmesiydi.[534] Bu kimselerin hemen hepsi bir

---

525 Epikt. *Discor.* 3, 15; Cic. *orat.* 228.

526 Epictetus bunun bir zorunluluk olduğunu belirtmiştir. Epikt. *Discor.* 3, 15.

527 Cic. *Tusc.* 2, 17.

528 Auguet 1994: 159-160.

529 *ILS* 5103 (= *CIL* 6, 10175); Kyle 1998: 110, dn. 51; Wisdom 2003: 18; Meijer 2008: 53.

530 Bu yazıtların toplu analizine ilişkin olarak bk. Öğüt 2006: 41-42.

531 Grant 1970: 40; Weiler 1981: 242; Auguet 1994: 41; Wiedemann 1995: 158; Wiedemann 2001: 15, 28; Jacobelli 2003: 42-43.

532 Uygun kişilerin birbirleriyle eşleşmesi dövüşün riskini azaltmaktaydı. Jacobelli 2003: 42-43; Futrell 2006: 138.

533 Neumann 1979b: 111; Weiler 1981: 256.

534 Ville 1981: 304-305.

zamanlar arenalarda dövüşmüş emekli gladyatörlerdi ve genellikle köle isimleri taşımaktaydılar.[535] Antik kaynaklar ve oldukça yaygın yazıtlardan elde edilen bilgiler ışığında bu uzmanların kendi branşlarına göre *doctor secutorum*, *doctor Thraecum*, *doctor myrmillonum*, *doctor hoplomachorum*, *doctor velitum*, *doctor retiariorum*, *doctor Samnitium*, şeklinde adlandırıldıkları görülmektedir.[536] *Doctores* olarak adlandırılan öğretmenler[537], uzman oldukları silahların kullanılması konusunda gladyatör okullarındaki dövüşçü adaylarına düzenli dersler vermekteydiler.[538] Okullardaki öğretmenlerin en önemli görevi, gelecek vadeden dövüşçülerin teknik, kondisyon ve sağlıklarıyla yakından ilgilenmekti.[539] Gladyatör olarak profesyonel öğretmenlerden ders alan dövüşçüler, sadece belli bir branşta eğitim almak zorunda değillerdi; bu nedenle birden fazla silah konusunda uzmanlaşan gladyatörlere rastlamak mümkündü.[540] Gladyatör okullarında kılıç dersi veren öğretmenlerin silah kullanma konusundaki ustalıklarının, Roma yöneticilerinin de gözünden kaçmadığı anlaşılmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi, C. Aurelius Scaurus'un gladyatör okulundan bir kılıç hocasının, acemi Roma lejyonlarını eğitmek üzere görevlendirildiği bilinmektedir.[541]

İtalya'daki gladyatör okulları, genellikle iklim ve doğa şartlarının daha elverişli olduğu kentlerde yoğunlaşmıştır.[542] Romanın ilk gladyatör okullarının Capua ve Praeneste, Pompeii ve Ravenna gibi kentlerde açıldığı bilinmektedir.[543] Capua'daki okullar, M.Ö. 2. yüzyılın sonlarından itibaren kaynaklarda geçmeye başlamıştır. Bunun nedeni tarihin en büyük isyancılarından biri olan Spartacus'un,

---

535 Wiedemann 2001: 124.

536 Wiedemann 2001: 124.

537 *Doctor* olarak bilinen kılıç uzmanlarının *ludus gladiatorium*da ve *lanista*nın emri altında çalışan kişiler olduğu bilinmektedir. Bu tür görevliler, genellikle emekli olmuş gladyatörler arasından seçilmekteydi. Bk. Quint. *decl*. 302.

538 Cass. Dio 66, 15, 2.

539 Wisdom 2003: 13.

540 Mart. *epig*. 5, 24.

541 Val. Max. 2, 3, 2.

542 Futrell 2006: 142; Wiedemann 2001: 123.

543 Schneider 1918: 775; Welch 2007: 91; Futrell 2006: 142; Wiedemann 2001: 123.

Capua'daki gladyatör okullarından birinden yetişmiş olmasıydı.[544] Okullar genelde Roma'nın zengin ve ünlü ailelerine aitti.[545] Okullar hakkında fazla ayrıntı verilmese de adları bilinmektedir. C. Aurelius Scaurus'un ve Iulius Caesar'ın kendilerine ait okullarının olduğu anlaşılmaktadır.[546] Roma'daki en büyük gladyatör okulu *ludus Magnus*tu ve buradaki dövüşçüler doğrudan imparatora bağlıydı. Bu okulun başında *patrici* ailelerinden gelen bir *procurator* bulunmaktaydı.[547] Görevinin riski gereği, Roma'da en yüksek maaşı alan memurlardan biriydi.[548] Bu memurun bir yılda aldığı para yaklaşık olarak 200.000 *Sesters* civarındaydı.[549] İmparatorluğun en iyi gladyatörleri *ludus Magnus*ta bulunmaktaydı.[550] Yapımına Domitianus tarafından başalanan *ludus Magnus*, Traianus ve Hadrianus tarafından tamamlanmıştır.[551] Özellikle ekonomik nedenler yüzünden imparatorlar, gladyatör yetiştiren okulları bizzat kontrol altında tutmuşlardır.[552]

---

544 Roma devletini en uzun süre uğraştıran köle ayaklanmalarından birinin kahramanıdır. Spartacus'un özgür doğumlu bir Trakyalı olduğu ve Capu'daki gladyatör okulundan kaçtığı anlaşılmaktadır. Yaklaşık 200 kişilik gladyatörden oluşan isyancı ekip Trakyalı ve Galyalı olmak üzere iki gruba ayrılmıştı. Galyalıların başında Crixus ve Oenomaus, Trakyalıların başında ise Spartacus adında bir köle bulunmaktaydı. Daha sonra ayrılacak olan bu grupta en etkili kişi Spartacus'tu. Bu ayaklanmada yaklaşık 70.000 kişinin Spartacus'un ordusuna katıldığı bilinmektedir. Bunlar arasında her kesimden insanların varlığı dikkat çakicidir. Roma'ya oldukça pahalıya mal olan bu ayaklanma M.Ö. 73-71 yılları arasında devam etmiştir. Oldukça uzun süren ve tüm İtalya'nın yakılıp yıkılmasına yol açan isyan, ancak ünlü General Crassus tarafından güçlükle bastırılabilmiştir. Spartacus taraftarlarından esir alınan 60.00 kişi Roma ve Capua arasındaki *via Appia* boyunca çarmıha gerilmiştir. Plut. *Crass*. 8, 2; 9, 5; 10, 1; 11, 6-7; App. *civ*. 1, 116-117; Flor. *epit*. 3, 20, 3; Cic. *Att*. 6, 2, 8; Ziegler 1955: 248-250; Wisdom 2003: 14; Jacobelli 2003: 28-29; Futrell 2006: 125-130; Fields 2009: 27-78.

545 Varr. *ling*. 9, 7; Cic. *Att*. 2, 1, 1; Welch 2007: 91.

546 App. *civ*. 1, 14; Cic. *Att*. 7, 14; 8, 2; Lintott 1968: 83-86; Bradley 1989: 84-85; Welch 2007: 91.

547 André 1994: 220; Wiedemann 2001: 122; Meijer 2008: 51.

548 Auguet 1994: 31; Wiedemann 2001: 122; Meijer 2008: 51.

549 Bu okullarda çıkması olası bir isyanın önüne geçmek için imparatorların çok hassas davrandıkıları anlaşılmaktadır. Meijer 2008: 51.

550 André 1994: 220; Wiedemann 2001: 122; Meijer 2008: 51.

551 Auguet 1994: 31.

552 Auguet 1994: 31

Gladyatörlerin yetiştirildiği *okullarda* (ludi) her türlü silah eğitimi büyük bir disiplin içerisinde yapılırdı. Roma'da birden fazla *ludi* olduğu bilinmektedir. En önemlileri *ludus Magnus*, *ludus Dacicus*, *ludus Matutinus* ve *ludus Gallicus* olarak tanınmaktadır.[553] Bundan başka Roma'da farklı etnik kökendeki gladyatörlerin eğitildiği okullar da mevcuttu.[554] En tanınmış olanları *ludus Gallicus* (Galyalı okulu) ve *ludus Dacicus* (Dacialı okulu)[555] okullarıydı.[556] Fakat etnik temelde ayrılan okullardaki bu uygulama daha sonra ortadan kalkmıştır. Roma'daki diğer bir okul ise *ludus Matutinus* adıyla bilinmekte ve *venatores* ve *bestiarii* yetiştirmekteydi.[557] Roma'daki okulların dışında da imparatorluğa bağlı okullar vardı.[558] Nimes ve İskenderiye'de bulunan okulların da *procuratores*[559] tarafından yönetildiği anlaşılmaktadır.[560] Bunun yanında bazı Anadolu kentlerinde de gladyatör okullarının olduğu görülmektedir. Bergama'da bulunan gladyatör okulunda, hekim Galenos üst üste üç yıl süreyle çalışmıştır.

Belirli türde gladyatörün bir araya gelmesiyle oluşan gladyatör birliklerine, *familiae* adı verilmekteydi.[561] *Familia gladiatoria* hakkında yazıtlarda oldukça detaylı bilgiler mevcuttur.[562] *Familiae*, gladyatörlerin mülkiyetinin kime ait olduğunu da göstermekteydi.[563] Caesar'ın Capua'daki okulunda yetiştirilen gladyatörler *Iuliani* olarak adlandırılmaktaydı.[564] Aynı şekilde İmparator Nero'nun da kendisine

---

553 Ville 1981: 283-284 okulların ayrıntılı listesini vermiştir; Auguet 1994: 31; André 1994: 220; Wiedemann 2001: 122; Meijer 2008: 51.

554 Bu okulun Tiberius zamanında açık olduğu tahmin edilmektedir. Auguet 1994: 31-32; Wiedemann 2001: 33.

555 Bu okul, Domitianus ve Traianus zamanında alınan Dacialı esirlerden oluşmaktaydı. André 1994: 220.

556 Ville 1981: 283; André 1994: 220; Auguet 1994: 31; Wiedemann 2001: 33; Meijer 2008: 52.

557 André 1994: 220; Auguet 1994: 31; Wiedemann 2001: 33, 66, 67 ve 124; Meijer 2008: 52.

558 Ville 1981: 283.

559 İskenderiye *procurator*u, Puteoli'de bulunan bir yazıtta anılmıştır. *CIL* 10, 1685.

560 André 1994: 220; Auguet 1994: 32.

561 André 1994: 220.

562 André 1994: 220; Auguet 1994: 31.

563 Meijer 2008: 49.

564 André 1994: 220.

ait gladyatörleri *Neroniani* olarak adlandırmış olduğu bilinmektedir.[565] Aslında her *ludi*, aynı zamanda bir *familia* idi.[566] Yerleşik *gladyatör birlikleri* (familiae) dışında mobil birliklerin varlığından da haberdarız.[567] Bu tarz gezici birliklerin imparatorluğun her köşesinde gösteri ve dövüşlere katılmış oldukları yazıtlardan anlaşılmaktadır.[568]

Resim 23. Rölyefte tam olarak dört farklı pozisyonda ve iki farklı tip gladyatör dövüş esnasında betimlenmiştir. Rölyefteki betimlemelerden gladyatörlerin türünün, *retiarius* ve rakibi *secutor/contraretiarius* olduğu çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Dövüşçülerin kafaları tanınmayacak ölçüde tahrip edilmiş olmasına rağmen türleri tanınabilmektedir. Rölyefin sol üst ve alt ucunda tasvir edilen dövüşçünün, uzun diktörtgen formlu *kalkanı* (scutum) ve kısa kılıcıyla *secutor*; rakibinin ise, üç ağızlı dirgenle ve kısa hançeriyle dövüşen *retiarius* olduğu şüpheye yer bırakmayacak ölçüde kesindir. *Secutor* standart silahlar dışında, başında koruyucu bir taraklı *miğfer* (galea), dövüş esnasında önde tuttuğu sol ayağında metal *dizlik* (ocrea), sağ ayağında kaba keten kumaş veya pamuktan yapılmış *bandaj* (fascia) ve kılıç kullandığı sağ kolunda ise komple *zırh* (manica) mevcuttur. İşlemeli ve delikli kol *zırhı* (manica) meşin sırımla sırta monte edilmiştir. Giydiği kısa *peştamal* (subligaculum), *secutor*a

565 Jacobelli 2003: 50-52.

566 Jacobelli 2003: 65-67.

567 Iuv. *sat.* 6, 110-111.

568 Suet. *Vitel.* 12; *CIL* 1182-84; *CIL* 4, 7993 (familia Capiniana); Ville 1981: 283; Wiedemann 2001: 121.

dövüş sırasında daha rahat hareket edibilme imkânı sağlamaktadır. Köşeli kalkanı üzerindeki kabartma *işaret* (◊), *secutor*lara ait bütün stellerde göze çarpmaktadır. Betimlemede yer alan dövüşçülerden *secutor*, Roma'nın en eski gladyatör türü olan *Samnit* tipiyle aynıdır. *Samnit* tipi gladyatörler M.S. 1. yüzyıldan itibaren *secutor* olarak nitelendirilmiştir.

Rakibi *retiarius*un silahına gelince, onun da standart olarak üç dişli bir *dirgen* (trident), üç metre çapında bir *ağ* (iaculum) ve kısa *hançer* (gladius) taşıdığı görülmektedir. En önemli silahlarından biri olan ağ, muhtemelen önceden başarısız bir şekilde kaybedilmiş görünüyor. Nitekim ağ, *retiarius*un en önemli silahlarındandı. Eğer bir *retiarius ağ*ını (iaculum) kullanmakta başarısız olursa, kazanma şansını da büyük oranda yitirmiş sayılırdı. Çünkü bu tip dövüşçülerin en büyük hüneri, ağ kullanmadaki başarılarıydı. Rölyefteki tasvirden, *retiarius*un ağını kaybettiği ve göğüs göğse dövüşmek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Koruyucu zırh taşımadığı görülen rölyefteki *retiarius*un sonunu tahmin etmek hiç de zor görünmemektedir. Sanatçı, iki gladyatörün dövüş esnasındaki farklı saldırı ve savunma hamlelerini kompoze etmiştir. Rölyefin kenarları büyük oranda korozyona uğramış olduğundan, sonuç konusunda kesin bir şey söylemek münkün görünmemektedir. Buna rağmen rölyefin kırık ve erozyona uğramış olan sağ alt köşesindeki sahnenin, dövüşün sonucunu ifade etmeye yönelik bir betimleme olmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Rölyefte açıklayıcı herhangi bir yazıtın olmaması, tarih konusunda kesin bir şey söylememizi zorlaştırmaktadır. Buna rağmen malzeme ve işçilik kalitesi, dövüşçü tipleri, kullanılan silahlar ve zırhlardan yola çıkarak rölyefin, yaklaşık olarak M.S. 3. yüzyılın ilk çeyreğinde imal edilmiş olma ihtimali yüksektir. Rölyefin kesin tarihinin belirlenebilmesi için, önce Kibyra'da imparator kültü kapsamındaki organizasyonlar ve bunlara ilişkin yazıtların tespit edilmesi gereklidir. Bu problem, rölyef ayrıntılı bir analize tabi tutulduktan sonra açıklığa kavuşacaktır. (Kibyra/Burdur Müzesi).

Gladyatör okullarındaki düzen ve disiplin, oldukça sert tedbirlerle korunmaktaydı.[569] Kendi aralarında tehlike yaratmayacak bir biçimde eşleştirilerek ayrı bir sınıf şeklinde yaşamaya zorlanan gladyatörler, burada oldukça kötü sayılabilecek koşullarda yaşamaya mecbur tutulmuş ve kesinlikle kendi aralarında ilişki kurmaları yasaklanmıştır. Hali hazırda geçerli olan tedbirlerin, özellikle Spartacus'un yol açmış olduğu ayaklanmanın ardından daha da sertleştiği anlaşılmaktadır.[570] Gladyatörlerin yaşadıkları hücreler çok sıkı bir şekilde ve silahlı muhafızlar tarafından kontrol edilmekteydi.[571] Ayrıca uzun süren eğitimleri boyunca ellerine *gerçek silah* (arma decretoria) verilmesi de

---

569 Schneider 1918: 775; Wisdom 2003: 13; Jacobelli 2003: 66-68; Meijer 2008: 51; Fields 2009: 28.

570 Fields 2009: 28.

571 Quint. *decl.* 9, 21.

kesinlikle yasaklanmıştı.[572] Dövüşçüler ancak arenaya çıktıkları zaman gerçek silahlarla temas edebilme imkânına sahip olabilmekteydi.[573] Arenadaki dövüşler öncesi dağıtılan silahlar, dövüş bittikten sonra özel silah görevlileri tarafından yeniden toplanmaktaydı. Bu kurallar, muhtemel bir isyanın önünü almak içindi. *Ludus*, aynı zaman da gladyatörlerin barınma merkeziydi.[574] Oldukça farklı ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde düzenlenen okullarda, yöneticilerin ve görevlilerin kaldıkları odalar, silah odaları, yemek ve erzak depoları ve yatakhaneler bulunmaktaydı. Yataklar muhtemelen basit şiltelerden oluşmaktaydı. Okul için en önemli mekân, gladyatörlerin antrenman yaptıkları eğitim alanıydı. Bu tip alanlar, günümüzün askeri eğitim alanlarının benzeriydi. Eğitim alanlarının genellikle dikdörtgen yapıda ve yeterli büyüklükte olduğu anlaşılmaktadır.[575]

Pompeii kazılarında ortaya çıkartılan bir gladyatör okulundaki teknik düzenekler, bazı gladyatörlerin ayaklarından zincirlerle bağlanarak hücrelerine kapatıldığını ortaya koymaktadır. Muhtemelen huysuz dövüşçülerin maruz kaldığı ayaklarından zincirlenme yöntemi, onların oturup kalkmasını engelleyici bir durum teşkil etmemekte ve tüm dövüşçülerin bu tarz muameleye tâbi tutulmadığı da sanılmaktadır. Gladyatörler, daha önce belirtildiği gibi, uzun süren eğitimleri boyunca sadece *tahta kılıç* (rudis) taşıyabiliyorlardı.[576] Sürekli olarak tahta kılıç taşıma ayrıcalığına, sadece yirmi beş ile kırk arası dövüşü başarıyla tamamlamış olan *emekli gladyatörler* (summarudis) sahip olabiliyorlardı.[577] *Summarudis* bir gladyatörün erişebileceği en üst noktaydı.[578] *Summarudis* yanında *secundarudis*in de varlığı epigrafik kaynaklar tarafından doğrulanmaktadır.[579] Bu tip

[572] Wisdom 2003: 21-22; Jacobelli 2003: 66-68.

[573] App. *civ*. 1, 116.

[574] Jacobelli 2003: 65-66.

[575] Meijer 2008: 50.

[576] *Tahta kılıç* (rudis) taşıyan gladyatör *rudarius* olarak adlandırılırdı. Friedländer 1920: 480; Ville 1981: 325-326; Fields 2009: 24.

[577] Friedländer 1920: 480; Robert 1940: 178-179, no. 174; Bosch 1967: 189-191; Ville 1981: 369-373; Futrell 2006: 101-102.

[578] Ville 1981: 325-327.

[579] Robert 1940: 147, no. 110; Ritti-Yılmaz 1998: 528-533; *SEG* 46/1996, no. 1669, 1670.

başarılı dövüşçülerin, özellikle yeni dövüşçüler yetiştirmek amacıyla, gladyatör okullarında istihdam edildiği anlaşılmaktadır.[580]

Dövüşçülerin ortalama yaşam sürelerine ilişkin olarak bir öngörüde bulunmak bir genelleme yapmamıza yardımcı olmayabilir.[581] *Editores* olarak bilinen oyun düzenleyicileri için, iyi yetişmiş bir dövüşçü grubunu uzun bir süre hayatta tutmayı başararak, daha çok paralar kazanabilmek, şüphesiz en fazla arzu edilen şeydi. Son yıllarda sayıları artan zengin epigrafik kaynaklar, gladyatörlerin hayatta kalma sürelerine ilişkin ilginç bilgiler vermektedir. Onur yazıtlarının, daha çok başarılı veya olağanüstü dövüşçüler için dikilmiş olması gerekliliğinden hareketle, yaşam sürelerinin çok uzun olmadığını burada ifade etmek gerekmektedir. Öte yandan aynı kaynaklar, oldukça fazla sayılabilecek sayıda dövüşü (on üç ile otuz yedi arası galibiyet) arkasında bırakmış gladyatörler yanında[582], çok fazla galibiyet elde edemeden hayatına arenada veda eden kısa ömürlü gladyatörlerden de bahsetmektedirler.[583] Küçük Asyalı olduğu anlaşılan Kalleidromos adlı bir *retiarius*un yedi galibiyetin ardından çıkmış olduğu sekizinci dövüşte arenada hayatını kaybettiği anlaşılmaktadır.[584] Kaynaklarda, henüz yirmi yaşında ve çok fazla başarı elde edemeden arenada hayata veda eden tecrübesiz dövüşçülere karşın, otuz ile otuz beş dövüşü arkasında bırakarak, kırk beş yaşına ulaşmayı başaran inanılmaz dövüşçülerden de bahsedilmektedir.[585] Kariyerine başladığı andan itibaren üç yıl hayatta kalmayı başaran bir gladyatör dövüşçüsünün, şeref nişanı sayılan *rudis* (tahta kılıç) taşımakla onurlandırıldığı bilinmektedir.[586] İmparator Traianus'un Dacialılar üzerine yaptığı seferi başarıyla sonlandırmasının ardından, Roma'da büyük gösteriler düzenlediğini ve bu kapsamda yaklaşık on bin gladyatör dövüşçüsünü arenaya sürdüğünü önceki bölümlerde ifade etmiştik. Bu oyunlarda çok sayıda gladyatörün azat edildiği yazıtlardan anlaşılmaktadır. *Thraex* silahları

---

580 Bosch 1967: 190.

581 Wiedemann 2001: 126-127.

582 *ILS* 5093, 5094, 5096, 5101, 5111, 5117.

583 Wiedemann 2001: 127; Pietsch 2002: 13.

584 Bosch 1967: 191-192, no. 150.

585 Wiedemann 2001: 127.

586 Hor. *ep.* 1, 1, 4; Fields 2009: 24.

taşıyan İskenderiyeli M. Antonius Exochus adındaki acemi bir gladyatör, oyunların ikinci gününde İmparatorluk okullarından yetişen Araxes'e karşı başarıyla dövüşmüş ve bunun ardından azat edilmiştir.[587] Yazıtta çok açık belirtilmese de, Exochus'un ilk günde dövüştürülmüş olduğu tahmin edilmektedir. Keza, Roma'daki aynı oyunların dokuzuncu gününde Fimbria adındaki özgür doğumlu bir gladyatörün art arda dokuz galibiyet alınca, azat edildiği anlatılmaktadır.[588]

Resim 24. *Secutor*a ait olduğu anlaşılan mezar steli üzerindeki rölyef, tanınmayacak ölçüde tahribata uğramıştır. Buna rağmen gladyatörün sülüeti tam olarak görülebilmektedir. Sol elinde ince uzun ve dikdörtgen formunda bir *kalkan* (scutum), sağ elinde ise *kılıç* (gladius) taşıdığı anlaşılan gladyatörün adı, taştaki ağır yıpranma dolayısıyla okunamamaktadır. (Pisidia Antiocheia/Yalvaç Müzesi).

587 *CIL* 6, 10194; Futrell 2006: 133.

588 *CIL* 6, 10194; Futrell 2006: 133.

Gladyatörlerin arenalarda ne kadar süre kalacakları ve kaç dövüşün ardından özgürlüklerine kavuşabildikleri konusunda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ele geçirilen bir yazıt yoluyla, bu durumun oldukça değişken olduğu görülmektedir. Traianus Oyunları münasebetiyle düzenlenen şenliklerde, bir dövüşçünün peş peşe dokuz kez arenaya çıktığı ve bu dövüşlerin hepsini de galibiyetle tamamlayarak özgürlüğüne kavuştuğu ifade edilmektedir.[589] M.S. 1. yüzyılda sonucu belirlenebilen yüz düelloda, iki yüz gladyatörden on dokuzunun hayatını kaybettiği ortaya çıkmıştır. Bu sonuçtan hareketle, arenaya çıkan başarılı gladyatörlerin 9/1 yaşama şansına sahip oldukları, kaybeden gladyatörlerin ise yaklaşık 1/4 oranında yaşama şansına sahip oldukları anlaşılmaktadır.[590] Her şeye rağmen bu konuda doğru bir istatistikî bilgi vermek neredeyse olanaksızdır. Fakat gladyatörlerin içinde bulundukları durumu göz önüne alarak, yaşam sürelerinin çok uzun olmadığı kanaatine varabiliriz. M.S. 2.-3. yüzyıllardan kalan bilgiler doğrultusunda ölüm oranlarının bir hayli yükseldiği ve arenaya çıkan gladyatörlerin % 50'sinin hayatını kaybettiği öne sürülmektedir.[591]

Her şeye rağmen zorlu bir meslek kariyerini başarılı bir şekilde tamamlayarak emekli olmuş gladyatörlerin sayısı da az değildir. Ankara'da bulunan ve emekli bir gladyatöre ait olduğu anlaşılan mezar yazıtında, gladyatörün başarılı meslek kariyeri vurgulanmakta ve elde etmiş olduğu onursal vatandaşlıklar belirtilmektedir.[592] Yazıt, gladyatörün eşi Aelia tarafından dikilmiştir. Bergamalı olan gladyatörün *summarudis* unvanını taşıdığı ve elli altı yaşında[593] öldüğü anlaşılmaktadır.[594] Bu unvan gladyatörün azat edildiğini, tahta kılıçla ve Roma vatandaşlık hakkıyla ödüllendirildiğini ortaya koymaktadır. Publius Aelius, Thessalonike, Nikomedia, Larissa, Philippopolis, Apros, Berge ve Thasos gibi kentlerin vatandaşlığıyla onurlandırılmıştır. Vatandaşlık hakkı genelde galip gelen atlet ve

---

589 *ILS* 5088; Wiedemann 2001: 127; Pietsch 2002: 13.

590 Pietsch 2002: 13.

591 Pietsch 2002: 13

592 Robert 1940: 138-139, no. 90; Bosch 1967: 188-191, no. 149.

593 Futrell tarafından 37 olarak kaydedilen P. Aelius'un yaşı, hatalıdır. Futrell 2006: 138.

594 Robert 1940: 138-139, no. 90; Bosch 1967: 188-191, no. 149.

müzisyenlerin ilgili kentte kazanmış oldukları başarının ardından verilen bir imtiyazdı. Fakat anlaşıldığı kadarıyla daha sonradan gladyatörlere de verilmeye başlanmıştır.

Horatius[595], özgürlüğüne kavuşmuş Veianus adındaki bir gladyatörün kendi silahlarını Herakles tapınağına adak olarak sunmuş olduğunu ve köyünde sessiz sedasız bir yaşam sürdüğünü belirtmektedir. Bir gladyatör için silahların tanrıya adanması, meslekten ayrılışı simgelemektedir. Belirli bir süre arenalarda dövüşen başarılı gladyatörler, yaşlanmaya başladıklarında bir tahta kılıçla ödüllendirilerek emekliye sevk edilirlerdi.[596] Bunun zamanlamasına da çok dikkat edilirdi. Anadolu kentlerinde ele geçen çok sayıda yazıt, emekli olmuş veya azat edilmiş gladyatörlerin vatandaşlık hakkı elde etiklerini, hatta önemli kamu görevlerini üstlendiklerini doğrulamaktadır.[597] Buna karşın gladyatörlerin emeklilik sonrası, toplumdaki algılanışlarında çok fazla bir değişimin yaşanmadığını gösteren kayıtlar da mevcuttur; örneğin Septimius Severus'un, kendisine elçi olarak gelen heyetten birinin eskiden gladyatör olduğunu anlayınca, heyetin isteklerini reddettiği bilinmektedir.[598]

Arenalarda ilk kez gerçek silahlarla dövüşen gladyatörlerin, oyunlar sırasında kılıçla veya başka metal silahlarla yaralandıklarını ve bunların çoğu kez enfeksiyonlar sonucunda öldüklerini, bu tehlikeyi önlemek için nitelikli doktorların görevlendirildiğini biliyoruz. Bunlardan en önemlisi M.S. 2. yüzyılda yaşamış olan Bergamalı Galenos'tur.[599] Yunan-Roma dünyasının en tanınmış gladyatör doktorlarından biri sayılan Galenos, doğduğu şehir olan Bergama'da beş dönem üst üste seçimle yönetime gelen *archiereus*lerin gözetiminde gladyatör doktoru olarak çalıştığını ifade etmiştir. Galenos, her an ölümle burun buruna olan gladyatörlerin öldürücü yaralarının tedavisi konusunda, Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde önemli bir üne sahipti. Antikçağ'ın bu ünlü hekimi, sonraki yıllarda özellikle tecrübelerini konu alan birçok eser kaleme almıştır. Bu eserlerde yaralı gladyatörlerin iyileştirilmesi için kullanılan tedavi

---

595 Hor. *ep.* 1, 1.

596 Hor. *ep.* 1, 1.

597 Pietsch 2002: 12.

598 Pietsch 2002: 12.

599 Wisdom 2003: 22; Carter 2004: 42-44.

yöntemleri ve ilaçlara ilişkin ayrıntılı bilgiler vermiştir.[600] Sadece profesyonel doktorlar tarafından hazırlanan değil, aynı zamanda dövüşçülerin kendi yaralarını iyileştirmek için yaptıkları ilaçlar ve merhemlerin de olduğu bilinmektedir.[601] Gladyatörlerin sıkı bir şekilde korunan ve kötü hücrelerde yaşamaya mecbur edilmelerine rağmen, iklim, beslenme ve sağlık kontrolü açısından oldukça iyi olanaklara sahip oldukları kaynaklar yoluyla aktarılmaktadır.[602]

Resim 25. Elinde kısa *kılıç* (gladius), başında sorguçlu *miğfer* (galea) ve vücudunun ön tarafını komple kapatan dikdörtken formdaki *kalkan*ıyla (scutum) bir *secutor* betimlenmiştir. Miğferi *secutor*a özgü olarak saçaklı ve ibiklidir. Belindeki deri *kemer* (balteus) ve kalkanının tam ortasındaki kabartma dikkat çekicidir. (İzmir Resim ve Heykel Müzesi).

---

600 Galenos, özellikle bu sayede insan anatomisine ilişkin önemli bilgilere ulaşmış ve pratik yapma imkânına sahip olmuştur. Wiedemann 2001: 123.

601 Plinius, ansiklopedik türde yazmış olduğu eserinde, bu tür ilaçlar hakkında birkaç ayrıntı vermiştir. Bk. Plin. *nat.* 26, 135.

602 Gladyatör sahiplerinin sadece iyi dövüşen değil; aynı zamanda iyi beslenmiş ve fiziki olarak iyi görünümlü kişileri arzuladıklarını bilmekteyiz. Bunun için, dövüşçülerinin beslenmelerine oldukça önem vermekteydiler. Tac. *hist.* 2, 88.

Gladyatör dövüşçülerinin yetiştirilmesinde dikkate alınması gereken diğer bir husus, iyi bir beslenme ve diyet programlarının olmasıydı. *Lanista* kendi kazancı uğruna bile olsa, dövüşçülerin beslenmesi konusunda dikkatli davranmak zorundaydı.[603] Düzgün beslenme ve diyet programına ilişkin oldukça ayrıntılı bilgi veren Epictetus, dövüşçülerin yiyeceklerine ve içeceklerine özel önem vermeleri gerektiğini tekrar tekrar vurgulamıştır.[604] Ona göre alkolden, aşırı sıcak ve soğuk içeceklerden uzak durulması gerekiyordu.[605] Ayrıca, yaşamının bir bölümünü gladyatör okullarında doktor olarak geçiren Galenos, düzgün beslenme ve idmanın dışında, düzenli uykunun da dövüşçüler açısından önemli olduğunu ifade etmiştir.[606] Gladyatörlerin günlük yiyecekleri arasında en fazla kuru gıdalar yer almaktaydı. Bu tarz beslenme, dövüşçülerin vücutlarının aşırı yağlanmasına yol açmakta ve onları hantallaştırmaktaydı.[607] Dövüşçülerin aşırı yağlanmasının dezavantajları olduğu gibi, avantajları da vardı. Özellikle her an karşı karşıya oldukları yaralanmalarda ve kılıç kesiklerinde büyük avantaj oluşturmaktaydı.[608] Tahıl ve baklagil ağırlıklı yemeklerle beslenen gladyatörlerin bu nedenle antik yazarlar tarafından alay konusu olduğu ve *hordearii* olarak anıldıkları anlaşılmaktadır.[609] Latince *hordearius* arpa yiyicisi veya lapacı anlamına gelmektedir. Geleneğe göre gladyatörlere arenadaki dövüşlerinin bir gün öncesinde et yoğunluklu zengin bir menü hazırlanırdı.[610]

---

603 Futrell 2006: 141.

604 Epikt. *Disc.* 3, 15.

605 Epikt. *Disc.* 3, 15.

606 Gal. *exhort.* 4.

607 Gal. *Peri troph.* 1, 19; Meijer 2008: 53; Wiedemann 2001: 123.

608 Cypr. *ad donat.* 7; Gal. *Peri troph.* 1, 19; Futrell 2006: 141.

609 Plin. *nat.* 18, 14, 72; Tac. *hist.* 2, 88; Prop. 4, 8, 25; Iuv. *sat.* 11, 20; Wiedemann 2001: 123; Wisdom 2003: 21; Futrell 2006: 141-142; Meijer 2008: 53.

610 Tert. *de spect.* 12.

Resim 26. Kibyra antik kentinde bulunmuş ve Gölhisar Kaymakamlığı bahçesine taşınmış olan bu rölyef başarılı bir *secutor*a aittir. Kibyra'da bulunan diğer rölyef örneklerine oldukça yakın benzerlikler taşımaktadır. Diğer rölyeflerde olduğu gibi yöreye özgü taş kullanılmıştır. Ortadan kırılmış olduğu için rölyefteki sahneleri tanımlamak güçtür. Rölyefteki iki sahnenin podyumu açık bir şekilde görülmesine rağmen gladyatörlerden birinin sağ ayağı, diğerinin ise sol kolu ve kafası hariç bütün gövdesi, kılıcı ve kalkanı görülebilmektedir. Kırık olan parçasının uzunluğu ve içeriği hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Ama kompozisyonun, muhtemelen bir veya iki sahnelik dövüşü betimlediği sanılmaktadır. Bu sahnelerde tasvir edilen *secutor*un muhtemel rakibinin *retiarius* olduğu düşünülmektedir. Rölyefteki tarz, stil ve betimlemelerin Burdur Müzesi'nde bulunan diğer rölyeflerle (krş. Resim 20, 21, 42, 44, 45) yakın benzerlikler taşıdığı ve muhtemelen aynı usta tarafından yapılmış olmalıdır. Kırık ve bugün için elimizde bulunmayan parçadaki sahne, muhtemelen *secutor*un son dövüşünü betimlemekteydi. Rölyefin sağlam olan sol kısmındaki *secutor*, kırık olan yerdeki kompozisyona nazaran daha önde gösterilmiştir. Bu durum mezarın bir *secutor*a ait olduğunu simgelemektedir ve Kibyra'daki diğer rölyef örneklerinde de aynı şekilde uygulanmıştır. Rölyefte görülen dövüşçünün sağ elinde bir *kılıç* (gladius), sol elinde ise uzun ve dikdörtgen formda *kalkan* (scutum) bulunmaktadır. Saldırıya karşı daha korunaksız olduğu anlaşılan sağ kol boydan boya zırhla kaplıdır. Delikli olduğu görülen kol zırhının omuz üzerinden deri meşinlerle bedene monte edildiği açıktır. Kısa peştamal ve kemer giydiği

gözlenen *secutor*un, her iki ayağında kaba bandajlar, sol ayağında ise *dizlik* (ocrea) mevcuttur. Oldukça iyi bir el işçiliğinin göze çarptığı rölyef, büyük ihtimalle Kibyra'daki diğer gladyatör rölyefleriyle aynı dönemde (M.S. 2. y.y. sonu/M.S. 3. y.y.'ın ilk çeyreği) imal edilmiştir. Rölyefin yüksekliği 72 cm., genişliği 72 cm ve kalınlığı yer yer değişmekle birlikte 37 cm. civarındadır. (Burdur/Gölhisar Kaymakamlığı).

Gladyatörler niteliklerine göre farklı fiyatlarla dövüştürülmekteydi. Bütün gösterilerin sorumluluğu ve gladyatörlerin seçimi organizatörlere aitti. Acemi gladyatörler eğitimlerini tamamlamadan arenalarda dövüştürülmezlerdi. Temel eğitimin ardından arenaya çıkarılan gladyatörlerin, hayatta kaldıkları her dövüşten sonra fiyatları artardı. Eğer gladyatör seyirci tarafından tanınmıyorsa, ödenecek para miktarı da ona göre düşük olurdu. En yüksek rakam, en tecrübeli ve seyirciler tarafından en çok tanınan gladyatörlere verilmekteydi. M.Ö. 177 yılında çıkarılan bir kararnameye göre gladyatörlerin alacakları paraların alt ve üst sınırlarının belirlendiği görülmektedir.[611] Ayrıca bu kararnameye göre gladyatör gösterileri düzenleyen sponsorların devlete vermeleri gereken vergilerde indirime gidilmiştir. Gösteri dünyasındaki gladyatörler, esas olarak beş gruba ayrılmaktaydı. Organizatörler herhangi bir gösteri için her sınıftan dövüşçü seçmek zorundaydı. Gösteride kullanılacak gladyatörlerin en az yarısının ucuz dövüşçüler arasından seçilmesi zorunluydu.[612] Dövüşlerde kullanılacak gladyatörlerin kalitesi, oyunların düzenlenme maliyetini değiştirmekteydi. Gladyatörlerin en ucuzları *gregarii* adıyla tanınmakta ve yaklaşık değerleri 1.000-2.000 *Sesters* arasında değişmekteydi.[613] Eğer *lanista* yeterli sayıda *gregarii* tedarik edemezse, o halde daha yüksek kategorideki dövüşçüleri daha ucuza seyirciye sunmak zorundaydı.[614] En düşük gladyatörün fiyatı 1.000 ile 15.000 *Sesters* civarındaydı.[615] Oyunların maliyeti en düşük 30.000,

---

611 Oliver-Palmer 1955: 320-349; Friedländer 1920: 474; Levick 1983: 108; Wiedemann 2001: 139-140; Meijer 2008: 71.

612 Wiedemann 2001: 137; Meijer 2008: 71-74.

613 Friedländer 1920: 474; Ville 1981: 188-193; Kyle 1998: 84; Wiedemann 2001: 137; Meijer 2008: 71.

614 Wiedemann 2001: 137: Meijer 2008: 71.

615 İtalya'da bulunan bir yazıtta söz konusu fiyat düzenlemeleri ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Yazıttan anlaşıldığı kadarıyla, gladyatörlerin aldığı ücretle oyunların maliyeti arasında sıkı bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Bk.*CIL* 2, 6278; Friedländer 1920: 474-475; Kyle 1998: 84; Meijer 2008: 72-73.

en yüksek 200.000 *Sesters* arasında değişmekteydi.[616] *Gregarii* dışındaki dövüşçüler de kendi aralarında farklı beş gruba ayrılmıştır. Bu gruptaki gladyatörlerin fiyatları 3.000 ile 15.000 *Sesters* arasındaydı.[617] Gladyatör oyunlarına harcanan paraların büyük çoğunluğu *editor* ve *lanista*nın cebine giriyordu.[618] Öte yandan gladyatörlerin tedariki ve eğitimi gibi yüksek risk olan yatırımlar göz önüne alınınca, *lanista*nın aldığı parayı hak ettiği de anlaşılmaktadır. Özellikle köle gladyatörlerin dövüş başına almış oldukları para onların özgürlüklerini elde etmelerine ve rahat bir emeklilik sürmelerine yetecek kadar yüksek değildi. Fakat her şeye rağmen bazı gladyatörlerin bizzat imparatorların teveccühünü kazandığı ve büyük ödüller aldığı da olurdu. Bunlar arasında Nero'nun en sevdiği dövüşçü türlerinden olan *murmillo* Spiculus'un büyük bir sarayla ödüllendirilmiş olduğunu biliyoruz.[619]

F. Kadınlar, Çocuklar, Cüceler, Homoseksüeller ve Gladyatörler

Sayısız gösteri çılgınlığından sadece bir bölümünü temsil eden gladyatör oyunları, Romalı erkeklerin olduğu kadar kadınların da ilgisini çeken bir organizasyondu. Toplumsal rollerinin onlara müsaade ettiği ölçüde, kadınların gladyatör oyunlarına katıldıkları bilinmektedir. Genel olarak kadınların gladyatör oyunlarına olan ilgileri, antik literatür ve epigrafik kaynaklarda, fragmanlar halinde de olsa, göze çarpmaktadır. İmparatorluk Dönemi'nde, Roma'daki oyunların programı oldukça çeşitlenmiştir. Her yeni gelen imparatorun kendinden öncekinin ününü geride bırakma isteği, gladyatör oyunlarını sadece suçluların, kölelerin veya profesyonel gladyatör eğitimi almış kişilerin rol aldığı bir gösteri olmaktan çıkararak, içinde kadınların, çocukların ve engellilerin yer aldığı acımasız bir eğlence organizasyona dönüştürmüştür.

---

616 *CIL* 2, 6278; Oliver-Palmer 1955: 320-349; Kyle 1998: 84; Friedländer 1920: 474 -475; Wiedemann 2001: 137; Meijer 2008: 72.

617 Friedländer 1920: 475; Wiedemann 2001: 137-138; Meijer 2008: 71.

618 Wiedemann 2001: 137-138; Meijer 2008: 73.

619 Suet. *Nero* 30.

Bazı imparatorlar tarafından başlatılan kadınların, çocukların, cücelerin ve engelli kişilerin arenada dövüştürülmesine toplumun çeşitli katmanlarından ne tür tepkiler geldiği tam olarak bilinmemekle birlikte, Domitianus'un sahnelettiği kadınlarla cüceler arasındaki dövüşlerin halk tarafından çok beğenildiği anlaşılmaktadır.[620] Augustus kadınların gladyatör ve vahşi hayvan gösterileri seyretmelerini bazı şartlara bağlamıştır. Amfitiyatrodaki en üst ve en tenha oturma yerlerini kadınlar için ayırmıştır. Fakat Vesta rahibelerinin en ön sıralarda oturmasını temin etmiştir.[621]

Ostia'da ele geçirilmiş olan bir yazıt sayesinde, kadınların da tıpkı erkekler gibi, *editor*ler tarafından arenalara sürüldüğü ortaya çıkmıştır.[622] Kadın gladyatör dövüştüren ve bu nedenle bir yazıtla onurlandırılan bir *editor*, bu yazıtta Roma'nın kuruluşundan itibaren ilk kez kadınların yer aldığı bir gösteri düzenlemekle övünmektedir.[623] M.S. 59 yılında, atlı sınıfından birçok önemli insanın arenada *venator* veya gladyatör olarak dövüştürüldüğü anlaşılmaktadır.[624] Ayrıca, Iuvinalis, rahiplik görevi yapan bir kişinin de *retiarius* olarak dövüştüğünü aktarmaktadır.[625] Roma'da görülen bu tarz olağan dışı uygulamaların, çok geçmeden koloniler ve diğer eyaletlerde de uygulanmaya konulduğu gözlenmiştir.[626] Tacitus, İmparator Nero'nun M.S. 63 yılında senatörlerin ve asil kadınların da aralarında bulunduğu bir gladyatör oyunu düzenlettiğini bildirmektedir.[627] İmparatorun, M.S. 66 yılında Ermeni Prensi Tiridates'in Roma'yı ziyareti vesilesiyle, azatlısı Patrobius'a Puteoli'de organize ettirdiği gladyatör oyunlarında, Afrikalı siyah kölelerin dışında kadın ve çocukları da arenada dövüştürdüğü bilinmektedir.[628]

---

620 Mart. *epig.* 6b.

621 Suet. *Aug.* 44.

622 *CIL* 92237; Fora 1996: 65-66, no. 29; Wiedemann 2001: 20, dn. 24; 118-119.

623 *AE* 1977, no. 153.

624 André 1994: 229.

625 Iuv. *sat.* 2, 143-148.

626 Tac. *ann.* 2, 62.

627 Cass. Dio 63, 3, 1; Tac. *ann.* 15, 32.

628 André 1994: 229; Wiedemann 2001: 118-119; Coleman 2000: 497.

Resim 27. Taşın alt kısmındaki yazıt sahnedeki dövüşçülerin *Amazon* ve *Achillia* olduğunu göstermektedir (krş. Smith 1900: 143, no. 1117; Hirschfeld-Marshall 1916: 83, no. 911; Robert 1940: 188, no. 184; *Hellenica* 5/1948: 77-92, no. 320; Coleman 2000: 487-500, fig. 1). Rölyef ve üzerindeki yazıt G. Ville tarafından M.S. 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Ville 1981: 264, no. 75). Taş üzerinde yer alan rölyef mitolojik kahramanları temsil ediyor olmasına rağmen, kadın gladyatörlerin varlığına delil sayılan ender bir belge niteliğindedir. Üst kısımda yer alan "*apeluthesan*: salıverildiler" ifadesinden, dövüşün berabere kaldığı vurgulanmak istenmiştir. *British Museum*'da sergilenen bu taştaki mitolojik kadın gladyatörlerin tipik erkek üniforma ve silahlarını taşıdıkları görülmektedir. Her iki gladyatörün de erkeklere özgü kısa *peştamal* (subligaculum) giydikleri ve *kuşak* (balteus) taktıkları anlaşılmaktadır. Sol ellerinde *secutor* türüne özgü dikdörtgen şekilli konveks *kalkan* (scutum), sağ ellerinde *gladius*, bacaklarında *bandajlar* (fasciae) bulunmaktadır. Dövüşçülerin önde duran sol ayaklarında *dizlik* (ocrea) olduğu görülmektedir. Kılıç tutan sağ kollarındaki *bandajlar* (fasciae) dikkat çekmektedir. *Achillia*'yı temsil eden sağdaki kabartmanın baş kısmı tanınmayacak derecede zarar görmüştür. Buna rağmen her iki gladyatörün, muhtemelen dövüşçülerin cinsiyetini vurgulamak amacıyla, *miğfer* (galea) taşımadıkları görülmektedir. Kadın kadına dövüşmenin sadece istisna oluşturduğunu kesin olarak belirtmeliyiz. Ayrıca dövüşçülerin mitolojik kahramanlar olduğu ve tamamen fantezi ürünü bir dövüşü yansıttığını da unutmamalıyız (krş. Gunderson 1996: 113-151; Coleman 2000: 498).

Domitianus meşalelerle aydınlatılan arenada gece boyunca kadınların kendi aralarında ve hatta cücelere karşı dövüştürülmelerine müsaade etmiştir.[629] Onun zamanında günlerce süren oyunların bir parçası olarak düzenlenen kadın ve cüce dövüşlerine halkın oldukça yoğun bir ilgi duyduğunu, yine dönemin antik kaynaklarından öğrenmekteyiz.[630] Engelli veya cüceler yanında kadınların da bu tür gösterilerde arenalara sürülmesinin esas nedeni, oyunların çekiciliğini artırarak daha fazla sayıda insanın oyunlara ilgi göstermesini sağlama ve böylece halkın gözünde imparatorun prestijini yüceltme isteği olabilir. Domitianus, hem amfitiyatroda düzenlenen oyunlarda cüceleri dövüştürmekten hoşlanır hem de her gladyatör dövüşü sırasında yanına özellikle asilzadelere özgü erguvan renkli elbiseler giymiş bir cüce almayı ihmal etmezdi. Bu cüce, dövüşün başından sonuna dek onun ayaklarının dibinden hiç ayrılmazdı. Onun cüceyle olan muhabbetinin, gösteri boyunca devam ettiğini, hatta ciddi konuları bile onunla konuştuğunu aktaran kayıtlar mevcuttur.[631]

Antik Roma toplumunda her zaman horlanan kadınlar yalnızca dövüşçü olarak değil, gladyatörlerle ilişkileri bakımından da gündeme gelmişlerdir. Vahşet, korku, nefret ve heyecanın timsali olarak görülen gladyatörlere, kadınlar tarafından da yoğun bir ilginin gösterildiği ve hatta birçok gladyatörün seksüel açıdan kadınların idolü haline geldiği kaynaklar yoluyla doğrulanmaktadır.[632] Toplumda pek de hoş olmayan bir *adla* (infamis)[633] ünlenen gladyatörlerin, sadece aşağı tabakadan kadınlarla değil, asil Romalı ve saraylı kadınlarla da aşk ilişkisi

---

629 Suet. *Dom.* 4.

630 Suet. *Dom.* 4.

631 Suet. *Dom.* 4.

632 Antik kaynaklar, kadınların arenayı seksüel açıdan cezp edici bulduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumun, soylu ailelerden gelen Romalı erkekleri oldukça tedirgin ettiği de bilinmektedir. Konuya ilişkin olarak bk. Iuv. *sat.* 6, 110; Petron. *sat.* 126, 6.

633 Latince *infamis*, Roma toplumu için oldukça kötü bir üne sahip, gladyatörlerin de içinde yer aldığı sosyal bir rant grubunu ifade etmekteydi. Roma hukukuna göre ağır suçlular, fahişeler, gladyatörler vb. rant grupları bu kelimeyle ifade edilmekteydi (Tert. *apol.* 9, 6). Augustinus, yasal olarak *infamis* kavramı içerisine fahişeler, randevucular ve son olarak gladyatörleri de katarak bu tür kimselerin vaftiz edilemeyeceğini vurgulamıştır. Augustinus'un iddiası tamamıyla doğru olmasa da, en azından Hıristiyanların gladyatörlere olan bakışını anlamamız açısından önemlidir. Aug. *civ.* 3, 14.

içerisine girmiş oldukları anlatılmaktadır. Romalı erkeklerin kendi kadınları üzerindeki kontrolünü zayıflatmaya veya ortadan kaldırmaya neden olacak bu etkinin gözden kaçmadığı ve belki de bunun da etkisiyle Agustus tarafından bazı önlemlerin alındığı bilinmektedir.[634] Augustus, seyirci olarak oyunlara gelen kadınların ön sıralara oturmasını yasaklamış, bu yasaktan sadece altı kişilik Vesta rahibelerini hariç tutmuştur. Nitekim, daha önce vurguladığımız gibi, Augustus öncesinde her türlü gösteriye kadın ve erkek karışık olarak katılabilmekteydi. Plutarchos tarafından anlatılan bir hadise, Augustus'un bu tür bir önleme başvurmasının nedenini yeterince açıklamaktadır. Sulla'nın gladyatör oyunlarını seyrettiği sırada güzel ve soylu bir kadın olan Valeria ona yaklaşarak elbisesinden bir tüy koparmıştı. Buna şaşıran Sulla'ya '*korkma diktatör senin talihinden ben de payımı almak istedim*' diyerek gülümseyen Valeria, daha sonra kaş göz işaretiyle Sulla'yı baştan çıkarmış ve onunla evlenmiştir. Bu bilgi, karışık oturmanın, Roma gibi muhafazakâr bir toplumda sadece gladyatörler gibi bir alt sınıfla ilişki kurulması açısından değil, kendi içindeki hiyerarşi bakımından da yozlaşma kaygısına yol açtığını göstermektedir.[635]

İmparator Caligula da farklı türden gladyatör oyunları sergiletme gayreti içerisine girmiştir. Onun bu tutumu sonucunda, arenada dövüşmek zorunda kalan kişilerin sosyal statülerinde de alışılmadık değişikliklerin yaşandığı ortaya çıkmaktadır. Bu değişiklikler neticesinde, özellikle gladyatör olarak hiç bir öneme sahip bulunmayan yaşlı ve sakatların, iyi bir üne ve aile reisi olmalarına bile bakılmaksızın, arenalara sürüldüğü anlaşılmaktadır.[636] Bununla da kalmayan Caligula'nın, arenalarda dövüşmekle cezalandırılan (ad gladium veya ad bestias) tutukluların az olması durumunda, tribünlerdeki aşağı tabakadan birkaç kişinin seçilerek vahşi hayvanlara atılmasını emrettiği de bilinmektedir.[637]

Resim 28. Kuşadası'nda ele geçen ve Ephesos Müzesi'nde sergilenen yağ kandilinin üzerinde, iki gladyatör silahlarıyla birlikte betimlenmiştir. Açık kiremit rengindeki kandil M.S. 1. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Her iki gladyatör, Büyükkolancı 2002a: 94'de hatalı bir şekilde *secutor* olarak tanımlanmıştır. Oysa betimlemede sol tarafta ve ayakta duran gladyatör tipik bir *murmillo*; sağ tarafta dizi üstüne çökmüş olan gladyatör ise *thraex*tır. Bu iki gladyatör tipinin, sıkça birbirlerine karşı dövüştükleri bilinmektedir. Her iki gladyatör de küçük kalkanlılar sınıfına girmektedir. Ayaktaki *murmillo*nun en kakateristik özelliği kalkanının yuvarlak ve küçük (parmula) olmasıdır. Oysa *secutor*ların kalkanları genellikle uzun ve dikdörtgendir. *Murmillo* kafasında kendine has sorguçlu ve siperlikli bir *miğfer* (galea), elinde ise uzun bir *kılıç* (gladius) taşımaktadır. Her iki ayağında *bandajlar* (fasciae) ve *dizlikler* (ocreae) bulunmaktadır. Kılıç tutan kolu dirseğe kadar bandajlarlarla sarılıdır. Ayağında kısa bir *peştamal* (subligaculum), belinde ise *kemer* (balteus) göze çarpmaktadır. Bu giyeceklerin her iki gladyatörde de ortak olduğu görülmektedir. Kandilin sağ tarafında betimlenen gladyatörün kafasındaki miğfer (galea), onun *thraex* olduğuna işaret etmektedir. Miğfer sorguçludur ve üzeri uzun *kuş tüyleri*yle (pinnae) yarım ay şeklinde süslenmiştir. Bu tarz miğferlerin benzeri Pompeii'de ele geçirilmiştir. Sağ dizi yere çökmüş olan *thraex* sol elinde kareyi andıran konveks bir *kalkan* (scutum) taşımaktadır. Sağ elindeki silah muhtemelen ucu eğri *kılıç* (sica) olmalıdır. Fakat betimlemede belli değildir. Sağ kolunda, tıpkı rakibinde olduğu gibi, *bandaj* (fascia) vardır. Ayrıca her iki ayağında *bandajlar* (fasciae) ve *dizlikler* (ocreae) bulunmaktadır. Bunun kısa *peştamal* (subligaculum) ve deri *kemer* (balteus) giydiği görülmektedir. (Ephesos Müzesi).

Commodus'un[638] gösteri çılgınlığının anlaşılması açısından Cassius Dio tarafından anlatılan tarihi anekdot, arenalarda sunulan dövüş programlarının ne kadar acımasız hale geldiğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.[639] Buna göre Commodus, bir keresinde kentte bulunan ve ayaklarını doğuştan, hastalık veya kaza sonucu kullanamayacak halde olan bütün erkeklerin arenada toplatılmasını emretmiş ve onların dizlerinden birbirlerine bağlanarak tıpkı bir dev yılan görünümüne sokulmasını istemiştir. Birbirlerine ayaklarından bağlı olan özürlülere, kendilerini savunmaları için taş yerine sünger parçaları verilmiş ve bunun ardından tıpkı bir dev yılanı öldürür gibi topuz darbeleriyle vurularak öldürülmeleri sağlanmıştır.[640]

Bunun yanında arenalarda *tunicati* (kadın görünümlü) olarak adlandırılan gladyatör gruplarına da rastlamak mümkündür.[641] Kadınların çok yaygın olmasa da gladyatör olarak arenalarda boy göstermesi, kadının Roma toplum yapısındaki yerinin de artık yavaş yavaş değişmeye başladığının göstergesi olarak algılanmalıdır. Bu durumda imparatorların durumu gittikçe zorlaşmaktaydı. Bir yandan kendi ihtişamlarını topluma gösterme gayreti uğruna, yasaların müsaade etmemesine rağmen, kadınların ve çocukların arenalarda dövüştürülmesine müsaade etmeleri, diğer yandan kendileri veya selefleri tarafından konulmuş olan tutucu yasaların geçerliliğinin korunmasına yönelik gayretleri bir arada düşünüldüğünde onların, her türlü vahşi hayvan dövüşlerini ve acımasız gladyatör gösterilerini ekmek yanında en elzem gereksinim olarak gören Roma toplumu karşısında ne denli müşkül duruma düştüklerini anlayabiliriz.

Gladyatör oyunlarına M.S. 1. yüzyıldan itibaren aktör olarak katılan kadınlar, daha erken yüzyıllardan itibaren çeşitli yerlerde yapılan gladyatör gösterilerini izleme imkânına sahiptiler. Düzenli ve profesyonel gösteri merkezlerinin olmadığı dönemlerde, kadınların nasıl bu tür gösterileri izlediği konusunda pek bilgi sahibi değiliz, fakat ahşaptan yapılan portatif gösteri tribünlerinin ve M.S. 80 yılında inşası tamamlanan Roma'daki en büyük gösteri merkezi konumundaki

---

638 Commodus'un gösteri çılgınlığına ilişkin olarak bk. Kyle 1998: 224-228.

639 Cass. Dio 73, 20, 3.

640 Özürlülerin arenalarda ve sahnelerde eğlence aracı olarak kullanılmalarına ilişkin olarak bk. Weiler 1995: 121-145.

641 Wiedemann 2001: 118.

*colosseum*un en arka sıralarının kadınlar için ayrıldığı düşünülmektedir.[642] Bu durum kadınların, ikinci sınıf bir muameleye tâbi tutulduklarını göstermekle birlikte, söz konusu anlayışın tüm Romalı kadınlar için geçerli olduğunu kabullenmek doğru değildir. Özellikle imparator eşlerinin, çocuklarının ve akrabalarının kendilerine ayrılmış olan özel locadan oyunları seyrettikleri bilinmektedir. Bunun dışında, Vesta rahibelerinin oyunları seyretmekte serbest oldukları ve bunlara tribünde özel yerler ayrıldığını daha önce belirtmiştik. Romalı sıradan kadınlar ise en arkalarda ve üstte yer alan ve görüş açısı hiç de iyi olmayan sıralardan oyunları izlemek zorundaydılar.

Kadınların da erkekler gibi, bazı gladyatörleri favori olarak destekledikleri ve zaman zaman onların özel hayatlarına girdikleri, kaynaklar yoluyla aktarılmaktadır. Bu tür aşk ilişkilerinin yalnızca alt tabakadan kadınlar arasında değil, yüksek tabakadan gelen soylu kadınlar arasında da yaygın bir durum olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Köle konumunda ve oldukça kötü sayılacak sosyal şartlarda yaşama savaşı veren gladyatörlerin, nasıl bir yöntemle yüksek sınıftan kadınların gönlünü çaldığı sorusunun cevabını vermek oldukça zor görünmektedir.[643] Gladyatörlerle seksüel ilişki içerisine girdiği iddia edilen kadınlar arasında İmparator Marcus Aurelius'un eşi olan İmparatoriçe Faustina'nın da adı geçmektedir.[644] Öyle ki, İmparatoriçe yaşadığı aşkı gizleme gereği bile duymamıştır. Faustina'nın oğlu olan ve daha sonra Roma tahtına imparator olarak oturan Commodus'un gladyatörlere olan yoğun ilgisini, annesinin gladyatör sevgilisiyle ilişkilendirenler bile mevcuttur. Bunun yanında birçok Romalı Senatör eşinin de gladyatörlerle bu tür aşk ilişkisi içerisine girmiş oldukları anlaşılmaktadır.

Kadınlar gladyatör oyunlarında aktör ve seyirci olmalarının dışında, bizzat finansör ve düzenleyici olarak da katıldıkları görülmektedir. İmparatorluğun doğusundaki Yunan kentlerinde kadınlar tarafından da üstlenilebilinen ve çoğu zaman beş yıllığına seçilen *başrahip/rahibe* sıfatıyla anılan kent görevlilerinin, birçok

---

642 Suet. *Aug.* 44.

643 Suet. *Calig.* 55; Wiedemann 2001: 129.

644 Hist. Aug. *Marc. Aur.* 19; Wiedemann 2001: 40.

önemli işler yanında, halk için gladyatör oyunları da düzenledikleri sanılmaktadır.[645]

Resim 29. *Podinn[os?]* adlı bir *retiarius* geleneksel *silahıyla* (tridens) betimlenmiştir. Bölgeye özgü taştan yapılmış olan rölyef kısmen tahrip olmuş; kabartmanın başı ve gövdesinin büyük bir bölümü eksiktir. (Pisidia Antiocheia/Yalvaç Müzesi).

Dövüşçü olarak arenalara inen sayısız gladyatör arasında homoseksüel eğilimli kimselere de rastlamak mümkündü. Doğrudan olmasa bile, özellikle homoseksüel eğilimli gladyatörlerin homo-erotik tutkuları onlar için düzenlenen onur yazıtlarına yansımıştır.[646]

---

645 Ayrıntılı olarak bk. Grant 1970: 46.

646 Yazıtlarda dışa vurulan bu eğilimin en önemli göstergesi, bazı gladyatörlerin, mitolojide yer alan güzel ve genç erkeklerin temsilcisi sayılan Narcissus, Hylas

G. Gladyatör Oyunları ve İmparator Kültü

Yunanistan ve Anadolu'da yaşayan halk, Roma yönetimine girmeden önce ne gladyatör dövüşlerini ne de vahşi hayvan gösterilerini tanıyordu.[647] Yunan nüfusunun çoğunlukta olduğu İmparatorluğun Doğu eyaletlerindeki kentlerde, gladyatör dövüşlerini ve vahşi hayvan gösterilerini düzenleme işi eyalet meclisleri tarafından seçilen *archiereus*lere (İmparatorluk kültü başrahibi) bırakılmıştır.[648] İmparatorluk kültü başrahiplerinin görevleri sadece gladyatör ve vahşi hayvan dövüşleri düzenlemek değildi, bunun yanında genellikle kentlerin çoğunda var olduğu bilinen imparator tapınaklarının bakım ve masraflarını üstlenmek de onların görevleri arasındaydı.[649] Yunan kentleri statüleri ne olursa olsun[650], imparator kültünün gereği olarak görülen bir takım sosyal organizasyonları ve mali yükümlülükleri yerine getirmekle sorumluydular.[651] Bu nedenle Anadolu'daki birçok zengin kent, imparator kültü ve *tapınak bekçiliği* (neokorie) unvanını elde edebilmek için birbirleriyle yarışmışlardır. Bazı kentlerin bu unvanları üçüncü veya dördüncü kez almış olduklarını epigrafik kaynaklar doğrulamaktadır. Asıl önemli olan şey bu unvan ve imtiyazları almak değil, bu çerçevede yapılacak olan yükümlülükleri yerine getirilmesiydi. Gladyatör dövüşleri ve vahşi

---

ve Hyacinthus gibi isimleri kendileri için kullanmaları örnek olarak gösterilebilir. Bk. Grant 1970: 51.

647 Pietsch 2002: 9.

648 Schneider 1918: 769.

649 Bu tür yüksek prestijli makamlara gelen ve çoğu kez kendi doğduğu kentte bu türden sorumluluklar üstlenen kişilerden birçok yazıtta *curator muneris*, *munerarius* veya *munificus* (oyun başkanı), olarak bahsedilmiştir.

650 Aphrodisias statüsü gereği özgür ve vali denetiminden muaf olmasına rağmen, görkemli bir imparator tapınağına sahipti. İmparator kültü kapsamında yapılması gereken bütün yükümlülükleri de yerine getirmiş görünmektedir. Bu aslında bir keyfiyet değil, tam anlamıyla zorunluluktu. Özgürlüğün kentlere sağladığı tek serbestiyet, bazı mali imtiyazları hesaba katmazsak, vatandaşlarının eyalet bağlamındaki ortak görevlere zorlanamamasıydı. Traianus'un Smyrnalılara gönderdiği mektupta, hiç bir özgür kent vatandaşının Asya Eyaleti bünyesindeki ortak görevlere zorlanamayacağı belirtmektedir. Bu bağlamda Aphrodisias vatandaşı olan Tiberius Iulianus Attalus'un, Smyrna'daki tapınak hizmetinden muaf tutulmasını bildirmiştir. Reynolds 1982: 113-115, dok. 14; Price 2004: 152-153.

651 Bu konudaki ayrıntılar için bk. Price 2004: 151-226.

hayvan gösterileri, imparatorluk tapınak bekçiliği (neokorie) imtiyazını elde eden kentin düzenlemesi gereken gösterilerin sadece bir bölümüydü[652]; ama aynı zaman da imparatora ve Roma'ya duyulan saygı ve sadakatin en önemli göstergesiydi. Özellikle eyalet merkezlerinde bulunan imparator tapınaklarının başrahiplik görevi oldukça masraflı bir işti.[653] Anadolu kentlerindeki imparator kültü kutlamaları ve ritüelleri daha çok Yunan özellikler sergilemekle birlikte, gladyatör ve vahşi hayvan gösterilerinin yapılması açısından tamamen Roma etkisi altındadır.[654] Nitekim gladyatör oyunları veya vahşi hayvan gösterileri *imparator kültü* çerçevesinde ve imparator adına halka sunulan en önemli faaliyetler arasındaydı.[655] Başrahip olarak genellikle bir yıllığına seçilen kentli elitler, imparator kültü kutlamalarını düzenlemek ve diğer masrafları karşılamak zorundaydılar. Roma etkisiyle yayılsa bile, Yunan kentlerinde başrahiplerin halka gladyatör gösterileri sunmaları her zaman büyük takdirle karşılanmış ve karşılığını fazlasıyla bulmuştur.[656] Gladyatörlerin ve egzotik vahşi hayvanların arenada dövüştürülmesi halk arasında büyük bir hayranlık uyandırmaktaydı.

İşlerin iyi gittiği M.S. 1.-2. yüzyıl boyunca bu tarz görevler için kentli elitlerin birbirleriyle yarıştıkları bilinmektedir.[657] Çok sayıda onur yazıtından anlaşıldığı kadarıyla zengin kentliler, *imparatorluk*

---

652 Bu tür organizasyonlar teknik olarak *neokorie festivali* olarak adlandırılmaktaydı. Bu tarz festivallerin programında her türlü sportif, müziksel ve edebi yarışmalar dışında gladyatör ve vahşi hayvan gösterileri de vardı. Price 2004: 215.

653 Price 2004: 155; Pietsch 2002: 9.

654 Price 2004: 162.

655 Pietsch 2002: 9-10.

656 Gladyatör ve vahşi hayvan dövüşleri başrahiplere oldukça pahalıya patlamaktaydı. Bu nedenle görev süreleri boyunca bir kez bu tip oyunlar düzenlemiş oldukları sanılmaktadır. Halk arasında büyük yankı bulan gladyatör gösterileri nedeniyle başrahiplerden yazıtlarda övgüyle bahsedilmiştir. Robert 1940: 174, no. 171; Pietsch 2002: 9-10; Price 2004: 202.

657 İmparatorluk kültü kutlamaları, yerel zenginlerin kendi arasındaki çekişmeyi ortaya koymasına rağmen, kentin imparatora duyduğu minnet ve şükran duygusunun ifade edildiği platformlardı. Her yönden imparatora ve onun eyaletlerdeki valilerine bağlı durumda olan Yunan kentleri, gladyatör oyunları ve vahşi hayvan gösterileri düzenleyerek bir yandan kendi reklâmlarını yapmakta, diğer yandan da imparatora duydukları sadakat ve şükranı ifade etmekteydiler. Price 2004: 177.

kültü kutlamalarında kendi ceplerinden önemli paralar ödemek durumundaydılar. Kentler için imparatorların doğum günleri[658], zaferleri, tahta çıkış yıl dönümleri v.b. durumlar genellikle günlerce süren şenlik ve eğlence anlamına gelmekteydi.[659] Bu tarz şenlikler kapsamında bir yandan Yunan tarzı yarışma ve eğlenceler yapılmakta, diğer yandan halka bedava yemek ziyafetleri ve günlerce süren vahşi hayvan ve gladyatör dövüşleri düzenlenmekteydi.[660] Kentlerin imparatorluk kültü bağlamında düzenledikleri şenlikleri dindarlıkla değil, profan yönelimlerle açıklamak daha doğrudur.[661] Doğu eyaletlerinin genelinde karşılaştığımız ve *Sebasta* adıyla bilinen şenlikler de bu açıdan değerlendirilmelidir.[662]

Louis Robert'in yapmış olduğu epigrafik çalışmalar, Doğu eyaletlerindeki kentlerin gladyatör oyunlarını yaygın bir şekilde düzenlemiş olduklarını ortaya koymuştur. Anadolu'da ilk gladyatör ve vahşi hayvan dövüşleri, yukarıda da bahsedildiği üzere, Antiocheia'da yapılmıştır. Uzun süre Roma'da tutsak olarak kalan IV. Antiochos, tam bir Romalı gibi gladyatör ve vahşi hayvan dövüşleri tutkunuydu. Bu nedenle tahta geçişinin hemen ardından M.Ö. 166 yılında uzun süren gladyatör gösterileri düzenlemiştir. Bu organizasyon, Roma hâkimiyeti öncesinde Anadolu'da yapılan ilk gladyatör gösterileri olarak tarihe geçmiştir.[663] IV. Antiochos gladyatör oyunlarının halk üzerinde ne denli etkili olduğunu keşfeden ilk Hellenistik kral olarak tanınmaktadır.[664] Titus Livius'un söylediklerinden, bu tarihten itibaren gladyatör oyunlarının Antiocheia'da sürekli olarak düzenlendiği anlaşılmaktadır.[665] Diğer Anadolu kentleri vahşi hayvan gösterileri ve gladyatör dövüşleriyle nispeten daha geç bir dönemde tanışmışlardır.

---

658 Antoninus Pius'un doğum günü Ephesos'ta beş gün süreyle kutlanmıştır. Robert 1940: 280-281; Price 2004: 187, 196.

659 Kutlamaların en önemli kısmı vahşi hayvan ve gladyatör dögüşlerinden oluşmaktaydı. Price 2004: 188.

660 Gladyatör gösterileri iki ile on gün arasında değişmekteydi. Robert 1940: 280-281; Price 2004: 187-188.

661 Price 2004: 181.

662 Price 2004: 182-183.

663 Pietsch 2002: 9.

664 Pietsch 2002: 9.

665 Liv. 41, 21, 11-13.

Romalı General Lucullus'un Ephesos'ta M.Ö. 70/69 yılında ilk kez Roma tarzı bir gladyatör oyunu düzenlemiş olduğu bilinmektedir.[666]

Resim 30. *Philemon* adlı bir *retiarius*, geleneksel silahı üç ağızlı *dirgen*le (tridens) ve sol elindeki *hançer*le (pugio) betimlenmiştir. Kafasında miğfer taşımayan gladyatörün sol kolunda bir *bandaj* (manica) ve *omuzluk* (galerus) olduğu görülmektedir. Kısa *peştamalı* (subligaculum) ve kalın *kemer*i (balteus) standarttır. Bunun yanında sol bacağında bandaj ve koruyucu *dizlik* (ocrea) taşımaktadır. (Pisidia Antiocheia/Yalvaç Müzesi).

---

666 Ephesos'ta M.Ö. 1. yüzyılda başlayan gladyatör oyunları ve vahşi hayvan dövüşleri M.S. 6. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bk. Pietsch 2002: 9; Kanz-Grossschmidt 2002: 60; Büyükkolancı 2002: 83-88.

IV. BÖLÜM

Gladyatör Türleri ve Oyunların Sonu

A. Giysiler, Silahlar ve Zırhlar

Ele geçirilen çok sayıdaki mezar rölyefi, gladyatörlerin kullanmış oldukları silah ve giysilere ilişkin detaylı bilgiler vermektedir. Gladyatörler kadın ya da erkek olsun, üzerlerine hafif giysiler giymek zorundaydılar. Bu onların hareket kabiliyetini artırıcı bir önlemdi. Arkeolojik kazılarda ve yüzey araştırmalarında ele geçirilen çok sayıdaki rölyef, gladyatörlerin giysi ve koruyucu zırhlarına ilişkin önemli ayrıntılar sunmaktadır. Eldeki veriler ışığında istisnasız bütün gladyatörlerin hafif iç çamaşırı ve koruyucu zırhlar taşıdıkları anlaşılmaktadır.[667] Gladyatörlerin de sıradan vatandaşlar gibi standart *iç çamaşırı* (subligaculum) giydikleri, fakat bunun üzerine farklı bir takım koruyucu zırhlar taşıdıkları sanılmaktadır.[668] Genellikle vücutlarının büyük bir bölümü açık olan gladyatörler, dövüş esnasında en fazla darbe alabilecekleri noktaları ince ve kullanışlı zırhlarla kapatma yoluna gitmişlerdir. Bel ve baldır bölgelerini örten peştamal görünümlü *kuşak* veya *kemer* (balteus), bütün gladyatörler tarafından kullanılmıştır. Üzerine çoğu zaman başka bir giysi giyilmezdi. Kollara *manica* (metal veya deriden yapılmış kolluk), bacaklara *fascia*, *ocrea* (bacak ve diz zırhı), göğüse *pectorale* (yarım ay şeklinde göğüs zırhı)[669] ve kafaya ise *galea* (miğfer) giyilirdi.[670] Bunlar dışında kollar ve bacaklara koruyucu meşin sırımlar sarılmaktaydı. Gladyatörlerin genelde ayakkabı giymedikleri ve sadece kalın bandaj taktıkları anlaşılmaktadır.[671] Bandajların esas görevi ayağın üst kısmını dize kadar darbe ve yaralanmalardan korumaktı. Söz konusu *bandajlar*ın (*fasciae*) keten dokuma olduğu ve içerisine pamuk ya da keçe gibi hafif ve yumuşak malzemeler doldurularak meşin sırımlarla bacağa sarıldığı bilinmektedir.[672]

---

667 Wisdom 2003: 23-30.

668 Wisdom 2003: 23.

669 Junkelmann 2002: 30.

670 Junkelmann 2002: 25-42; Wisdom 2003: 23; Futrell 2006: 95-96.

671 Wisdom 2003: 24.

672 Wisdom 2003: 24.

Resim 31. Gladyatörleri silah darbelerinden korumak amacıyla imal edilmiş *galerus* adı verilen omuz zırhı. Pompeii'deki gladyatör kışlasında 1967 yılında yapılan kazılarda ortaya çıkartılmıştır (Jacobelli 2003: 14'den).

Roma'da ortaya çıktıkları ilk yıllarda sadece kılıç veya mızrakla dövüşen gladyatörler, zamanla birçok farklı silahları da kullanmaya başlamışlardır. Bu durum bir yandan dövüş ve dövüşçü türlerini çeşitlendirirken, diğer yandan dövüşçülerin eğitiminin daha teknik bir hale gelmesine ve bu işi profesyonelce yapan ve farklı silahların eğitimini veren hoca gruplarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kullandıkları silahlara ve giydikleri koruyucu zırhlara göre değişik adlarla anılan ve farklı eğitimlere tabii tutulan dövüşçüler, mensup oldukları okulda özel öğretmenler gözetiminde yoğun bir eğitimden geçirilmekteydiler. Eğitimini aldıkları silahlara göre gruplara ayrılan dövüşçüler, arenada aynı silah eğitiminden geçmiş gruplar arasındaki

kişilerle eşleştirilmekteydi. Eşleştirmeler tamamen gladyatör okullarındaki *ustaların* (lanistae) veya *organizatörlerin* (editores) tavsiyesine uygun bir şekilde yapılmaktaydı.[673] Fakat bunun mümkün olmadığı durumlarla da karşılaşılmıştır. Her gladyatör okulunun kendi silahları ve bunları muhafaza etmek için silah deposu mevcuttu. Dövüşçüler hazırlık antrenmanlarında tahta kılıçlarla eğitim yapıyorlardı. Her dövüşçü, uzmanı olduğu ve iyi bildiği silahlarla dövüşmekteydi.[674] Bunlar genellikle başka silahlarla dövüşmezlerdi. Ara sıra bazı dövüşçülerin birden fazla silah konusunda uzmanlaştığı da olurdu, ama bu durum sadece olağanüstü dövüşçüler için geçerliydi.[675]

Resim 32. Gladyatörler tarafından kullanılan orijinal *bacak zırhları* (ocreae). Pompeii'de bulunmuştur. Üzerlerinde farklı figürler mevcuttur. (Jacobelli 2003: 9'dan).

673 Meijer 2008: 77.

674 Meijer 2008: 77.

675 Hermes'in bütün silahlar konusunda uzman olduğu Martialis tarfında dile getirilmiştir. Bu nedenle birçok stadyum, amfitiyatro veya tiyatroda Hermes büstlerine rastlanmış olması şaşırtıcı değildir. Mart. *epig.* 5, 25.

Daha önce de vurgulandığı üzere, dövüşçülere gerçek ve keskin silahlar yalnızca arenada ve özel silah görevlileri tarafından teslim edilmekteydi. Silahlar arasında kılıç, hançer, kama, pala, mızrak, üç ağızlı dirgen, ok ve yay, file ve topuz en yaygın kullanılmış olanlarıdır. 18. yüzyılın sonlarından itibaren Pompeii'de yapılan arkeolojik araştırmalarda volkan tüfleri arasından gladyatörlere ait çok sayıda silah, zırh ve miğfer gibi malzemeler gün yüzüne çıkartılmıştır.[676] Özellikle bozulmadan günümüze gelen kol ve bacak zırhları, mızrak uçları, miğferler, kılıçlar ve diğer silahlar, gladyatörlere ilişkin bilgilerimizin muazzam bir şekilde artmasını sağlamıştır. Silah ve zırhlar üzerinde rastlanılan ince süslemeler, gladyatör dövüşlerinin şov özelliğini de yansıtmaktadır.

Bunun yanında arenaya çıkan dövüşçülerin farklı tarzlarda zırhlar giydiği hem görsel hem de yazılı kaynaklardan anlaşılmaktadır. Dövüşçülerin kafalarını ve yüzlerini darbelere karşı korumak için önü açılabilen veya rahat nefes almayı sağlayan delikli veya tel muhafazalı metal miğferler taşıdıkları görülmektedir. *Retiarius* dışındaki her dövüşçü farklı ebatlarda yuvarlak, kare veya dikdörtgen formlu kalkanlar taşımaktaydı.[677] Son olarak dövüşçülerin bacak, göğüs ve kollarını korumaya yönelik elastik zırhlar taşıdıkları da bilinmektedir.[678]

B. Gladyatör Türleri

M.S. 1. yüzyıldan itibaren gladyatörlerin giysi, silah ve malzemelerinde ciddi değişiklikler yaşanmıştır. Bu dönemde koruyucu meşin kol bantlarının, kol zıhlarının, göğüs ve bacak zırhlarının ve farklı boyut ve şekillerde kalkanların kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.[679] Eskiden kargı ve basit deri kalkanlar kullanan dövüşçüler, bu dönemde metal kalkanlar ve farklı büyüklükte kılıç ve hançerler taşımaya başlamışlardır.

---

676 Meijer 2008: 77-79.

677 Meijer 2008: 81.

678 Grant 1970: 48-49; Meijer 2008: 78-79.

679 Wisdom 2003: 24; Meijer 2008: 76.

Resim 33. Kibyra'da gladyatörler tarafından kullanıldığı anlaşılan birçok oda mezarlarında bulunmuş sunu kandili. Kandil üzerinde iki farklı tür gladyatör dövüşürken betimlenmiştir. Sol taraftaki gladyatörün *Thraex* olduğu, rakibinin ise *hoplomachos* olduğu anlaşılmaktadır. Sol taraftaki gladyatör, geleneksel Trakya kıyafetiyle ve silahlarıyla tasvir edilmiştir. Sağ elinde geleneksel *ucu eğri kılıç* (sica), sol elinde ise küçük ve kare şeklinde portatif bir *kalkan* (parma) taşımaktadır. Kalkanı küçük olduğundan her iki ayağında metal *dizlikler* (*ocreae*) ve kollarında metal *zırh* (manica) ve *bandajlar* (fasciae) olduğu görülmektedir. Kafasındaki *miğfer* (galea) siperlikli ve dar saçaklıdır. Belinde kalın bir *kemer* (balteus/cingulum) taşıdığı ve kısa bir *peştamal* (subligaculum) giydiği görülmektedir. *Thraex*ın karşısındaki rakibinin her zamanki gibi ağır zırhlı *hoplomachos* olduğu anlaşılmaktadır. *Hoplomachochos* kelime anlamıyla ağır zırhlı piyade anlamında kullanılmış olup, Hellenistik Dönem'de ortaya çıkmıştır. Bu tür dövüşçüler ağır zırh kullanır, her türlü silah ve dövüş eğitimini alırlardı. *Thraex* ve *hoplomachos*un silahları birbirlerine oldukça benzerdi. Yukarıdaki betimlemede *hoplomachos* sol elinde küçük ve yuvarlak bir metal *kalkan* (parma), sağ elinde ise bir *mızrak* (hasta) taşımaktadır. Zaman zaman kısa kılıç

taşıyan *hoplomachos*un sağ elindeki mızrak kandilin tam ortasında göze çarpmaktadır. Her iki bacağında dizleri aşacak şekilde *zırhlar* (fasciae), sağ kolunda ise deri ve başka organik malzemelerden yapılan bir *kolluk* (manica) olduğu görülmektedir. Ayrıca *hoplomachos* kısa bir *peştamal* (subligaculum) giymiş ve beline metal işlemeli kalın bir *kemer* (balteus/cingulum) takmıştır. Kandil, M.S. 1. yüzyılın sonu 2. yüzyılın başına tarihlendirilebilmektedir. (Kibyra/Burdur Müzesi).

Gladyatörlerin silah ve zırhları dövüş stilleri ve türlerine göre farklılaşmaktaydı. Arenalarda dövüşen gladyatörler, kullandıkları silahlara göre farklı adlarla anılmaktaydılar. Cumhuriyet Dönemi'ndeki gladyatörlerin çoğu kendi etnik giysi ve silahlarını taşımaktaydı. Bu nedenle birçok tür, etnik temele göre anılmıştır. Söz konusu türler arasında *Samnit*, *Thraex*, *Galya* tipi dövüşçüler en fazla rağbet görenlerdi. Roma'da dövüştürülen ilk türün Samnit giysisi ve silahı taşıdığı anlaşılmaktadır. Başlangıçta sadece etnik yapılarına göre sınıflandırılan ve farklı okullarda eğitim alan gladyatörler, İmparatorluk Dönemi'nde kendilerine uygun dövüş tekniği ve silahlar konusunda uzmanlaşma yoluna gitmişlerdir.[680] Roma'daki gladyatör okullarının hemen hepsi gladyatör adaylarının etnik menşeine göre oluşturulmuştur.

Hoplomachos, *Secutor*, *Provocator*, *Samnit*, *Thraex*, *Murmillo*, *Eques*, *Sagittarius*, *Essedarius*, *Veles*, *Scissor*, *Retiarius* ve *Dimacharus* gibi türler en tanınmış gladyatör grupları olarak burada ifade edilmelidir. Söz konusu dövüşçü türlerinin çoğunluğu yazıtlar yoluyla tanınmıştır.

1.Hoplomachos

İlk kez ortaya çıkmaları Hellenistik Dönem'e rastlayan *hoplomachos*, ağır zırhlı piyade olarak da adlandırılmıştır.[681] *Hoplomachos*, araştırmacılar tarafından çoğu zaman başka tür gladyatörlerle karıştırılmıştır.[682]

---

680 Futrell 2006: 95.

681 Junkelmann 2002: 37; Jacobelli 2003: 9; Futrell 2006: 96; Futrell 2006: 96.

682 Junkelmann 2002: 36.

Resim 34. Kibyra'da bulunan kandil, gladyatörler tarafından kullanıldığı anlaşılan oda mezarlardan çıkartılmıştır. Yaklaşık olarak M.S. 1. yüzyıla tarihlendirilebilen kandil üzerinde iki ağır zırhlı gladyatör tasvir edilmiştir. Her ikisinin de başında sorguçlu *miğferler* (galeae) bulunmaktadır. Miğferlerin üst kısmında çeşitli *kuş tüylerinden* (pinnae) veya *at kıllarından* (cristae) yapıldığı bilinen sorguçlar vardı ve bunlar gladyatörlerin görkemi açısından tercih edilmekteydi. Sağda betimlenen gladyatörün *thraex* olduğu (krş. Resim 35), sağ elindeki eğri uçlu *kılıç*tan (sica) ve başındaki süslü ve sorguçlu miğferden anlaşılmaktadır; sol elinde konveks, dikdörtgen formda bir *kalkan* (scutum) tutmakta ve yüzü muhtemelen hakeme dönüktür. Ayrıca yüzünde siperlik olmadığı görülmektedir. Karşısındaki gladyatör ise *thraex*ın standart rakibi *hoplomachos*tur. *Hoplomachos*un miğferi sorguçlu ve benzer silahlar taşımaktadır. Sol elinde U formunda bir *kalkan* (scutum), sağ elinde ise bir *kılıç* (gladius) vardır. Beline kalın bir *kemer* (balteus) takmış, ayağına ise standart *peştamal* (subligaculum) giymiştir. (Kibyra/Burdur Müzesi).

*Hoplomachos*un[683] en temel özelliği, Samnit silahlarıyla donanmış olmasıydı. Arenadaki standart rakibi *murmillo* olmasına rağmen zaman zaman *Thraex*a karşı da dövüştürülmekteydi.[684] M.S. 1. yüzyıldan itibaren *Thraex*a karşı eşleştirilmekten vazgeçilmiştir.[685] *Hoplomachos*, *Thraex* ve *Samnes* tipi gladyatörlerin taşıdıkları miğferler, özelikle M.S. 2. yüzyıldan itibaren ciddi bir form değişikliğine uğramıştır.[686] Bu nedenle yeni buluntuların yorumlanmasında daha dikkatli olma zorunluluğumuz vardır.

Resim 35. Kibyra'da gladyatörlere ait olduğu düşünülen mezar odalarından birinde bulunmuştur. Siyah astarlı kandil yaklaşık M.S. 1. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilebilmektedir. Silahlarıyla birlikte betimlenen gladyatörün tipik bir *hoplomachos* olduğu anlaşılmaktadır. *Hoplomachos* araştırmacılar tarafından çoğu zaman *murmillo*, *secutor* ve *provocator* ile karıştırılmıştır. Özelikle silahları ve diğer teçhizatları onun *hoplomachos* olduğunu şüpheye yer bırakmayacak ölçüde ortaya koymaktadır. Gladyatörün sol elinde bulunan U formundaki konveks *kalkan* (scutum)

---

683 Yunanca *hoplomachia* savaş yapmak, muharebe etmek anlamlarına gelmektedir. Junkelmann 2002: 35.

684 Junkelmann 2002: 36-37; Wisdom 2003: 41; Jacobelli 2003: 9; Meijer 2008: 81.

685 Junkelmann 2002: 36.

686 Junkelmann 2002: 29.

ve sağ elindeki *kılıç* (gladius) ayrıntılı olarak tasvir edilmiştir. Sol bacağında *bandaj* (fascia) ve *dizlik* (ocrea) olduğu görülmektedir. *Miğferi* (galea) sorguçlu ve sperliksiz olup, üzerinde yarım ay şeklinde uzun *kuş tüyleri* (pinnae) dizilidir. Sağ kolu dirseğine kadar bandajlıdır. Ayrıca tüm gladyatörlerde standart olan kısa *peştamal* (subligaculum) ve *kemer* (balteus) giydiği gözlenmektedir. (Kibyra/Burdur Müzesi).

Hoplomachos bedeninin tehlikeye açık olan kısımlarına koruyucu zırhlar giymiştir. Bunlar *Threax* tipi dövüşçülerin zırhlarına oldukça benzerdir.[687] Bu tarz dövüşçüler kafalarında Boiotia tipi sade ve taraksız *miğfer* (galea) ve sol ellerinde küçük ve yuvarlak bir tunç *kalkan* (parmula) taşırlardı. Sağ kollarında *bandaj* (fascia) ve *zırh* (manica), bacaklarında ise deri *bandajlar* (*fasciae*) ve *dizlikler* (ocreae) mevcuttu.[688] Silahları Samnitlerle aynı olmasına rağmen, dövüş stillerinin farklılığıyla onlardan ayrılmaktaydılar. Uzun ve düz kılıç en önemli silahlarıydı.[689] Silahlar ve zırhlar Hellen ordularındaki piyadelerin kullandıklarına çok benzerdir. Dövüşlerde mızrak, uzun hançer, küçük ve konveks tunç kalkan kullanmaktaydılar.[690]

2. Eques

Kelime anlamından da anlaşılacağı üzere Latince *eques*, gladyatörlerin at üstünde veya biri atlı diğeri yaya olarak dövüşebildiği bir tür olarak bilinmektedir.[691] Arenaya at sırtında ve dizlerine kadar süslü ve ipek elbiseler giyerek gelirlerdi.[692] Dövüşler mızrakların atılmasıyla başlar, yerde kılıçla devam ederdi.[693] Farklı türde birçok silah kullandıkları bilinen dövüşçülerin, rakibin taşıdığı silahlara uygun seçim yaptıkları düşünülmektedir.[694] Bu tür

---

687 Jacobelli 2003: 9; Futrell 2006: 96.

688 Schneider 1918: 777; Malay-Sılay 1991: 17; Jacobelli 2003: 9; Futrell 2006: 96; Meijer 2008: 81.

689 Jacobelli 2003: 9.

690 Junkelmann 2002: 36; Jacobelli 2003: 9; Wisdom 2003: 41; Futrell 2006: 96; Meijer 2008: 81.

691 Schneider 1918: 777; Jacobelli 2003: 17; Futrell 2006: 99; Meijer 2008: 81-82.

692 Isidor. *orig.* 18, 53-55; Jacobelli 2003: 17; Futrell 2006: 99; Meijer 2008: 81-82.

693 Jacobelli 2003: 17; Futrell 2006: 99.

694 Jacobelli 2003: 17; Junkelmann 2002: 35-36; Futrell 2006: 99.

gladyatörler bire bir dövüşmelerinin yanında, gruplar halinde de karşılaşma yapabilmekteydiler.

Resim 36. *Symmachius Mozaiği. Eques* tipi gladyatörlerin aksesuar, silah ve zırhlarını en iyi şekilde gösteren bir kaynaktır. Madrid, Ulusal Arekeoloji Müzesi'nde bulunan mozaik, tipolojik çalışma yapan araştırmacılara inanılmaz ayrıntılar sunmaktadır (Junkelmann 2000, Res. 215'den).

Resim 37. Kibyra'daki gladyatör mezarlığında toplu olarak farklı dönemlere tarihlendirilen yüzlerce kandille birlikte bulunmuştur. Kandil yaklaşık olarak M.S. 1. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir. Kandil üzerindeki tasvirden gladyatörün türüne ilişkin kesin bir kanıya varmak oldukça zordur. Herşeye rağmen mevcut figürün tipik bir *thraex*ı betimlediğini öne sürebiliriz. Nitekim gladyatörün sol elindeki eğri kılıç bu ihtimali neredeyse kesinleştirmektedir. Betimleme gladyatöre ilişkin önemli bir ayrıntıyı da ortaya çıkartmıştır. Buna göre gladyatörün tek başına betimlenmesine rağmen sol profilden verilmesi ve *kılıcı* (sica) sol elinde tutması, onun solak olduğuna dikkat çekmek içindir. Aynı şekilde sadece sol bacağında dizlik (ocrea) taşıması bunu doğrulamaktadır. Bunun dışında gladyatörün her iki bacağında kalın *bandajlar* (fasciae) göze çarpmaktadır. Son olarak kafasında sorguçsuz bir *miğfer* (galea), belinde *kemer* (balteus) ve ayağında *peştamal* (subligaculum) olduğu görülmektedir. (Kibyra/Burdur Müzesi).

Duvar resimleri ve rölyeflerden hareketle, bu tür dövüşçülerin sağ kolları bandajlı ve *zırhlı* (manica), sol ellerinde genellikle yuvarlak *kalkan* (parma, parmula), kafalarında egzotik kuş tüyleriyle süslenmiş *miğfer* (galea) veya koruyucu yüz siperliği, ellerinde uzun *mızrak* (hasta) ve *kılıç* (gladius) olduğu halde birbirlerine karşı dövüştükleri anlaşılmaktadır.[695] Herhangi bir şekilde atından düşmüş veya atlamış olan dövüşçü, rakibine karşı avantajını büyük oranda kaybetmiş sayılırdı. Bu tarz dövüşçüler etek şeklinde *peştamal* (subligacula) yerine, kısa *tunik* (tunica) giyerlerdi.[696]

3. Thraex

Bu dövüşçü tipi Roma'da, ilk kez Trakyalı esirlerin arenada gladyatör olarak kullanılmalarıyla birlikte boy göstermiştir.[697] Trakyalı savaş esirlerinden oluşan ilk gladyatörlerin genellikle kendilerine has silahlarla dövüştükleri ve düzenli bir eğitimden geçirilmemiş oldukları anlaşılmaktadır. *Thraex* tipi gladyatörler, arenalarda seyircilerin en fazla rağbet gösterdiği dövüşçüler arasındaydı.[698] *Thraex* dövüşçülerinin popülerliği, Roma'nın en önemli devlet adamlarından ve yazarlarından olan Cicero tarafından da sık sık dile getirilmiştir.[699] En büyük özellikleri oldukça iri ve güçlü yapıda olmalarıydı.[700] Kullandıkları silahların tamamen Trakyalılara özgü olduğu anlaşılan bu tip gladyatörlerin, başlarında siperlikli ve süslü bir *miğfer* (galea)[701], sağ kollarında koruyucu *bandaj* (fascia) veya *zırh* (manica), köşeli veya yuvarlak tarzda küçük konveks *kalkan*

---

695 Schneider 1918: 777; Jacobelli 2003: 8-10; Futrell 2006: 99; Meijer 2008: 81.

696 Futrell 2006: 99.

697 Jacobelli 2003: 9; Futrell 2006: 96.

698 Jacobelli 2003: 9; Futrell 2006: 96.

699 Cic. *Phil.* 6, 13; 7, 17; Cic. *prov.* 9.

700 Neumann 1979: 777.

701 Gladyatör miğferleri normal lejyon askerlerinin taşıdığından daha ağırdı. Lejyonerlerin miğferleri yaklaşık 2 kg. iken, gladyatörlerin miğferleri 3,5 ile 6 kg. arasında değişebilmekteydi. Wisdom 2003: 30; Futrell 2006: 96.

(parma) ve ellerinde çoğu zaman kısa hançerler ve *eğri kılıç* (sica) olduğu halde dövüşmekteydiler.[702]

Resim 38. Kibyra'daki gladyatör mezarlığından çıkartılmış yüzlerce kandilden biridir. Kandilin hiç kullanılmadığı ve sunu olarak ölünün mezarına konulduğu anlaşılmaktadır. Kandildeki betimleme, aynı mezarda bulunmuş ve muhtemelen aynı ustanın elinden çıkmış olan birden fazla kandil üzerindeki sahnelerle benzerlik göstermektedir (krş. Resim 33, 39). Sahnenin solunda ucu *eğri kılıcı*yla (sica) ve kendine has taraklı ve siperlikli *miğfer*iyle (galea) hemen ayırt edebileceğimiz *thraex* tipi gladyatör, karşısında ise rakibi *hoplomachos* dövüş esnasında betimlenmiştir. *Thraex*ın sol elinde küçük bir kareyi çağrıştıran küçük bir *kalkan* (parma), sol ve sağ

---

[702] Weiler 1981: 256; Junkelmann 2002: 39; Wisdom 2003: 29; Futrell 2006: 96; Meijer 2008: 81.

bacağında baldırlarına kadar *bandajlar* (fasciae) sarılı ve *dizlikler* (ocreae) taşımaktadır. Bundan başka kılıç taşıyan sağ kolunda bandajlar ve metal kol *zırhı* (manica) bulunmaktadır. Bunlar kola meşin sırımlarla bağlanmıştır. Kandilin sağ tarafında betimlenen rakip gladyatör *hoplomachos*tur. *Thraex* her zaman *murmillo* ile eşleşmesine rağmen burada ağır silahlı bir gladyatör tipi olan ve tarihi Hellenistik Dönem başlarına kadar uzanan *hoplomachos*a karşı dövüşmektedir. *Hoplomachos*un başında geniş siperlikli bir *miğfer* (galea), sol elinde küçük ve yuvarlak bir metal *kalkan* (parma) vardır. Sağ elinde uzun bir *kılıç* (gladius) olduğu görülen *hoplomachos*un aynı kolunda kaba bir *bandaj* (fascia) ve *kolluk* (manica) taşıdığı görülebilmektedir. (Kibyra/Burdur Müzesi).

Kalkanları küçük olduğundan uzun *bacak bandajları* (fasciae) kullanmak zorundaydılar.[703] Muhtemel rakipleri arasında *murmillo* ve *hoplomachos* en başta gelmekteydi.[704] *Thraex* tipi dövüşçülerin en ateşli taraftarının Caligula olduğu bilinmektedir. Caligula *murmillo*ya karşı her zaman *Thraex* tipi dövüşçülerin tarafını tutmuştur.[705]

Bu nedenle Germenlerden oluşan kendi muhafız alayının başına bir *Thraex* atamıştır.[706] Arena'da sık sık gerçek silahlarla dövüşmüş olduğu anlaşılan Caligula, *murmillo* tipi gladyatörlere karşı aşırı nefret duymaktaydı. Kendisine karşı *tahta kılıç*la (rudis) dövüşen bir *murmillo*nun mahsustan yere düştüğünü görünce, ona gerçek bir kama saplayarak arenada zafer turu atmış olduğu bilinmektedir.[707]

---

703 Futrell 2006: 96; Jacobelli 2003: 9; Meijer 2008: 81.

704 Suet. *Calig*. 30; Schneider 1918: 778; Neumann 1979: 777; André 1994: 151; Jacobelli 2003: 9; Futrell 2006: 96.

705 Suet. *Calig*. 32.

706 Suet. *Calig*. 55.

707 Suet. *Calig*. 32.

Resim 39. Kibyra'daki gladyatör mezarlarında toplu olarak bulunan kandillerden birisidir. Yukarıdaki kandillerle aynı kalıptan çıkmış olduğu ve aynı zamanda üretilmiş olduğu sanılmaktadır. Hiç kullanılmadığı anlaşılan kandil muhtemelen mezar sunusu olarak ölüyle birlikte gömülmüştür. Astarlı ve kiremit kırmızısı bir renktedir ve muhtemelen yerel killerden yapılmıştır. Yaklaşık olarak M.S. 2. yüzyıl başlarına tarihlenebilmektedir. Üzerindeki sahne bir *thraex*ı *hoplomachos*a karşı dövüşürken tasvir etmektedir. Sahnenin solunda betimlenmiş olan gladyatörün, *eğri kılıcı*yla (sica) *thraex* olduğu ilk bakışta anlaşılmaktadır. Başında sorguçlu ve siperlikli *miğfer* (galea) ve sol elinde konveks bir *kalkan* (scutum) taşımaktadır. Her iki bacağında kalın *bandajlar* (fasciae) ve *dizlikler* (ocreae) göze çarpmaktadır. Ayrıca kılıç tutan sağ elinde *bandajlar* (fasciae) ve *kolluk* (manica) vardır. Tüm gladyatörlerde olduğu gibi, *kemer* (balteus) ve kısa *peştamal* (subligaculum) standarttır. Karşısında ise her zamanki rakiplerinden biri olan *hoplomachos* bulunmaktadır. *Hoplomachos* sol elinde oldukça ufak olduğu gözlenen yuvarlak ve konveks bir tunç *kalkan* (parmula) tutmaktadır. Sağ elinde kaba yumuşak kumaş ve deriden yapılan *bandajlar* (fasciae) olduğu açıktır. Arkada kalan sağ elinde ise muhtemelen kılıç taşımaktadır. Sadece *eques* türü gladyatörlere özgü kısa *tunik* (tunica), *hoplomachos* tarafından da giyilmiştir. (Kibyra/Burdur Müzesi).

Resim 40. Rölyef *thraex* tipi bir gladyatörü bütün teçhizatıyla betimlemiştir. Rölyefin bir *thraex*a ait mezar taşı olduğu kesindir. Rölyefteki ince el işçiliği ve estetik övgüye değerdir. Gladyatörün başında *thraex* tipini simgeleyen bir *miğfer* (galea) bulunmaktadır. Miğferin tepesinde tarak ve hayvan figürü bulunmakla birlikte, siperlikli ve geniş saçaklıdır. Sol elinde tuttuğu *kalkan* (scutum) dik köşeli standart *thraex* tarzındadır. Kalkanın tam ortasında Yunanca *aposphesou* ibaresi vardır. Sağ elinde *thraex* tipine özgü *eğri uçlu bir kılıç* (sica) olduğu görülen gladyatörün, her iki ayağında *dizlikler* (ocreae) ve kalın *bandajlar* (fasciae) vardır. Ayrıca kılıç tutan sağ kolu omuzuna kadar *bandajlar*la (fasciae) sarılıdır. Taşın alt tarafında ise, mezarın ait olduğu gladyatörün *ismi* (Alkeides) yazılıdır. (Antalya Müzesi).

4. Dimachaerus

Hakkında bilgilerimizin son derece kısıtlı olduğu bu tip gladyatörlerin en belirgin özelliği, birçok gladyatör türünde olduğu gibi sağ kollarının meşin bandajlarla sarılı olması ve kılıçtan daha kısa olan hançerlerle dövüşüyor olmalarıydı.[708] Kafalarına kask ya da koruyucu *miğfer* (galea) takmayan bu tip dövüşçüler, bacaklarının bir bölümünü kapatacak şekilde *bandajlar* (fasciae) veya *dizlikler* (ocreae) taşımaktaydılar.[709]

Resim 41. Mevcut teçhizatından *provocator* türü bir gladyatöre ait olduğu anlaşılan mezar steli. Gladyatörün adının bulunduğu taşın üst kısmı kırıktır. Gladyatörün adından geriye yalnızca Yunanca (kinth) harfleri kalmıştır. Kibyra antik kentindeki yol temizliği sırasında ortaya çıkartılan bu stel, diğer rölyeflerle birlikte kente girişi sağlayan anıtsal yolda bulunmuştur. Çok sayıdaki rölyefle bir arada

708 Schneider 1918: 777; Grant 1970: 52; Weiler 1981: 256; Malay-Sılay 1991: 21; Meijer 2008: 83.

709 Schneider 1918: 777; Grant 1970: 52; Meijer 2008: 83.

bulunmasına ve stil olarak benzerlikler göstermesine rağmen stelin tek başına düşünülmesi gerektiği ve başka bir betimlemenin parçası olmadığı ileri sürülebilir. Nitekim bu tarz mezar stellerine Kibyra ve civar kentlerde oldukça sık rastlanmaktadır. *Provocator*un kullanmış olduğu tüm silah ve zırhlar stelde açık bir şekilde tanımlanabilmektedir. Sağ elinde bir *kılıç* (gladius), sol elinde vücudunun büyük bir bölümünü kapatan ince, uzun, dikdörtgene yakın formda ve sade bir *kalkan* (scutum), kafasında *provocator*lere özgü geniş saçaklı ve siperlikli bir *miğfer* (galea) taşımaktadır. *Provocator* tipi gladyatörlerin kullandıkları orijinal kılıçlar ve seramikten yapılmış biblo miğfer kopyalarına Kibyra kentinde bulunan eserler arasında rastlanmaktadır. Resimdeki gladyatörün kalkanının alt tarafının oval, üst tarafının köşeli olduğu görülmektedir. Ayağındaki dizlikler tahribattan dolayı görülememekle birlikte, baldırlarındaki bandajlar dikkat çekicidir. Gladyatörlerin geneli tarafından kullanılan kemerli kısa keten peştamallar burada da görülmektedir. Stelin Kibyra yöresine ait taşlardan imal edildiği anlaşılmaktadır. Üst kısmı hariç iyi durumda olan stelin tarihi konusunda kesin bir şey söylemek zordur. Buna karşın Kibyra'da ele geçirilen diğer stel ve rölyeflerle yakın benzerlikler gösterdiği ve bazılarıyla aynı atölyeden çıkmış olduğu konusunda şüphe yoktur. Diğer rölyefle için ileri sürülen nedenler göz önüne alınarak bu stelin de M.S. 2. yüzyılın sonu ile M.S. 3. yüzyılın ilk çeyreği arasında imal edilmiş olabileceği sanılmaktadır. (Kibyra/Burdur Müzesi).

5. Provocator

Samnit silahları kullanmakta olan bu dövüşçü tipi hakkındaki bilgilerimiz son yıllarda oldukça artmıştır.[710] Tipoloji açısından yazarlar arasında kesin bir görüş birliği olmadığı anlaşılmaktadır. *Provocator* aslında *Samnit* tipi dövüşçülerdi ve M.S. 1. yüzyıldan itibaren *samnit* yerine, *provocator* denilmiştir. Dikdörtgen fomundaki köşeli *kalkan* (scutum) ve kısa *kılıç* (gladius, spatus)[711] kullanan bu tür dövüşçülerin vahşi hayvanlara karşı dövüştüğü de düşünülmektedir.[712] Fakat yeni keşfedilen rölyef ve mezar stelleri, bunların genellikle kendi aralarında dövüştüğünü ortaya koymaktadır. *Secutor*ların kullandıkları miğferler *provocator*ler tarafından da kullanılmaktaydı.[713] Fakat *provocator*lere ilişkin çok sayıdaki rölyeften anlaşıldığı üzere, miğferlerinde sorguç veya ibik yoktur.

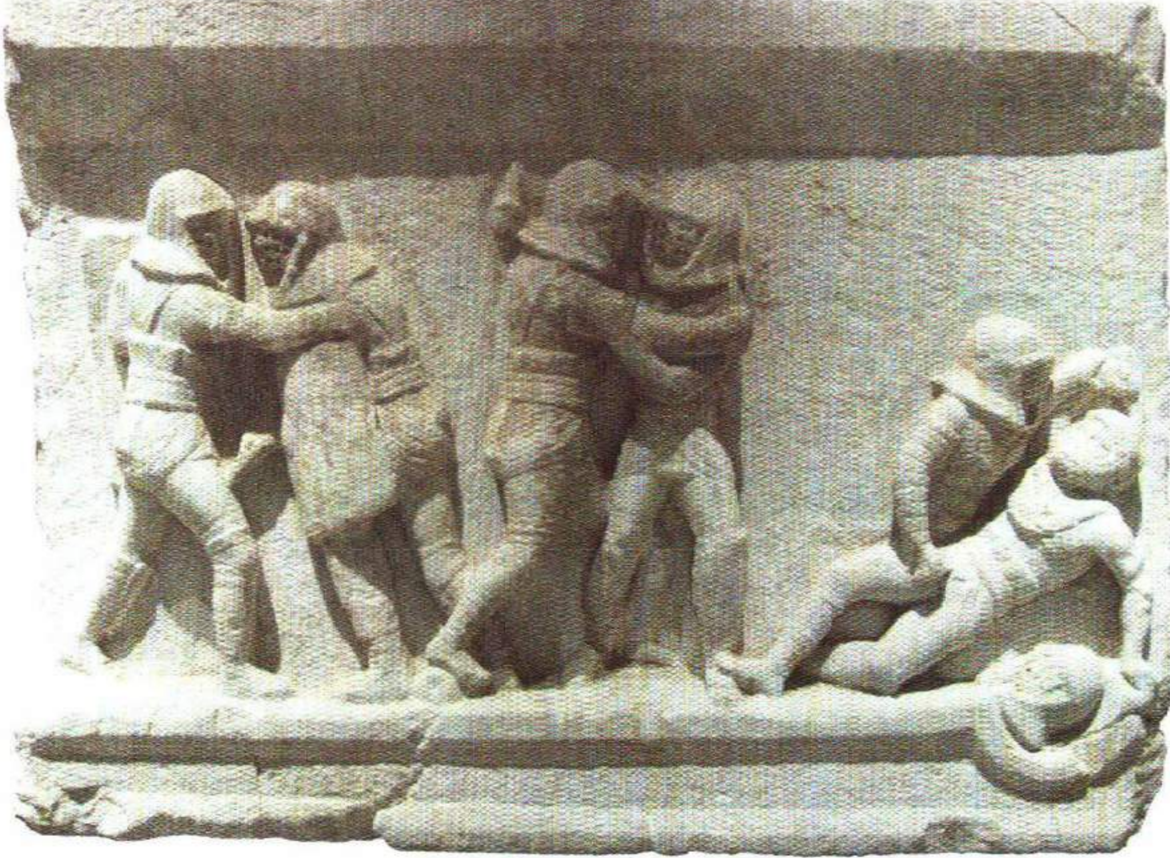
710 Jacobelli 2003: 17; Junkelmann 2002: 38.

711 Provocator, kullandığı kılıca izafeten *spatarius* olarak da adlandırılmaktaydılar.

712 Schneider 1918: 777; Malay-Sılay 1991: 17; Junkelmann 2002: 38; Wisdom 2003: 42; Jacobelli 2003: 17.

713 Wisdom 2003: 42; Jacobelli 2003: 17.

Başka türlerde olduğu gibi, *provocator*ler sağ omuzlarında metal *zırh* (galerus) veya *bandaj* (manica), sol dizlerinde metal bir bir *dizlik* (ocrea) ve sağ dizlerinde pamuk veya ketenden imal edilmiş bandajlar taşımaktaydılar.[714] Aynı zamanda ince *göğüs zırhı* (pectorale) ve kalın deri *kemer*iyle (balteus) diğer türlerden kolayca ayrıt edilebilmektedirler (Resim. 41, 42, 43).

Resim 42. Mezar stelleri veya rölyefler genellikle farklı silahlarla donanmış gladyatörlerin birbirlerine karşı olan mücadelelerini konu almışlardır. Fakat sanatçılar ara sıra bunun dışına çıkarak, aynı tip gladyatörleri kendi aralarında dövüşürken tasvir etmişlerdir. Yukarıdaki rölyefte betimlenmiş olan *iki provocator*un birbirlerine karşı mücadelesi, bu duruma güzel bir örnektir. *Provocator*leri diğer gladyatör türlerinden ayıran en büyük özellik kendi aralarında dövüşmeleri, sorguçsuz veya taraksız *miğferler* (galeae) taşımalarıdır. Rölyefte görüldüğü üzere bu tarz miğferlerin saçakları oldukça geniş ve siperlikliydi. Bu saçaklar yalnızca başı değil, aynı zamanda boyun ve omuzları da korumaya elverişli şekilde dizayn edilmiştir. Siperliklerin altındaki delikler, gladyatörün daha rahat hava almasına ve daha iyi bir görüş açısına olanak sağlayacak niteliktedir. Benzer tipteki gladyatörlere Ephesos'ta da rastlanmıştır (krş. Zülkadiroğlu-İçten 2002: 79, 81: *Provocator* Kaptialos ve Euprepes). Sahnedeki gladyatörlerin *provocator* olduklarına diğer bir delil, tümünün göğüs kısmında yarım ay şeklinde koruyucu bir metal *göğüslük* (pectorale)

---

714 Jacobelli 2003: 17.

bulunmasıdır. Görüldüğü üzere bu göğüslükler meşin sırımlarla sırta çapraz bir şekilde bağlanmıştır.

Her iki gladyatörün aynı tip olduğu ve benzer silahlar ve zırhlar taşıdıkları görülen rölyefte birbirleriyle bağlantılı olarak üç farklı sahne betimlenmiştir. Sol baştan ilk sahnede dövüşçülerin birbirlerine karşı yaptıkları ilk hamle betimlenmiştir. Ortadaki sahne, dövüşçülerin birbirlerine karşı fiziksel mücadelesini ve yakın temasını konu edinmiştir. Final sahnesinde, dövüşçülerden biri diğerinin kaskını düşürerek yere yatırmış ve kılıcını rakibinin karnına sokarken betimlenmiştir. Yerdeki *provocator*un kılıç tutan sağ eli, fiziki açıdan daha güçlü olduğu anlaşılan rakibi tarafından sıkı bir şekilde kavranmış ve son darbe indirilmiştir. Güçsüz düşerek yere yığılmış olduğu görülen gladyatör sol elini yere dayamakta ve rakibinin hamlesini çaresizlik içinde sadece seyretmektedir. Bu sahneden yola çıkarak dövüşün *sine missio* (ölümüne) olduğu anlaşılmaktadır. Kibyra antik kentindeki gladyatör mezarlığında ele geçirilen bu ve buna benzer diğer rölyefler, *provocator, secutor* ve *retiarius* tipi dövüşçülerin bölge halkı tarafından çok sevilerek izlendiğini ortaya koymaktadır. Pisidia Bölgesi'nde ele geçirilen çok sayıda gladyatör steli, kandiller, pişmiş topraktan biblolar ve diğer seramik eşyalar üzerindeki betimlemeler de bu fikri doğrulamaktadır.

Gladyatörlerin başlarında benzer formda sorguçsuz ve taraksız *miğfer* (galea), dikdörtgen ve uzun bir *kalkan* (scutum), bellerin de ise deri *kuşak* (balteus) sarılmıştır. Oldukça kısa olduğu görülen keten peştemallerin, standart olarak diğer dövüşçü türleri tarafından da kullanıldığı bilinmektedir. Her iki dövüşçü sağ ellerinde *secutor*lara özgü *kısa kılıç* veya *hançer* (gladius/pugio) taşımaktadır. Sağ kollar omuza kadar keten, pamuk veya başka yumuşak malzemeden imal edilen *kolluklar*la (fasciae) desteklenmiştir. Rölyefte de görüldüğü üzere bunların, dövüşçülerin tehlikeye açık sağ kollarına meşin sırımlarla sıkıca sarıldığı ve çapraz bir şekilde omuzdan kemere monte edildiği gözlenmektedir. Betimlemeden her iki *secutor*un sol ayaklarında koruyucu *zırh* (ocrea), daha risksiz olan sağ ayaklarında ise, sadece koruyucu yumuşak bandajlar sarıldığı göze çarpmaktadır. (Kibyra/Burdur Müzesi).

Resim 43. İki *provocator*un mücadelesini anlatan rölyef, Kibyra antik kentinde bulunmuş ve Gölhisar Kaymakamlığı bahçesine taşınmıştır. Yöresel taşlardan imal edildiği görülen rölyefteki gladyatör tasvirleri tanınmayacak ölçüde tahrip edilmiştir. Buna rağmen gladyatörlerin silah, zırh ve giysilerinden *provocator* oldukları anlaşılabilmektedir. Her iki dövüşçünün kalkanları dikdörtgen formda, kırılmış olsa da miğferlerinin sorguçsuz ve geniş saçaklı olduğu tahmin edilebilmektedir. Sağdaki gladyatör elinde bir kılıçla rakibine hamle yaparken betimlenmiştir. Kesin olmamakla birlikte M.S. 3. yüzyıl başlarında yapıldığı tahmin edilmektedir. Rölyefin yüksekliği 82 cm., genişliği 76 cm. ve taş kalınlığı yaklaşık 37 cm. civarındadır (Burdur/Gölhisar Kaymakamlığı).

6. Retiarius

Avcı olarak ta bilinen bu dövüşçü tipinin en karakteristik özelliği taşıdığı silahlardır (Resim 23, 29, 30, 44, 45, 48, 54).[715] Kafasını korumak için miğfer taşımayan *retiarius*ların, esas maharetleri dövüşçülüklerinde değil, rakiplerini yanlarına yaklaştırmadan yaklaşık 3 m. genişliğinde bir *ağla* (rete, iaculum) kurnazca yakalamalarındaydı.[716] Belli bir mesafeden ağını atarak rakibini zor durumda bırakan *retiarius*, daha sonra elindeki üç ağızlı *dirgenle* (tridens) veya *zıpkınla* (fuscina) saldırmaktaydı.[717] Ağını yitiren *retiarius*, rakibine karşı üstünlüğünü büyük oranda yitirmiş sayılırdı.[718] *Retiarius*un kullanmış olduğu üç ağızlı dirgen yaklaşık 1.60 cm. uzunluğundaydı.[719]

Zaman zaman tek ağızlı mızrak ta kullanan *retiarius*, sol omzunu koruyucu bir *metal kalkan*la (galerus veya manica) ve kalın *bandajlar*la (spongiae) sarmaktaydı.[720] Ek olarak bir de küçük *hançer* (pugio) taşıyan dövüşçüler, bellerine geniş, koruyucu bir *kemer* (balteus) ve *önlük* (subligalicum) takmaktaydılar.[721] Çok fazla ağır silah ve koruyucu zırh taşımayan *retiarus*, oldukça hızlı ve heyecanlı dövüşler çıkarmaktaydı.[722] Arenalardaki en büyük rakiplerinin, *secutor* veya *murmillo* tipi dövüşçüler olduğu tahmin edilmektedir.[723] Bu tarz dövüşçüler uzaktan dövüşmeyi severlerdi, nitekim ellerindeki silahların da buna yönelik olduğu anlaşılmaktadır.[724] Burdur

---

715 Suet. *Calig.* 30; Grant 1970: 50; Junkelmann 2002: 37; Jacobelli 2003: 13-14; Futrell 2006: 96; Meijer 2008: 81.

716 Grant 1970: 50; Weiler 1981: 256; Junkelmann 2002: 37; Wisdom 2003: 31; Jacobelli 2003: 13; Futrell 2006: 96; Meijer 2008: 81.

717 Suet. *Calig.* 30; Grant 1970: 50; Gross 1979a: 1386; Malay-Sılay 1991: 18; Wisdom 2003:31-32; Jacobelli 2003: 13; Meijer 2008: 81.

718 Wisdom 2003: 32; Jacobelli 2003: 13.

719 Wisdom 2003: 31; Jacobelli 2003: 13.

720 Schneider 1918: 777; Malay-Sılay 1991: 17-19; Wisdom 2003: 32; Jacobelli 2003: 13; Futrell 2006: 96; Meijer 2008: 81.

721 Wisdom 2003: 23, 31; Jacobelli 2003: 13.

722 Grant 1970: 50-51; Jacobelli 2003: 13.

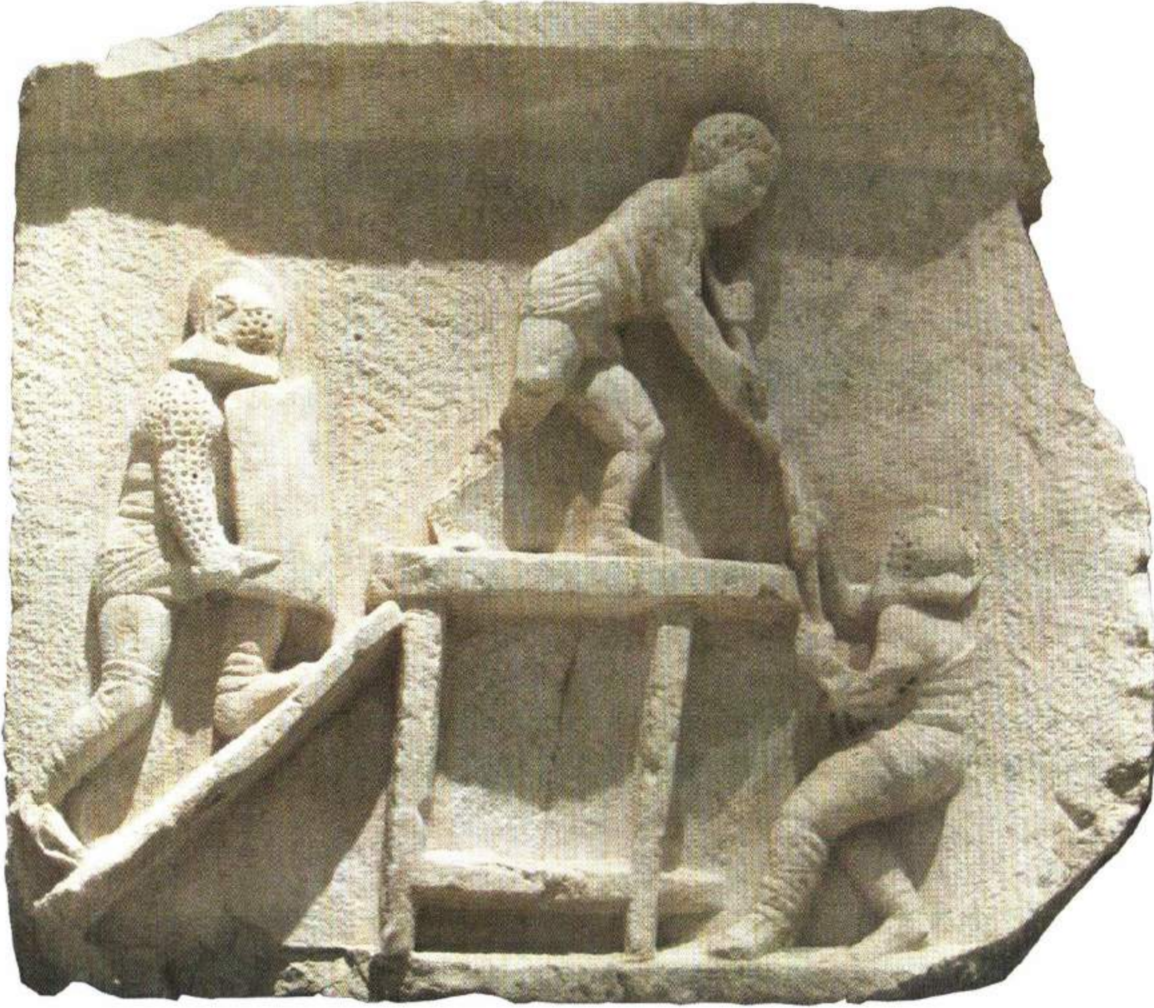
723 Suet. *Calig.* 32; Grant 1970: 51; Gross 1979a: 1386; Junkelmann 2002: 38; Jacobelli 2003: 13.

724 Futrell 2006: 98.

müzesinde bulunan bir kabartmada *retiarius* ve rakipleri arasındaki mücadele oldukça detaylı bir şekilde betimlenmektedir (krş. Resim 45).

Resim 44. Kibyra'da bulunmuş olan ve *retiarius* tipi bir gladyatöre ait olduğu anlaşılan bir mezar taşı. Yerel ocaklardan gelen taşlardan imal edilen rölyefin ağır bir korozyona uğradığı ve sağ ayağın diz kısmının tamamen kırıldığı görülmektedir. Buna rağmen kabartmadaki gladyatörün türü, silahları ve koruyucu zırhları açık olarak tanımlanabilmektedir. Dövüşçünün sağ elinde kısa bir *kılıç* veya *hançer* (gladius/pugio) ve sol elinde *retiarius* ile özdeşleşen üç ağızlı *dirgen* (tridens) bulunmaktadır. Sol kolundaki koruyucu metal *zırh* (galerus) bedenine deri bandajla sıkıca bağlanmıştır. Ayrıca kısa bir keten *peştamal* (subligaculum) ve üzerine kalın *kemer* (balteus) giymiş olduğu gözlenmiştir. Taşın üst sağ köşesinde Yunanca (B) harfi yazılıdır. Bundan stelin yazıtlı olması muhtemel (A) yüzünün de olduğu sanılmaktadır. Fakat taşın arka yüzündeki yazılar silinmiştir. Ayrıca bu tip stellerin hemen hepsinin üst alınlık kısımlarında ilgili gladyatörün adı yazılıdır. Bu stelde de ismin yazıldığı anlaşılabilmekle birlikte, tam olarak okunamamaktadır. Bu tarz steller genelde M.S. 2. yüzyıl sonu, M.S. 3. yüzyıl başlarına tarihlendirilmektedir. (Burdur/Gölhisar Kaymakamlığı).

Resim 45. Yukarıdaki rölyef, Kibyra'da bulunan diğer örneklerle, stil ve tipolojik olarak oldukça yakın benzerlikler taşımaktadır (krş. Resim 23, 26, 41, 42, 44, 48). Herşeyden önce yukarıdaki rölyefle diğerleri arasında sanat açısından yakın benzerlikler bulunduğu ve muhtemelen aynı ustanın elinden çıkmış olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca rölyefte işlenen kompozisyon ve konu edilen gladyatör türleri, bunun, aynı ustaya ait olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Aynı tür gladyatörlerin betimlenmesi ve bunların muhtemelen aynı ustanın atölyesinden çıkmış olması, birçok araştırmacıyı rölyefler arasında bir kompozisyon ilişkisi olduğu yanılsamasına sevkedebilir. Ancak her rölyefin kendi içinde bir konu bütünlüğünün olduğu, dikkatli bakıldığında hemen anlaşılabilmektedir. Kompozisyonda verilmek istenen esas mesaj, iki *secutor*a karşı bir *retiarius*un mücadelesidir. Sanatçının, bir *retiarius*u iki *secutor*a karşı dezavantajlı pozisyonda betimlemesine karşın, *retiarius*u yüksek bir *ahşap kaide* (catasta) üzerinde göstererek durumu eşitlemeye çalışma çabası takdire değerdir. Rölyefteki kompozisyon esas olarak üç kişi üzerine kurulmuştur. Yüksek bir kaide üzerindeki *retiarius*, iki *secutor*a karşı dövüşürken betimlemiştir. Gladyatörler genellikle teke tek dövüşmelerine rağmen, istek doğrultusunda toplu dövüşler de yaparlardı. Kaide üzerinde betimlenen *retiarius* en önemli silahlarından birini, yani *ağı* (iaculum) kaybetmiş görünüyor. Bu durum onun, ağır zırhlı iki *secutor*a karşı olan mücadelesini oldukça zora sokmuş görünüyor. Buna rağmen *retiarius üç dişli silah*ıyla (tridens) mücadelesine devam etmektedir. Fakat bu silahını da sağ köşedeki rakibine kaptırmış görünüyor. Bunu izleyen diğer *secutor*un, büyük bir dikkatle kaide üzerindeki rakibine arkadan yaklaştığı görülmektedir.

Dövüşün *retiarius*un aleyhnine sonuçlandığını kestirmek zor değildir. Rölyeflerin tümü üzerinde ayrıntılı inceleme yapılmadan kesin bir tarih vermek zor görünmekle birlikte, M.S. 3. yüzyılın ilk çeyreğinde imal edilmiş olma ihtimali oldukça yüksektir. Ayrıca aynı bölgede bulunmuş diğer rölyeflerle yakın benzerlikler taşımaktadır. Bu durum Kibyra'da bulunmuş olan çok sayıdaki gladyatör ve vahşi hayvan tasvirli rölyefin yakın tarihlerde ve aynı atölye tarafından imal edilmiş olma ihtimalini güçlendirmektedir. (Kibyra/Burdur Müzesi).

7. Murmillo/Gallus

Köken itibarıyla Gallialılara özgü olduğu sanılan bu dövüşçü türünün Roma'da tanınmaya başlaması İmparatorluk Çağı'na rastlamaktadır. *Murmillo*lar (murmillones) adlarını Yunanca'daki *murma* adlı bir deniz balığından almışlardır.[725] Bu tip dövüşçülerin genellikle miğfer ve zırhlarında balık simgesini kullandıkları anlaşılmaktadır. Bu adı ve simgeyi muhtemel rakibi olan *retiarius*un ağ kullanması yüzünden almış oldukları sanılmaktadır.[726] İlk zamanlarda *Gallus* (Gallialı)[727] olarak ta bilinen *Murmillo*[728] tipinin muhtemelen Caesar tarafından Roma'ya ithal edildiği tahmin edilmektedir.[729] Muhtemel rakiplerinin *retiarius*, *thraex* ve *provocator* tipi dövüşçüler olduğu tahmin edilmektedir.[730]

Kullandıkları silahlar açısından da *thraex* tipi dövüşçülerle benzerlikler taşımaktadır.[731] Balık olarak adlandırılan *murmillo/gallus* tipinin aksine *retiarius* balıkçı olarak adlandırılmakta ve *murmillo*ya karşı bir ağ ile dövüşmekteydi.[732] Kullandıkları silahların hemen hepsinin Gallia'ya özgü olduğu tespit edilmiştir.[733] Bu türün en tipik özelliği başında bir külah ya da üzerinde balık tasvirinin bulunduğu

---

725 Jacobelli 2003: 15; Futrell 2006: 96; Meijer 2008: 81.

726 Jacobelli 2003: 15-16; Futrell 2006: 96; Meijer 2008: 81.

727 Grant 1970: 50-51; Gross 1979: 1473.

728 Gross 1979: 1473; Wisdom 2003: 30; Jacobelli 2003: 15; Meijer 2008: 81.

729 Malay-Sılay 1991: 20-21; Junkelmann 2002: 37; Jacobelli 2003: 15.

730 Schneider 1918: 777; Grant 1970: 50-51, 87; Malay-Sılay 1991: 21; Wiedemann 2001: 124; Junkelmann 2002: 37; Jacobelli 2003: 15; Futrell 2006: 96.

731 Wisdom 2003: 30.

732 Schneider 1918: 777; Grant 1970: 51; Wiedemann 2001: 124; Wisdom 2003: 30; Meijer 2008: 81.

733 Bu konuda ayrıntılı olarak bk. Ville 1981: 48.

Gallia tipi miğferlerdi.[734] Bununla birlikte ayaklar için koruyucu bandajlar, metal dizlikler, uzun kalkan, kılıç ve mızrak gibi koruyucu ve hücum silahları kullandıkları anlaşılmaktadır.[735] Bu tip gladyatörlerin karşısına rakip olarak çoğu zaman *retiarius* ve *thraex*, seyrek te olsa *provocator* çıkartılmaktaydı.[736] *Murmillo*nun kendi emsali olan başka *murmillo* ile karşılaşıp karşılaşmadığı ise, kesin olarak bilinmemektedir.[737] Muhtemelen yaşadığı tatsız bir olay yüzünden Caligula'nın *murmillo* tipi dövüşçülere sempati duymadığı anlaşılmaktadır.[738] Bu nedenle onların silah sayılarını azaltmıştır[739]; hatta Columbus adındaki bir *murmillo*nun, sempati duyduğu *thraex* tipi dövüşçüyü yenmesi üzerine onu zehirlettiği söylenmektedir.[740]

---

734 André 1994: 151; Futrell 2006: 96; Meijer 2008: 81.

735 Suet. *Calig.* 30; Grant 1970: 50-51; André 1994: 151; Futrell 2006: 96.

736 Suet. *Calig.* 30.

737 Gross 1978: 1473.

738 Suet. *Calig.* 30.

739 Suet. *Calig.* 55.

740 Suet. *Calig.* 55.

Resim 46. Kibyra'daki mezar odalarından birinde ve yüzlerce kandille birlikte bulunmuş olan bu kandil, yaklaşık olarak M.S. 5. yüzyıla tarihlendirilebilmektedir. Deliklerdeki siyah lekelerden kandilin kullanıldığı anlaşılıyor. Astarsız ve sade olduğu gözlenen kandil üzerinde iki farklı tür gladyatör dövüşürken betimlenmiştir. Gladyatörlerin giysi ve silahlarından birinin *provocator*, diğerinin ise *murmillo* olduğu anlaşılmaktadır. Kandilin sağında yeralan gladyatör, tipik miğferiyle (galea) tasvir edilmiş bir *murmillo*dur. *Murmillo*nun miğferindeki en dikkat çekici nokta, tarağının dik ve köşeli olmasıdır. Miğfer hem kafayı hemde boyun ve omuzları koruyacak şekilde geniş saçaklara sahiptir. Sol elinde dikdörtgen formunda uzun bir *kalkan* (scutum) vardır. Sırtı rakibine yarım dönük ve sağ elindeki *kılıcı* (gladius) rakibine vurmak üzeri baş seviyesinin üzerine kaldırmıştır. Kılıç tutan sağ elinde kalın bandajlar meşin sırımlarla sarılmıştır. Her iki baldırındaki bandajlar dışında sol dizinde metal *dizlik* (ocrea) mevcuttur. Ayrıca standart bir deri *kemer* (balteus) ve kısa bir *peştamal* (subligaculum) giymiştir. Aslında *murmillo*nun standart rakipleri *thraex*,

hoplomachos ve *retiarius* tipi gladyatörlerdi. Fakat çok nadir olarak *provocator*a karşı eşleştikleri görülürdü. Elimizdeki bu kandil bu açıdan çok önemlidir ve sayılı kaynaklar arasındadır (Junkelmann 2002: 36'da *provocator-murmillo* eşleşmesine ilişkin bilinen iki kaynaktan söz eder). *Provocator* Kibyra bölgesinde sevilerek izlenmekteydi. Kentte ele geçen çok sayıdaki rölyef bunu doğrulamaktadır. Kandilin sol tarafındaki *provocator*un en belirgin özelligi taraksız ve sorguçsuz olan miğferiydi. Sol elinde orta boy ve dikdörtgen formda bir *kalkan* (scutum) taşımaktadır. Sağ elinde kısa bir *kılıç* (gladius), göğsünde ise ince ve yarım ay şeklinde bir metal *göğüslük* (pectorale) bulunmaktadır. *Pectorale* olarak adlandırılan söz konusu *zırh* dövüşçünün göğsüne meşin sırımlarla çapraz olarak bağlanırdı. Sağ kolunda bandaj ve *kolluk* (manica) olan *provocator*un sol ayağında metal bir *dizlik* (ocrea) vardır. (Kibyra/Burdur Müzesi).

Resim 47. Kırık bir seramik parçası üzerinde iki gladyatör dövüşünü betimleyen sahne. Dövüşçülerden biri üç *ağızlı dirgen*le (tridens/fuscina) dövüşen *retiarius*, diğeri ise muhtemel rakibi *secutor* veya *scissor* idi. *Retiarius*un sol kolunda koruyucu *bandaj* (manica) ve metal *omuzluk* (galerus), sol dizinde ise kısa bir koruyucu *dizlik* (ocrea) vardır. Bunun dışında sol elinde kısa bir *hançer* (pugio) taşıdığı görülmektedir. Üzerindeki kısa *peştamal* (subligaculum) ve kalın *kemer* (balteus) *retiarius*un en önemli aksesuarlarındandır. Karşısındaki kişinin *secutor* veya ona oldukça yakın silahlarla teçhiz edilmiş bir *scissor* olduğu söylenebilir. *Secutor/scissor*un kafasında taraklı bir *miğfer* (galea), sol elinde ince uzun bir *kalkan* (scutum), sağ elinde ise bir *kılıç* (gladius) olduğu anlaşılmaktadır. Önde duran sol ayağında koruyucu bandajlar *zırh* (ocrea) olduğu göze çarpmaktadır. Kırmızı seramik malzemenin yöreye ait kilden üretildiği ve tahminen M.S. 1. yüzyılda imal edilmiş olduğu düşünülmektedir (Burdur Müzesi).

Resim 48. Kibyra'daki anıtsal girişin temizliği sırasında ortaya çıkarılan bu rölyefte *secutor*a karşı dövüşen bir *retiarius* geleneksel silahlarıyla betimlenmiştir. Sanatçının *retiarius*u sol tarafta betimlemesinin nedeni *retiarius*un solak olması olabilir. Nitekim *retiarius*un rakibine yaptığı hamleden *solak* (scaeva) olduğu kesin bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu tarz dövüşçüler rakiplerinin korkulu rüyasıydı. *Retiarius*un elinde *üç dişli dirgen* (tridens/fuscina), sağ elinde ise kısa bir *hançer* (pugio) bulunmaktadır. Bunun dışında kısa *peştamal* (subligaculum) ve *kemer*den (balteus) oluşan standart giysisi mevcuttur. *Retiarius*un zırhlı olması gereken sağ kolu ve kafası tahrip edilmiştir. Karşısındaki rakibinin ise *secutor* olduğu kesindir. *Secutor* tipi dövüşçüler M.S. 1. yüzyıldan itibaren dövüş stili ve techizatı açısından *murmillo* tipi dövüşçülerden tamamen ayrılmaya başlamıştır. Betimlemedeki *secutor*un kafası ağır tahribata uğramış olmasına karşın, miğferinin geniş saçakları görülebilmektedir. Sağ elindeki *kılıç* (gladius) taştaki tahribata rağmen seçilebilmektedir. Bacaklarında

bandaj ve *dizlik* (ocrea), kılıç tutan sağ kolunda ise komple *zırh* (manica) bulunmaktadır. Kol zırhı çapraz deri sırımlarla omuza sıkıca tutturulmuştur. Sol kolundaki *kalkan* (scutum) dikdörtgen formda ve ortasında standart işleme vardır. Kısa *tunik* (tunica) giydiği ve üzerine kalın *kemer* (balteus) takmış olduğu gözlenmektedir. Sahnedeki gladyatör türlerinin bölgedeki stel ve rölyeflerde çok sık görülmesi, Kibyra ve diğer kentlerde bu tarz dövüşçülerin sevilerek izlendiğine işaret etmektedir. İlk kez burada kısa bir şekilde de olsa ele alınan rölyefin, Kibyra ve çevresindeki ocaklardan temin edilen taşlardan yapılmış olduğu söylenebilir (krş. Resim 41, 42, 43, 44, 45). Kesin olmamakla birlikte rölyefin M.S. 3. yüzyılın ilk yarısında imal edilmiş olma ihtimali oldukça yüksektir. (Kibyra/Burdur Müzesi).

Resim 49. M.S. 1. yüzyıla tarihlendirebileceğimiz kandil Kibyra'da açılan mezar odalarından birinde bulunmuştur. Mezarın birçok kişi tarafından ve uzun yıllar kullanılmış olduğu sanılmaktadır. Burada ortaya çıkarılan yüzlerce motifli kandil ve çok sayıdaki *strigilis* sözkonusu mezar odalarının gladyatörler tarafından da

kullanılmış olduğunu ortaya koymaktadır. Kandil üzerindeki betimleme bir *secutor*un, rakibi *retiarius*a karşı olan mücadelesini anlatmaktadır. Kompozisyon *secutor*un yere düşen rakibine kılıcıyla son darbeyi vurmasını içermektedir. Ayaktaki gladyatör sağ elinde *kılıç* (gladius), sol elinde ise ince uzun bir *kalkanla* (scutum) tasvir edilmiş olan *secutor*dur. *Secutor*un kafasında geleneksel sorguçlu *miğfer* (galea) üzerinde ise kısa bir *peştamal* (subligaculum) ve *kemer* (balteus) vardır. Sağ kolunda olması gereken *zırh* (manica) ortadaki delik nedeniyle anlaşılamamaktadır. Yerde oturan miğfersiz gladyatörün *retiarius* olduğu kesindir. *Retiarius* tipi dövüşçülerin en önemli özelliği hafif zırhlı olmaları ve uzaktan dövüşmeyi tercih etmeleridir. Bu sahnedeki *retiarius*, geleneksel silahlarını (tridens/fuscina ve iaculum) kaybetmiş ve sağ elinde yalnızca kısa bir *hançer* (pugio) kalmıştır. Betimleme *secutor*un üstünlüğünü ve galibiyetini vurgulamaktadır. (Kibyra/Burdur Müzesi).

8. Secutor

Esasında tipik bir *samnit* olup, arenada ağ ve üç ağızlı uzun bir dirgen taşıyan *retiarius*a karşı mücadele etmekteydi.[741] Bu nedenle onlara *contraretiarius* veya *contrarete* adı verilmiştir.[742] Aynı tip gladyatör takipçi olarak da bilinmektedir.[743] Samnit silahlarını kullanmalarıyla tanınan bu tip gladyatörler, dikdörtgen biçimindeki uzun *kalkan* (scutum), siperlikli ve balık şeklindeki *miğfer* (galea), kısa kılıç ve zaman zaman sol bacağa *metal dizlikler*le (ocreae) diğer dövüşçü türlerinden kolayca ayrılmaktaydılar.[744] Miğferlerindeki iki göz deliği ve kalkanlarının uzunluğu dikkat çekicidir.[745] İmparatorluk Dönemi'ndeki *secutor*ların miğferlerinde bir takım yapısal değişiklikler yaşanmış, çift göz deliklerinin yerini kafes şeklindeki siperlikli miğferler almıştır. Kılıç tutan sağ kol elastik bir *zırhla* (manica) komple kapatılmıştır. Her iki ayağı dizlerine kadar zırhla örtülü ve baldırlar açıktadır. Kısa *tunik* (tunica) veya *peştamal* (subligaculum) giyen *secutor*un vücudunun üst kısmı tamamen açıktadır.

---

741 Schneider 1918: 777; Grant 1970: 50; Junkelmann 2002: 39; Wisdom 2003: 32-33; Jacobelli 2003: 10-11; Futrell 2006: 98; Meijer 2008: 81-82.

742 *CIL* 6, 631, 10180; Schneider 1918: 777-778; Grant 1970: 50; Malay-Sılay 1991: 16-17; André 1994: 151; Junkelmann 2002: 39; Wisdom 2003: 32-33; Jacobelli 2003: 10; Futrell 2006: 98-99.

743 Junkelmann 2002: 39; Jacobelli 2003: 11; Futrell 2006: 98-99.

744 Wisdom 2003: 32-33; Jacobelli 2003: 10-11; Meijer 2008: 81; Futrell 2006: 99.

745 Jacobelli 2003: 10; Futrell 2006: 99.

Resim 50. Yolcu, asker, sporcu ve gladyatörler tarafından kullanılan seramikten yapılmış su matarası. Boyutları açısından günümüzde kullanılan asker veya dağcı mataralarına çok yakındır. Matara muhtemelen *secutor* tipi bir gladyatörün günlük kullandığı özel eşyasıydı. Bu tip özel eşyalar genellikle sahibinin ölümünün ardından mezara sunu olarak konulurdu. Matara üzerindeki kabartmada tasvir edilen gladyatörün tipik bir *secutor* olduğu anlaşılmaktadır. Sol elinde dikdörtgen formda bir *kalkan* (scutum), sağ elinde *kılıç* (gladius) tutmaktadır. Kafasına giydiği *miğfer* (galea) taraklı, siperlikli ve saçaklıdır. Ayrıca ön tarafında birkaç göz deliği bulunmaktadır. *Secutor*un kılıç tutan sağ kolu boydan boya bandajlıdır. Her iki bacağında baldırlarına kadar *bandajlar* (fasciae) olmakla birlikte, önde bulunan sol ayağında metal *dizlik* (ocrea) vardır. Mataranın kesin tarihi kosunda kesin bir mevcut olmamasına rağmen, M.S. 2. yüzyılın sonu ile M.S. 3. yüzyılın başları arasında imal edildiği tahmin edilmektedir. (Antalya Müzesi).

9. Veles

Bu tür dövüşçüler hakkındaki bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. Kullandıkları silahlar arasında en tipik olanı, meşin kulplu ve bu nedenle oldukça uzağa atılabilen mızraklardı. Bu tür mızrakların Yunan agonlarındaki cirit müsabakalarında kullanıldığı bilinmektedir. Mızrağın hızını en azından iki misline çıkarabilen meşin ilmekler, özellikle savaşlarda mızrağın uzun mesafelere atılabilmesini sağlamaktaydı. Askeri açıdan önemi bilinen bu tip mızrakların Hellenistik Dönem (M.Ö. 336-30) öncesinde Yunanlılar tarafından tanındığını ve yarışma programlarına alındığını bilmekteyiz. Bu yarışmanın askeri önemi muhtemelen sonraları Romalılar tarafından da anlaşılmış ve bu yolla gladyatör gösterisi olarak arenada sunumuna karar verilmiştir. Hafif silahlarla donatılmış olan *Veles*[746], Roma lejyonlarında piyade öncü birliği görevi yaparak, *phalanx* birliklerine yol açmaktaydı.[747] Bu tip gladyatörlerin rakiplerinin kimler olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, aynı gruptan kişilerle dövüştükleri sanılmaktadır.[748]

10. Samnes

Muhtemelen ilk kez Samnitli esirlerin arenalarda dövüştürülmesiyle tanınmaya başlanan bu tip gladyatörler, tamamen geleneksel Samnit elbiseleri ve silahlarıyla dövüşürlerdi.[749] Samnitler, İtalya'nın orta kısmında bulunan Samnium Bölgesi'nde yaşayan ve uzun süre Roma hegemonyasını kabul etmeyerek onlara karşı savaşan bir halktı.[750] Diğer dövüşçü türleri arasında *Samnes* ağır silahlı olarak değerlendirilmelidir. *Samnes* sol ayağında koruyucu *dizlik* (ocrea) sağ ayağında ise, çoğu zaman sade bir *bandaj* (fascia) taşımaktaydı. Belinde kalın bir *kemer* (balteus) ve ona bağlı kısa bir *peştamal*

---

746 Bu tür dövüşçülerin Roma lejyonları içindeki varlığı konusunda bk. Sall. *Iug.* 46, 7; 105, 2; Veg. *mil.* 3, 16.

747 Pol. 6, 21, 9.

748 Meijer 2008: 83.

749 Liv. 9, 40; Jacobelli 2003: 7.

750 Jacobelli 2003: 7.

(subligaculum) vardı. Sol elinde yuvarlak veya dikdörtgen formda bir *kalkan* (scutum) taşıdığı halde, sağ kol tamamen bandajlıdır. Kafasına süslü bir *miğfer* (galea) takan bu tip gladyatörün silah olarak düz bir *kılıç* (gladius) kullandığı anlaşılmaktadır. Bu dövüşçü türü Caligula'nın zamanında yavaş yavaş ortadan kaybolmuş ve yerini *secutor* ve *hoplomachos* türleri almıştır.[751]

11. Paegniarius

Sol elinde küçük bir kalkan ve eğri bir sopa taşıyan *paegniarius*, sağ elinde uzun bir kamçı taşımaktaydı.[752] Bu tarz dövüşçüler aslında geleneksel gladyatör türlerinin dışında tutulmalıdır. İmparator Commodus zamanında *colesseum*da düzenlenen şenliklerde *paegniarius* dövüşçülerinin oldukça popüler olduğu bilinmektedir.[753] Bunlar arenada ölmek için yetiştirilmiş *primi pali* ayarında dövüşçüler değildi. Büyük dövüşler başlamadan önce eğlencelik olarak seyirciye sunulan dövüşler için yetiştirilmişlerdir.[754] Genellikle dövüşlere ara verildiği öğle vakitlerinde seyirciyi eğlendirmek için arenaya çıkan *paegniarii*, yaşlı gladyatörlerden oluşmaktaydı.[755]

---

751 Hatta bazı araştırmacılara göre bu türün yerini *secutor* ve *murmillo* almıştır. Jacobelli 2003: 7.

752 Schneider 1918: 777.

753 Suet. *Claud.* 34; André 1994: 226; Kyle 1998: 224-225; Wisdom 2003: 42.

754 Wisdom 2003: 42.

755 Meijer 2008: 83.

Resim 51. Ucu eğri sopalar ve kırbaçlarla dövüşen *paegniarii* tipi gladyatörler (Tunus/El Cem Mozaiği).

12. Essedarius

Çok fazla bilgimiz olmamakla birlikte, *essedum* adlı iki tekerlekli hafif savaş arabalarıyla[756] dövüşen bir gladyatör türü olduğu anlaşılmaktadır.[757] *Essedarius*a ilişkin olarak detaylı bilgi sahibi değiliz. Hareketli ve hafif kategoride değerlendirilen *essedarius*,

756 Diod. 5, 21, 5; savaş için tasarlanmış olan iki tekerlekli ve oldukça hafif olan bu araba türü, seyahat aracı olarak ta kullanılmaktaydı. Bk. Cic. *fam*. 7, 7; Suet. *Gal*. 6.

757 Schneider 1918: 777; Grant 1970: 52; Weiler 1981: 256; Junkelmann 2002: 36; Meijer 2008: 82-83.

kapalı ve oval formlu sorguçsuz miğfer giymekteydi. Miğferlerin ön tarafı kapaklı ve delikliydi. Sadece bir kolunda *zırh* (manica) olan dövüşçünün kalkanı yuvarlak ve küçüktür. Caligula'nın hazır bulunduğu bir gösteride galip geldiği için azat edilen Porius adlı bir *essedarius* kaynaklardan bilinmektedir.[758] Bu türe epigrafik kaynaklarda da sıkça rastlanmaktadır.

13. Laquearius

Kemerli bir peştamal giyen, sol kolları komple bandajlı ve sol omuz başlarında deri veya metal bir *levha* (galerus) taşıyan *laquearius*, sol elinde bir kırbaç, sağ elinde ise ucu hafif bükülmüş ve topuz şeklinde bir değnek taşırdı (krş. Resim 51).[759]

15. Sagittarius

Adından da anlaşılacağı üzere *sagittarius*, esas maharetini yay ve okla sergileyen dövüşçü anlamına gelmektedir.[760] Askeri alanda duyulan ihtiyaçtan dolayı okçular, Roma ordusunda erken dönemden itibaren önemli bir mevki kazanmışlardır. İkinci Kartaca Savaşı öncesine kadar Roma ordusunda bulunmayan bu grubun, daha sonraları ordunun uzaktan dövüş konusunda en önemli parçası haline geldiği anlaşılmaktadır. Bu tarz gladyatörler, özellikle sol kollarını korumak için metal veya sert deriden imal edilmiş bir *levha* (manica) takarlardı.[761] Bunun dışında kılıç, miğfer ve pullu zırh tipi gömlekler de giymekteydiler.[762]

---

758 Suet. *Calig.* 35.

759 Schneider 1918: 777; Grant 1970: 52; Weiler 1981: 256; Meijer 2008: 83.

760 Neumann 1979a: 1498-1499; Wisdom 2003: 41.

761 Veg. *mil.* 1, 20.

762 Veg. *mil.* 2, 20.

C. Gladyatör Oyunlarının Sonu

M.S. 3. yüzyıldan itibaren, imparatorluğun sınırlarında baş gösteren ve sürekli hale gelen huzursuzlukların zorunlu kıldığı seferler, imparatorların sefer öncesi gladyatör oyunları düzenlemeleri için önemli bir gerekçe oluşturmuştur.[763] Bu yönüyle gösteriler, bir taraftan sefer öncesi askerin ve halkın moralini yükseltmeye, diğer taraftan imparatorun halk gözündeki popülaritesini korumaya hizmet etmiş ve her iki açıdan da bir iktidar enstrümanına dönüşmüştür. Değişen sosyo-ekonomik ve siyasal şartlar oldukça pahalı bir organizasyon olan gladyatör oyunlarını M.S. 3. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ekonomik olarak taşınamayacak hale getirmiştir. Bu yüzyıldan itibaren gladyatör ve vahşi hayvan dövüşleri düzenlemek birçok açıdan sadece imparatorlara has bir ayrıcalık olarak kalmıştır.

Cumhuriyet'in son yüzyılında yaşanan esir ve köle bolluğu, bir süre daha gladyatör temin etmede kolaylaştırıcı bir rol oynamış olsa da Geç Antikçağ, her alanda olduğu gibi gladyatör kaynaklarında ve tedarikinde de sıkıntıların baş gösterdiği bir dönemdir. *Imperium Romanum* sınırları içerisinde yaşayan halkın gelir seviyesi ve refahının düşmesi, devletin doğal sınırlarına erişmesi, sürekli sınır ihlalleri, depremler, salgın hastalıklar[764], köle kaynaklarındaki azalma[765], zenginlerin dahi gladyatör ve vahşi hayvan gösterilerini finase edemeyecek duruma gelmelerine yol açmıştır. Germen halklarının kuzeyden yapmış oldukları sürekli saldırılar[766], Roma İmparatorluğu'nu politik ve ekonomik açıdan oldukça zor duruma

---

763 Hist. Aug. *Sep. Sev.* 14; *Max. Bal.* 8, 4.

764 İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde yaşanan ölümcül veba veya başka salgın hastalıklar yüzünden devlet çok yüksek sayıda nüfus kaybına uğramıştır. Özellikle 3. yüzyılda salgın hastalıklarda inanılmaz artış yaşandığı ve bazı yerleşim yerlerinin toptan ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. Bu konuda bk. Demandt 1984: 352-365; Johne 1993: 83; Drexhage/Konen/Ruffing 2002: 196, ayrıntılı literatürle birlikte.

765 Cumhuriyet Dönemi'ndeki sürekli savaşlar nedeniyle yaşanan köle bolluğunun aksine, M.S. 3. yüzyılda köle kaynaklarında çok ciddi daralmalar tespit edilmiştir. Daha önce savaş esirleri yoluyla kapatılan köle ve işgücü açığı, bu dönemde tamamen *ev köleleriyle* (vernae, oikogeneis) karşılanmaya çalışılmıştır. Herrmann-Otto 1994: 400-403; Drexhage/Konen/Ruffing 2002: 197.

766 Witschel 1999: 210-215.

sokmuştur.[767] Eyaletlerde gladyatör oyunlarını ve vahşi hayvan gösterilerini organize eden imparator kültü rahipleri, eski ekonomik güçlerinde olmadıklarından, bu tarz oyunlar düzenleme konusunda isteksiz davranmaya başlamışlardır. Gallia, Britanya ve İspanya'daki kentlerde imparator adına sık sık düzenlenen gladyatör ve vahşi hayvan gösterilerin sayısı, ekonomik nedenler yüzünden bir hayli azalmıştır.[768]

Doğu eyaletlerinde de durum bundan çok farksız değildir. Barbar istilalarından Batı eyaletleri kadar etkilenmediği gözlenen Doğu'nun zengin kentleri, daha başka nedenler yüzünden eski ekonomik güçlerini kaybetmişlerdir.[769] Bunun en önemli nedeni yüksek enflasyon nedeniyle artan vergiler, salgın hastalıklar, depremler ve süreklilik arz eden Pers Savaşları'dır.[770] Daha önceleri imparatorluk kültü çerçevesinde yapılan organizasyonlar konusunda birbirleriyle yarışan kentli elitler, bu dönemde imparator kültü başrahipliği görevini üstlenmekten kaçınır olmuşlardır. Bunun temel nedeni, belirtmiş olduğumuz gibi, imparatorluğun her köşesinde hissedilen ekonomik sıkıntılardı. Diğer taraftan, gladyatör ve vahşi hayvan gösterilerinin M.S. 4. yüzyılın ilk yarısında bile şaşaalı bir şekilde düzenlenebilmiş olması, imparatorlukta her şeyin yolunda gittiği şeklinde algılanmamalı[771], tam tersine İmparatorluğun zayıflamış olduğu gerçeğini saklamanın bir yolu olarak düşünülmelidir; çünkü Roma'da düzenlenen her türlü gösteri Roma'nın büyüklüğünü ve saygınlığını simgeliyordu.[772]

Yüksek girdi maliyetlerinin yanında Hıristiyanların artan baskısı da gladyatör gösterilerinin sonunu hazırlayan diğer bir etken olarak

---

767 Ville 1981: 332-335.

768 Meijer 2008: 159-168.

769 Özellikle Anadolu'nun lojistik bakımdan önemli kıyı ve ordu güzergâhındaki kentler bu yüzyıldaki ekonomik krizle daha geç yüzleşmişlerdir. Bk. Nollé 1993: 80-95; Buna rağmen, M.S. 3. yüzyılda bu kentlerdeki zengin elitlerin artan vergi ve enflasyon yükü altında zor günler yaşamış oldukları anlaşılmaktadır. Langhammer 1973: 255-260; Witschel 1999: 118.

770 *Imperium Romanum*un içine düştüğü ekonomik kriz ve sosyal bunalıma ilişkin ayrıntılı açıklamalar ve kaynakça için bk. Drexhage/Konen/Ruffing 2002: 193-201.

771 Meijer 2008: 159.

772 Meijer 2008: 159.

görülmelidir. Kilise çevrelerinden gelen yoğun eleştiriler, gladyatör ve vahşi hayvan gösterilerinin Hıristiyan çevrelerindeki popülaritesini önemli ölçüde azaltıcı bir etki yapmıştır.[773] Bu eleştirileri yapan yazarların haklılık payları da vardı, çünkü yüz binlerce Hıristiyan yandaşının, inançlarından dolayı arenalarda vahşi hayvanların önüne atıldığı sır değildi.[774] Sadece bu neden bile, Hıristiyan yazarların eleştirilerinde ne kadar haklı olduklarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Kuzey Afrika'da ve Küçük Asya'da artan Hıristiyan nüfus, bu bölgelerde oyunların kaderi üzerinde belirleyici rol oynamıştır. Diğer taraftan, kan dökme ve vahşet kültürü üzerine kurulmuş gladyatör ve vahşi hayvan gösterileri, başından beri Yunan dünyasındaki yazarlar tarafından da eleştirilmiştir. Pagan özellikler taşıyan ve moral açısından tartışmaya açık olan gladyatör dövüşleri, kilise tarafından M.S. 4. yüzyılın başlarından itibaren çok katı bir şekilde eleştirilmiştir. Kilisenin eleştirel tutumu sadece vahşi hayvan veya gladyatör gösterileriyle sınırlı değildi. Hıristiyanlar, pagan karakterli sportif ve müzikal şenliklere de şiddetle karşı çıkmışlardır. Çünkü bütün agonistik şenlikler herhangi bir Yunan tanrı ve tanrıçasıyla doğrudan ilişkiliydi. O nedenle Theodosius ilk fırsatta pagan tanrı ve tanrıçalar onuruna kutlanan her türlü oyunun yasaklanmasını emretmiştir.[775] Hıristiyanlar için imparator kültünün diğer pagan dinlerinden hiçbir farkı yoktu. Yalnızca bu anlayış dahi, resmi devlet ideolojisinin ateşli savunucularıyla Hıristiyanların birbirlerine karşı olan tutumlarını açıklamaya yeterlidir.

---

773 Futrell 2006: 186-188.

774 Meijer 2008: 165.

775 Meijer 2008: 167.

Resim 52. Kuzey Afrika'da bulunmuş olan bir kımızı renkli sigilatta vahşi hayvanlara atılmakla cezalandırılan sahneyi yansıtmaktadır. (Karlsruhe Badisches Landesmuseum Envant. 68/28).

Hıristiyanların tüm çabalarına ve karşı çıkmalarına rağmen gladyatör dövüşleri Roma ve çevresinde yaşayan katı bir senatör grubu tarafından bir süre daha düzenlenmeye devam etmiştir.[776] Senatörlerin, katı görüşlü kilise çevrelerine karşı vermiş oldukları beyhude mücadele mevcut realiteye uygun değildi.[777] Nitekim imparatorluğun doğusunda Hıristiyan nüfus hızla artmaya başlamış ve bunlar gladyatör dövüşlerinin barış dönemlerine uygun bir gösteri

---

776 Ville 1981: 329-331; Weismann 1981: 27.

777 Senator Symmachus M.S. 393 yılında, Theodosius'un yasağına aldırış etmeden gladyatör oyunları düzenlemiştir. Meijer 2008: 166.

tarzı ve uygulama olmadığını yüksek sesle dile getirir olmuşlardır.[778] Bu gelişmelerle birlikte, bir taraftan, İmparator Constantinus'un, Beyrut'ta 1 Ekim 325 yılında yayımladığı bir fermanla, gelenek olduğu üzere ağır suçluların arenalarda gladyatör olarak dövüştürülmesini kesin olarak yasakladığı ve bundan böyle bu tür suçluların cezalarını *gladyatör olarak dövüşmek* (ad gladium) yerine, devlete ait *maden ocaklarında çalışarak* (condemnatio ad metalla) çekmelerini buyurduğu[779]; ama diğer taraftan aynı Constantinus'un, kesin bir yasaklama yoluna gitmediği ve kendi fermanına aldırmadan Hispellum ve Volsinii kentlerinde gladyatör dövüşleri düzenlenmesine izni verdiği bilinmektedir.[780] Constantinus'un gladyatör dövüşlerini yasaklamasına, Nikaia'da(İznik) toplanan kilise babalarının İmparatora yapmış oldukları telkinler büyük rol oynamıştır. Kilise babaları ve Hıristiyan vatandaşların artan baskısı sonucunda alınmış olduğu anlaşılan bu kararın sadece imparatorluğun Doğu eyaletleri için geçerli olduğu tahmin edilmektedir.[781] Nitekim ilk yasaklamanın yapıldığı M.S. 325 yılından itibaren tüm 4. yüzyıl boyunca, özellikle imparatorluğun Batı yarısında oyunların düzenlenmeye devam ettiği ve gladyatör okullarının 4. yüzyılın sonuna kadar gladyatör yetiştirmeye devam ettiği bilinmektedir. Ayrıca, Constantinus'un oğullarının M.S. 333-337 yılları arasında İtalya'daki birçok kente gladyatör gösterileri düzenleme izni vermiş olduğu da kesindir.[782] Bütün bunları göz önüne aldığımızda, bu dönemde İmparatorluğun genelini kapsayan ve kesin olan bir yasaklamanın söz konusu olmadığını ileri sürebiliriz. Fakat daha sonraları, Roma'da 17 Ekim 357 yılında imparatorluğun yeni bir yasaklamasıyla karşılaşmaktayız. Buna göre özellikle saray mensubu ve askerlik görevindeki kişilerin oyunlara girmesi kesinlikle yasaklanmıştır.[783] Bunun ardından 15 Ocak 365 ve 9 Nisan 367 yılında yeni yasaklamaların yapıldığını, ama

---

778 Weismann 1981: 27.

779 Cod. Theod. 15, 12, 1; Cod. Iust. 11, 44; Euseb. *Vit. Const.* 4, 25; Weismann 1981: 27; Wiedemann 2001: 158.

780 Weismann 1981: 27.

781 Antioecheia'da M.S. 328 yılında gladyatör oyunlarının düzenlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Meijer 2008: 165.

782 Meijer 2008: 166.

783 Cod. Thed. 15, 12, 2.

oyunların tamamen ortadan kaldırılamadığını görmekteyiz.[784] Gladyatör oyunlarının sonunu getiren yasaklamanın Honarius tarafından M.S. 399 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır.[785] Buna göre imparatora bağlı gladyatör okulları resmen kapatılmıştır.[786] Söz konusu yasağa rağmen, M.S. 434 yılında gladyatör oyunlarının düzenlendiği de ispatlanmıştır.[787] Diğer taraftan, vahşi hayvan dövüşlerinin M.S. 6. yüzyıla kadar devam ettiği sanılmaktadır.[788]

İstisnalar bir yana, bütün bu gelişmeler, M.Ö. 6. yüzyıldan, M.S. 4. yüzyıla kadar Roma kenti başta olmak üzere imparatorluğun sınırlarının uzandığı hemen her yerde büyük bir ilgiyle ve coşkuyla izlenen gladyatör gösterilerinin yavaş yavaş tarih sahnesinden çekilmesinin yolunu açmıştır. Gladyatör ve vahşi hayvan dövüşlerinin yapıldığı tiyatrolar, amfitiyatrolar ve stadyumlara gelince, asıl işlevlerini kaybeden bu tür mekânlar da barbar akınlarından büyük zarar görmüş ve yağmalanmıştır.[789] Antik dönem sonunda ise, birçoklarının mermer ve taş aksamları sökülerek yeni yapılarda kullanılmıştır. Roma'daki muhteşem *colosseum* da aynı akıbete uğramış, yerli ve yabancı istilacıların bitmek bilmeyen yağmalarından ve depremlerin yıkıcı etkisinden kurtulamamıştır.[790]

---

784 İmparator Valentinianus Hıristiyanların gladyatör okullarına gönderilmelerini yasaklamıştır. Şehir Praefekti Symmachus'a gönderdiği kararnamede, yargıçların Hıristiyanları arenada dövüşme cezasına çarptırmasını yasakladığını ve buna uymayanların yüksek para cezasına çarptırılacağını belirtmiştir. Fakat görünüşe bakılırsa aynı ceza Hıristiyan olmayanlara uygulanmaya devam etmiştir. Bk. Cod. Theod. 9, 40, 8; Friedländer 1920: 505; Wiedemann 2001: 159.

785 Theodor. *hist. eccl.* 5, 26; Usener 1882: 479v.d.; Schneider 1918: 772; Friedländer 1920: 505; Weismann 1981: 27; Ville 1981: 322-325; Wiedemann 2001: 160; Meijer 2008: 166-167.

786 Buna karşın imparatorluğun Batı eyaletlerinde bir süre daha gladyatör oyunlarının yapıldığı bilinmektedir. Friedländer 1920: 505; Wiedemann 2001: 159.

787 Ville 1981: 331;Weismann 1981: 28; Meijer 2008: 167.

788 Symm. 2, 1128; Friedländer 1920: 505; Weismann 1981: 28.

789 Weismann 1981: 28.

790 Meijer 2008: 170.

Terminolojik Sözlük

andabata: Gözleri kapalı olduğu halde dövüştürülen gladyatör.

amfitiyatro: İçerisinde gladyatör ve her türlü vahşi hayvan dövüşleri yanı sıra sosyal ve kültürel etkinliklerin de gerçekleştirildiği yer.

arena: Amfitiyatronun merkezinde yer alan ve tabanı yumuşak toprak veya ince kumla kaplanmış alan.

auctoratus: Gladyatör eğitmeni ile kendi isteği doğrultusunda sözleşme yapan gladyatör.

balteus: Genellikle bütün gladyatörler tarafından kullanılan deri kemer.

bestiarius: Arenada vahşi hayvanlara karşı dövüştürülen kişi.

bustiarius: Cenaze törenlerinde ölümüne dövüştürülen gladyatör.

carcere: Amfitiyatronun merkezine geçişi mümkün kılan servis tünelleri.

carnarium: Amfitiyatrolarda hayatını kaybeden gladyatörlerin cesetlerinin konulduğu oda.

catasta: *Retiarius* tipi gladyatörlerin üzerine çıkarak dövüştükleri ahşap kaide.

cavea: Tiyatro, amfitiyatro ve stadyumlarda seyircilerin oturtuduğu trübün.

cena libera: Gladyatörlerin arenaya çıkmadan önceki son akşam yemeği. Cellât yemeği olarak da adlandırılan ziyafette, gladyatörlere hemen her türlü yiyeceğin ikram edildiği bilinmektedir.

colosseum: İnşasına İmparator Domitianus tarafından başlanan ve oğlu Titus tarafından bitirilen 50.000 kişilik Roma'daki ünlü amfitiyatro.

crematio: Suçluların yakılarak infaz edilmesi.

damnatio ad bestias: Vahşi hayvanlara atılarak öldürülme cezası. Bu tip cezalar genellikle gladyatör oyunlarına ara verildiği öğle

vaktinde infaz edilmekteydi. Suçlular arenaya çoğu zaman ellerinden ve ayaklarından bağlı olarak görevliler tarafından taşınırdı.

damnatio ad flammas: Yakılarak öldürülme cezasına çarptırılma.

damnatio ad gladium: Kılıçla öldürülme cezasına çarptırılma.

dimachaerus: İki kılıçla dövüşen gladyatörlere verilen ad.

doctor: Gladyatör okullarında (ludi) dövüşçülerin eğitiminden sorumlu olan görevli.

edicta muneris: Gladyatör oyunlarını duyurmak için kullanılan ilan panoları.

editor: Gladyatör oyunları ve vahşi hayvan dövüşlerinin organizasyonundan ve yönetiminden sorumlu kişi.

eques: Atlı gladyatör.

essedarius: Atlı arabalar üzerinde dövüşen gladyatör.

familia gladiatoria: Aynı eğitmen yönetimi ve kontrolü altındaki gladyatör grubu.

fascina: *Retiarius* tipi dövüşçüler tarafından kullanılan dirgen.

fasciae: İçerisine pamuk, yün veya keçeyle doldurularak meşin sırımlarla bacaklara sarılan koruyucu bandajlar.

galea: *Retiarius* dışında tüm gladyatörlerin dövüş sırasında başlarına taktıkları farklı formdaki bronz kask.

galerius: Genellikle *retiarius* tipi dövüşçüler tarafından giyilen metal omuz muhafazası.

gallus: Galya kökenli dövüşçüler bu adla anılmaktaydı. Galyalı esirlerin eğitimi için Roma'da bir de gladyatör okulu açılmıştır.

gladius: Birçok gladyatörün arenada kullanmış olduğu orta uzunluktaki kılıç.

gregatim: Gladyatörlerin toplu olarak katılmış oldukları dövüşlere verilen isim.

hasta: Genellikle *eques* ve *hoplomachos* tipi gladyatörlerin dövüşlerde kullandıkları mızrak.

hoplomachus: Mızrakla ve kısa kılıçla dövüşen zırhlı gladyatör türü.

hordearii: Tahıl veya gaz yapıcı bakliyatlar tüketen gladyatörler için kullanılan aşağılayıcı ifade.

hypogeum: *Colosseum*un altında yer alan ve vahşi hayvanların veya tehlikeli dövüşçülerin tutulduğu hücreler.

iaculum: Dövüşçülerin kullandıkları ve hedefe uzaktan fırlatılabilen mızrak.

Iugulare: Boğazını keserek öldürmek.

lanista: Gladyatörlerin silah eğitimini üstlenen emekli asker veya gladyatörlere verilen ad. Bunlar aynı zamanda gladyatörlerin temininden de sorumluydular.

laquaerius: Arenada rakibini yakalamak için kement kullanan gladyatör.

ludus: Gladyatör okulu veya kapsamlı oyunlar için kullanılan ifade.

ludi: Gladyatör okulu, gladyatör oyunları veya genel olarak oyunları ifade etmektedir.

meridiani: İkinci sınıf dövüşçülere verilen ad.

missio: Yenilen gladyatörün başparmağını kaldırarak rakibinden af talep etmesi.

munerarius: Gladyatör dövüşleri için para yatıran kişi.

munus: Gladyatör oyunları veya cenaze töreni anlamına gelmektedir.

murmillo: *Retiarius* tipi dövüşçülerin rakipleri olarak bilinen, uzun ve geniş kalkan taşıyan gladyatör.

naumachia: Yapay göletler üzerinde gerçekleştirilen temsili deniz savaşı.

noxii: Utanç verici bir şekilde ölüme mahkûm edilen kimseler.

paegnarius: Tahta silahlarla dövüştürülen gladyatörlere verilen ad. Bu tarz dövüşçüler her iki ellerinde ucu eğri tahta değnekler taşırlardı.

palus: Gladyatörlerin sahte silahlarla üzerinde eğitim yaptıkları kalın tahta kazık. Özellikle gladyatör okullarının eğitim alanlarına dikilen bu tür kazıklar, dövüşçülerin yetişmesinde önemliydi. Yazıtlarda da sık sık görülen 1.2.3. palus ifadeleri, dövüşçünün tecrübesini ve kalitesini ifade etmekteydi.

parmula: Birçok farklı türde gladyatör tarafından taşınan küçük yuvarlak kalkan.

periit: O öldü.

primus palus: Özellikle mesleki açıdan zirveye yükselmiş olan gladyatörlerin taşıdığı unvan. Bu tarz dövüşçülerin fiyatları da diğerlerinden oldukça yüksekti.

pollice verso: Yenilen dövüşçünün öldürülmesini veya affını isteyen seyircilerin parmak hareketlerine verilen ad.

pompa: Gladyatör oyunları başlamadan önce düzenlenen tören alayı.

porta libitinaria: Ölen gladyatörlerin arenadaki görevliler tarafından metal çengeller yardımıyla dışarıya çıkarıldığı kapı.

porta sanavivaria: Galip gelen gladyatörlerin arenadan çıkış yaptığı kapı.

probatio armorum: Silah kontrölü.

prolusio: Sahte silahlarla yapılan ısınma hareketleri.

provocator: *Gladius* ve *scutum* taşıyan zırhlı gladyatör

pugio: Gladyatörlerin esas silahları dışında taşıdıkları kısa kama veya hançer.

rete: *Retiarius* tipi gladyatörlerin kullandıkları ve rakibi yakalamaya yönelik yaklaşık üç metre çapındaki ağ.

retiarius: Rakibine karşı ağ ve üç dişli dirgenle dövüşen gladyatör. Bu tip dövüşçülerin sağ kolları dışında koruyucu zırh veya bandajlar taşımadıkları bilinmektedir.

rudis: Arkasında başarılı bir meslek kariyerini bırakarak emekli olan veya başarılı dövüşen gladyatörlere verilen sembolik tahta kılıç.

sagittarius: Ok ve yayla dövüşen gladyatörü ifade etmektedir.

samnit: Romalıların komşusu olan Samnitlerin geleneklerine uygun giyinen gladyatörlere verilen ad. Roma'ya karşı birçok kez savaşmış olan bu insanlardan tutsak alınanlar, gladyatör okullarında temel silah eğitiminden geçirilerek arenalara sürülmekteydi.

scutum: *Secutor*, *scissor* veya *murmillo* gibi gladyatörlerin kullandıkları, vücudun büyük kısmını örten dikdörtgen formundaki koruyucu metal kalkan.

secutor: Takipçi olarak bilinen *secutor* ağır zırh ve silahlarla donanmıştır. En önemli rakibinin üç ağızlı mızrak ve ağla dövüşen *retiarius* olduğu anlaşılmaktadır.

sica: *Thraex* tipi dövüşçülerin en belirgin silahlarındandır. Orta uzunluktaki *kılıcın* (sica) ucu eğridir. Bu tarz kılıçlar çok sayıdaki rölyefte betimlenmiştir.

subligaculum: Gladyatörler tarafından giyilen üçgen biçimindeki kısa keten peştamallara verilen isim. Subligaculum, *eques* dışında hemen her tip gladyatör tarafından tercih edilen bir giyecekti. Dikişsiz olan bu bez, bir *kemer*le (balteus) bele tutturulurdu. İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen sayısız kabartma veya rölyefte ayrıntılı bir şekilde betimlenmiştir.

spoliarium: Ölen gladyatörlerin elbise ve silahlarının toplandığı oda.

stans missus: Birbirine karşı üstünlük sağlayamayan gladyatörlerin, dövüş sonrasında arenadan birlikte salıverilmesi.

thraex: Trakya tarzı elbisesiyle diğer dövüşçülerden ayrılan gladyatör. Bunlar kısa ve ucu kıvrık bir kılıç ve tahtadan yapılmış küçük kalkan taşımaktaydılar.

tiro: Acemi gladyatörler için kullanılan ifade.

velarium: Amfitiyatroların üzerine gerilen dokuma kumaştan yapılmış güneşlik. Özellikle güneşli ve yağmurlu havalarda makaralar yardımıyla protokol sıralarının üzeri bu tarz enstrümanlarla kapatılmaktaydı.

venatio: Arenada yapılan vahşi hayvan dövüşü.

venator: Vahşi hayvanlara karşı dövüşen gladyatör.

veteranus: Emekli dövüşçü veya asker.

Resimler

Resim 53. Türü tam olarak belli olmayan rölyefteki gladyatör, elinde zafer kazanan dövüşçülere özgü palmiye dalıyla betimlenmiştir. (İzmir Resim ve Heykel Müzesi).

Resim 54. Taşın alt tarafı büyük oranda kırık olmasına karşın dövüşçülerin tür ve silahlarına ilişkin ayrıntılar belirgindir. Rölyef tipik bir *retiarius*u, *secutor*la dövüşürken betimlemiştir. Sol tarafta elindeki uzun ve üç ağızlı *dirgen*le (tridens) rakibine hamle yapan gladyatörün *retiarius* olduğu açıktır. Elinde ağı ve küçük *hançeri* (pugio) yoktur. Vücudunun büyük bir bölümü zırhsız ve tehlikeye açıktır. Sol kolundaki metal *zırh* (manica) omuzuna çapraz meşin ilmeklerle bağlanmıştır. Ayrıca üzerine *peştamal* (subligaculum) giymiştir. Sağ taraftaki rakibinin *secotur* olduğu görülmektedir. Başında *secotor*a özgü düz taraklı ve küçük göz delikleri bulunan bir *miğfer* (galea) taşımaktadır. Miğferinin saçaklı ve omuzları koruyucu formdadır. Rölyefte enteresan olan nokta *secutor*un *solak* (scaeva) olmasıdır. Tehlikeli olan solak gladyatörlere mezar stellerinde ve rölyeflerinde oldukça sık rastlanmaktadır. Nitekim *secotor*un solak olması rakibinin de farklı şekilde pozisyon almasına sebep olmuş gözükmektedir. Sol elinde olması gereken kalkan sağ elinde, sağ kolunda olması gereken *bandaj* (fascia) ve *kolluğun* (manica) sol kolunda olduğu anlaşılmaktadır. Sağ elindeki *kalkan* (secutor) dikdörtgen formunda ve ortasında *secutor*a özgü işaret mevcuttur. Bu tarz sahneler *retiarius* ve *secutor*un Anadolu'nun batısındaki kentlerde oldukça sevilen türler olduğunu göstermektedir. Rölyef, muhtemelen M.S. 3. yüzyıl başlarına tarihlendirilmektedir. (İzmir Resim ve Heykel Müzesi).

Resim 55. Rölyefte betimlenen gladyatörün tipik bir *thraex* olduğu anlaşılmaktadır. Taş ağır bir korozyona uğramış olmasına rağmen, rölyefteki gladyatörün türü ve silahları kolayca anlaşılabilmektedir. Kafasında siperlikli ve taraklı bir *miğfer* (glaea), sol elinde ise dikdörtgen formunda bir *kalkan* (scutum) tutmaktadır. Miğferinin etrafı geniş saçaklı ve tepesinde hayvan figürü vardır. Korozyon nedeniyle belirgin olmadığı gözlenen gladyatörün sağ elindeki eğri kılıcın *sica* olduğu tahmin edilmektedir. Her iki ayağında *dizlikler* (ocreae) ve belinde *kemer* (balteus) olan gladyatörün, sağ kolundaki koruyucu *bandajlar* (fasciae) ve metal *zırh* (manica) çok belirgin değildir. Rölyef M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilebilmektedir. (İzmir Resim ve Heykel Müzesi).

Resim 56. Oldukça iyi durumda olan rölyef tipik bir *provocator*a aittir. *Provocator* tipi gladyatörlerin en belirgin özelliği kafasındaki miğferinin omuzları örtecek şekilde saçaklı ve taraksız oluşudur. *Provocator* tipi gladyatörler bütün Ege Bölgesi'nde en fazla rağbet edilen birkaç türden biriydi. Özellikle Karia ve Pisidia bölgelerinde yaygın olduğu bilinmektedir. Betimlemedeki gladyatörün kafasında geniş saçaklı ve taraksız bir miğfer, sol elinde vücudunun ön tarafını dizlerine kadar kapatan dikdörtgen şeklinde bir *kalkan* (scutum), sağ elinde fazla uzun olmayan bir *kılıç* (gladius) vardır. Bunun dışında sağ kol boydan boya *bandajlar*la (fasciae) sarılıdır. Belinde kalın bir *kemer* (balteus), aynı zamanda kısa *peştamal*ini de (subligaculum) tutmaktadır. Her iki bacağında koruyucu *bandajlar* (fasciae) olan gladyatörün öndeki sol ayağındaki metal *dizlik* (ocrea) dikkat çekmektedir. (Miletos/ Balat-Söke, İzmir Resim ve Heykel Müzesi).

Resim 57. Başarılı bir gladyatöre ait mezar steli üzerindeki *secutor* betimlemesi. Tipik bir *secutor*u tanımlayan rölyefteki çelenkler, dövüşçünün iyi bir kariyerin ardından ölmüş olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Taşın sol alt köşesindeki taraklı *miğfer* (galea) genellikle *secutor* tipi gladyatörler tarafından kullanılmıştır. Sol bacağında *bandajlar* (fasciae) ve koruyucu metal *dizlik* (ocrea) vardır. Uzun dikdörtgen formundaki *kalkan*ını (scutum) sol dizinin üzerinde tutmaktadır. Ayrıca belinde *kemer* (balteus) ve ayağında kısa *peştamal* (subligaculum) olduğu görülmektedir. (İzmir Resim ve Heykel Müzesi).

Resim 58. Sağ alt köşesi tamamen kırık olan taşın üzerinde gladyatörün ismi yazılıdır. Kalkanından, eğri uçlu *kılıcı*ndan (sica) ve üzerinde kayvan figürü bulunan *miğfer*inden (galea) tipik bir *thraex* olduğu anlaşılmaktadır. Her iki dizinde de koruyucu metal *levhalar* (ocreae) ve *bandajlar* (fasciae) göze çarpmaktadır. Dikdörtgen formundaki *kalkanı* (scutum) vücudunun korunaksız olan kısımlarını muhafaza edecek büyüklüktedir. Gladyatörün kullandığı aksesuar ve silahlara bakarak yaklaşık M.S. 2. yüzyılın sonlarına tarihlendirebiliriz. (İzmir Resim ve Heykel Müzesi).

Resim 59. Rölyef her iki elinde *ucu eğri kılıç* (sica) taşıyan farklı bir gladyatörü betimlemektedir. Ucu eğri kılıç taşıması gladyatörün *thraex* tipi olduğuna işaret sayılmakla birlikte, her iki elinde de aynı kılıçtan taşıması, kafasındaki miğferin taraksız oluşu, dövüşçünün *scissor* olma ihtimalini de güçlendirmektedir. Kafasındaki siperlikli miğfer taraksız ve saçaksızdır. Kalkanının olmadığı anlaşılan gladyatörün, kısa bir *tunik* (tunica) giydiği ve kalın *kemer* (balteus) taktığı görülmektedir. Her iki ayağında dizlerine kadar *bandajlar* (fasciae) ve *dizlikler* (ocreae) mevcuttur. Bu tarz tunik giyen gladyatörlere özellikle Kibyra'da ele geçirilen kandiler üzerinde rastlamaktayız. Normal şartlar altında *thraex*ın sol elinde olması gereken kalkanın yerini ikinci bir ucu eğri *kılıç* (sica) almıştır. (Denizli/Pamukkale Müzesi).

Resim 60. Rölyefteki gladyatörün tipik bir *scissor* olduğu ilk bakışta kolayca anlaşılabilmektedir (krş. Junkelmann 2002: 38, resim 10). Bu tarz silahlarla betimlenmiş gladyatöre rölyeflerde çok nadir olarak rastlanmaktadır. Elimizdeki rölyeflerin hemen hepsi Anadolu kentlerinde ele geçirilmiştir. Muhtemelen çok özel gösterilerde dövüşen *scissor* tipi gladyatörlerin en belirgin özelliği vücutlarının üst tarafının komple örme zırhla kaplı olmasıydı. Yukarıdaki betimlemeden anlaşılacağı üzere, *scissor*un vücuduna giydiği zırh dizlerine kadar *tunik* (tunica) biçiminde uzamaktadır. Kalkan taşımadığı görülen *scissor*un her iki elinde farklı tarz silahlar olduğu gözükmektedir. Sağ elinde kısa *kılıç* (gladius), sol elinde ise kola monte edilmiş başka bir *silah* (arbelas) vardır. Kafasına taraksız ve *secutor* tipi gladyatörlerin giydiği siperlikli ve dar saçaklı *miğfer* (galea) giymiştir. Her iki ayağında diz altına kadar koruyucu *bandajlar* (fasciae) ve metal *levhalar* (ocreae) olan gladyatörün sol kolunda metal ve elastik bir *kolluk* (manica) mevcuttur. Rölyefte görülen *scissor* zaman zaman *secutor*un alternatifi olarak *retiarius*a karşı dövüştürülmekteydi. Bu gladyatör ağır zırhlı sınıfından sayılmaktaydı. (Bodrum Müzesi).

Resim 61. Rölyefte yer alan her iki sahne birbiriyle ilişkili olup, *scissor* tipi gladyatörleri dövüş sırasında betimlemektedir. Betimlemede yer alan gladyatörlerin kıyafet, zırh ve silahlarının benzer olduğu görülmektedir. Her ikisi de *tunik* (tunica) biçiminde örme zırh giymiş ve ellerinde en önemli silahları kola monte edilebilen *arbelas* bulunmaktadır. Bu rölyef kesin olarak başarılı bir *scissor*a aittir. Sağda yer alan *scissor*un sol elindeki *arbelas* rakibinin boğaz hizasında tasvir edilmiş, alttaki sahnede ise elinden yere düşmüş bir şekilde betimlenmiştir. Her iki sahnenin de rölyefin ait olduğu *scissor*un son dövüşünü yansıttığı düşünülmektedir. *Scissor* genellikle rakip olarak kendi türüne karşı dövüşmekteydi. Yukarıdaki rölyef bu fikri doğrulamaktadır. Tunik şeklindeki zırhtan başka, sol ellerinde *arbelas*, sağ ellerinde kısa *kılıç* (gladius) ve her iki bacaklarında dizlere kadar koruyucu *bandajlar* (fasciae) ve metal *levhalar* (ocreae) vardır. Başlarındaki taraksız ve saçaklı *miğferler*in de (galeae) benzerliği dikkat çekmektedir. Pamukkale Müzesi'nde aynı tür dövüşçüleri tasvir eden birden fazla rölyefe rastlanmıştır. Rölyefin M.S. 3. yüzyıl başlarında imal edilmiş olabileceği tahmin edilmektedir. (Denizli/Pamukkale Müzesi).

Resim 62. Muhtemelen bir *secutor*a veya *provocator*a ait olduğu düşünülen mezar taşı. Miğferinin özellikleri tam anlaşılamayan gladyatörün, sol elinde konveks ve uzun bir *kalkan* (scutum), sağ elinde ise *kılıç* (gladius) bulunmaktadır. Her iki bacağındaki *bandajlar* (fasciae) ve sol dizindeki metal *zırh* (ocrea) dikkat çekicidir. Çoğu gladyatörün kullandığı kısa keten *peştamal* (subligaculum) rölyefteki betimlemede de görülmektedir. (Bergama Müzesi).

Resim 63. *Seidonis* adındaki bir *Thraex*e ait mezar taşı (krş. Zülkadiroğlu-İçten 2002: 79). Üzerinde Yunanca *Pa(lou) Z* ibaresi, gladyatörün 6. dereceden bir dövüşçü olduğunu ifade etmektedir. Rölyefteki *Seidonis* geleneksel *Thraex* tipi silah ve teçhizatıyla tasvir edilmiştir. Kafasında taraklı, siperlikli ve saçaklı bir *miğfer* (galea) bulunan gladyatörün, sağ elinde *eğri uçlu bir kılıç* (sica) vardır. Sağ kol omuzuna kadar *bandajlar*la (fasciae) sarılıdır. Önde duran sol ayağında hem *bandaj* (fascia) hemde *dizlik* (ocrea) göze çarpmaktadır. Kısa bir *peştamal* (subligaculum) ve *kemer* (balteus) takmıştır. Ayrıca sol koluyla uzun ve konveks bir *kalkan* (scutum) tutmaktadır. (Ephesos Müzesi).

Resim 64. *Asbolas* adındaki bir *secutor*a ait olduğu anlaşılan mezar taşı, muhtemelen eşi *Kurilla* tarafından ve kendi parasıyla onun ansını yaşatmak amacıyla yaptırılmıştır. Rölyefteki gladyatör sağ elinde kılıç, sol elinde kalkanıyla betimlenmiştir. Açıkta kalan sağ kol boydan boya bandajlarla sarılıdır. Kalkanının tam ortasında, bu tarz dövüşçülere has bir işaret vardır. Kafasındaki *miğfer* (galea) taraklı ve siperlikli, ayrıca geniş saçaklıdır. Bacaklarında *bandajlar* (fasciae) ve sol ayağında metal *dizlik* (ocrea) olduğu görülmektedir. Bunun dışında birçok gladyatör türünde olduğu gibi *kemer* (balteus) ve *peştamal* (subligaculum) giymiştir. Rölyefin sol tarafında ise galip gelen gladyatörlere verilen palmiye dalı tasvir edilmiştir (krş. Robert 1940, no: 215, Resim 10; Pfuhl-Möbius 1979: 296, no: 1203; Zülkadiroğlu-İçten 2002: 81). (Ephesos Müzesi).

Resim 65. *Hippolutos* adındaki bir gladyatöre ait olduğu anlaşılan bu mezar taşındaki rölyef, geleneksel *thraex* tipini betimlemektedir (krş. Inschriften aus Ephesos IV, 1980: 1174, 4; Zülkadiroğlu-İçten 2002: 78). Sağ elinde *thraex*a özgü ucu eğri bir *kılıç* (sica), sol elinde ise dikdörtgen şekilli bir *kalkan* (scutum) tutmaktadır. Kafasındaki miğfer taraklı ve saçaklı olmasının yanında, siperlikli ve hayvan motiflidir. Kılıç tutan sağ kolu omuza kadar bandajlıdır. Ayrıca her iki ayağında kalın *bandajlar* (fasciae) ve *dizlikler* (ocreae) mevcuttur. (Ephesos Müzesi).

Resim 66. Rölyefteki betimleme tipik bir *secutor*u ifade etmektedir (krş. Zülkadiroğlu-İçten 2002: 82). Öne doğru hamle yaptığı sırada tasvir edilmiş olan gladyatörün sol elinde ince uzun bir *kalkan* (scutum) sağ elinde ise *secutor*a özgü bir *kılıç* (gladius) olduğu görülmektedir. Kafasında taraklı bir *miğfer* (galea), sol bacağında *bandaj* (fascia) ve *dizlik* (ocrea) vardır. Ayrıca *kemer* (balteus) ve *peştamal* (subligaculum) giydiği gözlenmektedir. (Ephesos Müzesi).